

**T.C.
MANİSA CELÂL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS PROGRAMI**

**RUSYA FEDERASYONU’NUN DIŞ TİCARET VE SİYASETİNDE
OLİGARKLARIN YERİ**

Merve ESER

**Danışman
Doç. Dr. Halil ERDEMİR**

MANİSA-2017

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 26.09.2017 ve 32/9 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Uluslararası Ticaret ve Finans Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret ve Finans Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Merve ESER'in **"Rusya Federasyonu'nun Dış Ticaret ve Siyasetinde Oligarkların Yeri"** Konulu tezi incelenmiş ve aday 06.11.2017 tarihinde saat 11:15'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır. Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☒

OY BİRLİĞİ ☐

DÜZELTME yapılmasına * ☐

OY ÇOKLUĞU ☐

RED edilmesine ** ☐

ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.

** Bu halde adayın tez konusu ve/veya danışmanı değiştirilebilir.

BAŞKAN

Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ

Doc. Dr. Halil ERDENİR

ÜYE

Prof. Dr. Eray Sayın Demirel

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. B. Gevher ORAN

Prof. Dr. Hatice P. ERDENİR

Evet

Havır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

☐ ☐

Tez, mutlaka basılmalıdır.

☐ ☐

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

☐ ☐

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

☒ ☐

Tez, basımı gereksizdir.

☐ ☐

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Rusya Federasyonu’nun Dış Ticaret ve Siyasetinde Oligarkların Yeri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

18/09/2017

Merve ESER

ÖZET

RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ TİCARET VE SİYASETİNDE OLİGARKLARIN YERİ

SSCB'nin yıkılması ile Rusya kapitalist sisteme geçiş yaptı. Ekonomik ve siyasî kabuk değiştirme sürecinde 20. yüzyılın başlarında Rusya'da oligark olarak bilinen oldukça zengin işadamları ortaya çıktı. Rus ekonomisinde önemli bir paya sahip olan oligarklar aynı zamanda Rusya'nın siyasî sahnesinde de etkili oldular. Bu çalışma, Rusya'daki oligarkların Rusya'nın siyasî hayatına ve dış ticaretine etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Siyasî ve ekonomik alanda Rusya'da oldukça etkili olan Rus elitlerini kavramak için çalışmanın birinci bölümünde Rus elitlerinin tarihsel arka plânı hakkında bilgi verilmiştir. Eski dönem Rus şehirleri, Rus İmparatorluğu ve bu dönemlerdeki Rus seçkinlerinin yapısı hakkında araştırmalar ortaya koyulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde Rusya'da oligarşik yapının temelini oluşturan *nomenklatura* adlı yapıya ilişkin bilgi verilmiştir. Yine bu bölümde, oligarkların oluşum sürecinde önemli rol oynayan Gorbaçov ve Yeltsin dönemindeki reformlar hakkında bilgi verilmiştir. Bunların yanısıra, Rus siyasî seçkinlerinin Rusya'daki değişimle beraber yaş, cinsiyet, sosyolojik özellikler vs. gibi dönüşümlerini ortaya koyan analizlere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Yeltsin döneminde özelleştirmeler ile ortaya çıkan oligarklar, özelleştirme faaliyetlerindeki yolsuzluklar ve Yeltsin oligarklarının siyaset sahnesindeki rolü üzerine bulgular ortaya koyulmuştur.

Dördüncü bölümde, Yeltsin ve Putin dönemi oligarkları hakkında bilgi verilmiştir. Yeltsin dönemindeki oligarkların siyasetle ilişkileri, Putin dönemi ile beraber bazı oligarklara karşı yolsuzluk, rüşvet gibi iddialar, buna karşın Putin döneminde ön plana çıkan oligarklar ve oligarkların Rusya'nın dış ticaretine etkileri hakkındaki araştırmalar ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *nomenklatura*, boyarlar, Rus siyasî elitleri

ABSTRACT

PLACE OF OLIGARCHS IN THE FOREIGN TRADE AND POLITICS OF THE RUSSIAN FEDERATION

After the down fall of USSR, Russia, the new Federation, accepted capitalistic economic mode is for its economy. While the core of the economy and politics was being changed in the 20th century in Russia emerged business people with a vast abundancy. Oligarhcs that had influence on Russian economy started to have impact on its politics too. This thesis is aimed to reveal the influence of Russian oligarchs on its foreign trade and political life.

In order to fathom Russian elite being quite influencial in both Russian economy and politics, the first part of the thesis informs of their historical background. The researchs about old Russian cities, Russian Empire and its authorities are presented in the work.

In the second part of the thesis, the information concerned structure forming the basis of Russian oligarchy, that is *nomenklatura*, is displayed. The same part demonstrates reforms of Gorbachev and Yeltsin who played an important roles in the formation of new Russian oligarch system and its representatives. In addition to this, the thesis also gives the plays to the subjects of not only economical altering, but also to their change on the view of age, sex, social structures etc. in the lives of oligarchs.

In the third part, the oligarchs emerging by means of privatizations during Yeltsin's leadership their corruption in privatization and Yeltsin's oligarchs role in political scene were given by facts.

In the fourth part the information of oligarchs from Yeltsin's and Putin's periods were given. The researches on the relations of oligarchs in Yeltsin's period, the attacks in Putin's period which were done under the pretext bribery and corruption, the oligarchs who objected to it and the oligarchs influence on Russia's foreign trade were presented.

Key Words: nomenklatura, boyars, Russian political elites

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Halil ERDEMİR'e, yüksek lisans eğitimim boyunca emeği geçen hocalarım Sayın Doç. Dr. Mine YILMAZER, Müdür Prof. Dr. Ali Rıza GÖKBUNAR ve Bölüm Başkanı Prof. Dr. Osman Murat Koçtürk'e, çalışmalarım boyunca manevi destekleri ile her zaman yanımda olan değerli arkadaşlarım Nihal ALTUN ve Tansu ÖZBAYSAL'a, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destekleri ile her zaman yanımda olan annem İlknur ESER, babam Yılmaz ESER'e yürekten teşekkür ederim.

Merve ESER
MANİSA, 2017

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
ÖNSÖZ.....	1
ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ.....	2
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE ÖRNEKLEMİ.....	2
ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	3

GİRİŞ: BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE RUSYA VE RUSYA FEDERASYONU'NUN SİYASÎ YAPISI

1.1. RUSYA'NIN COĞRAFÎ VE İÇTİMAÎ YAPISI.....	5
1.2. RUSYA'NIN SİYASÎ TARİHİ.....	7
1.2.1. Kiev Rusyası.....	7
1.2.2. Novgorod Cumhuriyeti.....	9
1.2.3. Moskova Knezliği.....	10
1.2.4. Boyarlar (Aristokrat Rus Seçkinler Sınıfı).....	13
1.2.5. Büyük Petro- I.Petro Dönemi (1682-1725).....	15
1.3. RUSYA FEDERASYONU'NUN SİYASÎ YAPISI.....	16
1.3.1. SSCB Sonrası Yeni Anayasal Düzen:1993 Anayasası.....	17
1.3.2. Rusya Federasyonu'nda Yürütme.....	18
1.3.3. Rusya Federasyonu'nda Yasama.....	20
1.3.4. Rusya Federasyonu'nda Yargı.....	22
1.3.5. Rusya Federasyonu'nda Siyasî Partiler.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİ VE NOMENKLATURA

2.1. SOVYET RUS ELİTİ: NOMENKLATURA.....	26
2.2. SOVYETLER BİRLİĞİ’NİN DOĞUŞU.....	31
2.3. KRUŞÇEV DÖNEMİ.....	33
2.4. BREJNEV DÖNEMİ.....	33
2.5. GORBAÇOV DÖNEMİ VE PERESTROYKA (YENİDEN YAPILANMA)	34
2.6. PERESTROYKA VE DEĞİŞİM: SOVYET NOMENKLATURASINDAN YENİ RUS ELİTLERİNE GEÇİŞ.....	35
2.7. YELTSİN DÖNEMİ VE YENİ RUSYA.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA’DA ÖZELLEŞTİRMELER DÖNEMİ VE SOVYET RUS ELİTLERİNİN YAPISINDAKİ DEĞİŞİM

3.1. RUSYA’DA ÖZELLEŞTİRMELER DÖNEMİ.....	48
3.1.1. Şok Terapi ve Bono Dağıtımı ile Özelleştirme Dönemi (1992-1994)	50
3.1.2. Özelleştirme Kredileri (1995-1996)	54
3.2. RUS ELİTLERİNDEKİ DEĞİŞİM.....	61
3.2.1. Yaş.....	61
3.2.2. Rus Elitlerin Cinsiyet Dağılımı.....	62
3.2.3. Rus Elitlerin Toplumsal Kökenleri.....	63
3.2.4. Rus Olmayan Elitler.....	64
3.2.5. Eğitim.....	64
3.2.6. Nomenklatura Dışındaki Elitler.....	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU’NUN DIŞ TİCARET VE SİYASETİNDE OLİGARKLARIN YERİ

4.1. RUSYA FEDERASYONU’NUN SİYASETİNDE OLİGARKLARIN YERİ.....	67
4.2. PUTİN DÖNEMİ VE OLİGARKLARIN DURUMU.....	90

4.3. RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ TİCARETİNDE OLİGARKLARIN	
YERİ.....	93
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	99

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Ar-Ge	Araştırma ve Geliştirme
BP	British Petroleum
FSB	Федеральная Служба Безопасности (Federalnaya Slujba Bezopasnosti/Rusya Federal Güvenlik Servisi)
Gazprom	Газовая Промышленность/ <i>Gazovaya Promışlennost</i> (Gaz Sanayisi)
Gosplan	Государственный Плановый Комитет/ <i>Gasudarstvenniy Planoviy Komitet</i> (Sovyetler Birliği Devlet Planlama Komitesi)
Gossnab	Государственный Комитет по Материально Техническому Снабжению/ <i>Gasudarstvenniy Komitet Po-Materiyalna Tehniçeskomu Snabjeniyu</i> (Sovyetler Birliği Malzeme ve Teknik Tedarik Devlet Komitesi)
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HHI	Herfindahl-Hirschman Index
Kamaz	Камский Автомобильный Завод/ <i>Kamskiy Avtomobilniy Zavod</i> (Kama Otomotiv Fabrikası)
KGB	Комитет Государственной Безопасности/ <i>Komitet Gasudarstvennoy Bezopastnosti</i> (Devlet Güvenlik Komitesi)
Kolhoz	Коллективное Хозяйство/ <i>Kollektivnoye Hozyaystvo</i> (Kolektif Tarım)
Komsomol	Всесоюзный Ленинский Коммунистический Союз Молодёжи/ <i>Fsesayuzniy Leniskii Koministiçiskii Sayuz Molodyoji</i> (Leninist Genç Komünistler Birliği)
Obkom	Областной Комитет Коммунистическая Партия Советского Союза/ <i>Oblastnoy Komitet Komunistiçeskaya Partiya Sovetskoy Sayuza</i> (Sovyetler Birliği Komünist Partisi Bölge Komitesi)
Raykom	Районный Комитет Коммунистическая Партия (<i>Rayonniy Komitet Komunistiçeskaya</i> (Komünist Partisi İlçe Komitesi)
RF	Rusya Federasyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TsNTTM	Центры Научно-Технического Творчества Молодёжи/ <i>Tsentri Nauçno Tehniçeskovo Tvorçestvo Molodyoji</i> (Bilimsel ve Teknik Yaratıcılık için Gençlik Merkezleri)

USSR	Union of Soviet Socialist Republics/Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Vb.	Ve Benzeri
Avtovaz	Волжский Автомобильный Завод / <i>Voljskii Avtomobilnyy Zavod</i> (Volga Otomobil Fabrikası).
РУСАЛ	Русский Алюминий (Ruskiy Alyuminiy/Rus Alüminyum)

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 2010 Yılı Nüfus Sayımına Göre Rusya Federasyonu Nüfusunun Etnik Dağılımı (%).....	6
Tablo 2: 2010 Yılı Nüfus Sayımına Göre RF’de Konuşulan Diller (%)	7
Tablo 3: 17 Aralık 1995 Devlet Duma’sı Seçim Sonuçları	57
Tablo 4: 1996 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları	58
Tablo 5: 1996-2000 Yılları Arasında Oligarkların Konumu.....	61
Tablo 6: Yaş Ortalamasına Göre Rus Elitleri	62
Tablo 7: Kadınların Elitler İçindeki Payı	63
Tablo 8: Rus Elitleri Arasındaki Taşra Kökenlilik (%)	63
Tablo 9: Rus Olmayan Elitler (%)	64
Tablo 10: Rus Elitlerinin Mesleki Geçmişi (1996)	65
Tablo 11: Nomenklatura Dışındaki Elitler (%).....	66
Tablo 12: Rusya’daki Oligarklar ve Sahip Olduğu Şirketler	89
Tablo 13: Oligarklardan Silovarklara.....	92
Tablo 14: Oligarkların İş Kollarına İlişkin Olarak Mülkiyet Yoğunlaşmaları ve İş Kollarındaki Satış Payları	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Harita 1: RF Siyasî Haritası	5
Harita 2: Kiev Rusyası	8
Harita 3: Moskova Knezliği	11
Fotoğraf 1: Bir Toplantı Sırasında Rus Boyarları	14
Fotoğraf 2: Büyük Petro	16
Fotoğraf 3: Anatoli Çubais 1992 yılı Ağustos ayında bir basın toplantısı sırasında kendi kuponunu gösteriyor	53
Fotoğraf 4: Aleksandr Smolenski	71
Fotoğraf 5: Vladimir Gusinski	76
Fotoğraf 6: Boris Yeltsin ve Kızı Tatyana Diyaçenko	78
Fotoğraf 7: Boris Berezovski Londra Yüksek Mahkemesi Çıkışında Basın Mensuplarının Sorularını Yanıtlarken	80
Fotoğraf 8: Mihail Hodorkovski	83
Fotoğraf 9: Chelsea'nin Patronu Roman Abramoviç	86
Fotoğraf 10: Oleg Deripaska ile Putin Bir Görüşme Sırasında	88

ÖNSÖZ

Rusya'daki politikaları ve siyasî seçkinlerini ele almadan önce Rusya'yı tanımak gerekmektedir. Yüz ölçümü bakımından dünyanın en büyük, nüfus bakımından ise dünyanın en kalabalık 10. ülkesi olan Rusya, coğrafi büyüklüğü, nüfusu, kültürel değerleri, siyasî ve iktisadî tutumları ile geçmişte ve günümüzde dünya düzenine yön veren en önemli ülkelerden biri olmuştur. Küçük bir knezlikten büyük bir imparatorluğa yükselen Rusya 196 yıl monarşi ile yönetildikten sonra Vladimir Lenin liderliğinde 1917 Ekim Devrimi ile sosyalist sisteme geçiş yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu dünya düzeni ve silahlanma yarışından mağlup çıkan Sovyetler Birliği 74 yıllık hâkimiyetinin ardından 1991 yılında dağılarak SSCB'nin varisi olarak Rusya Federasyonu kurulmuştur. Rusya Federasyonu ile Sovyet planlı ekonomisi terk edilerek piyasa ekonomisine geçiş yapılmıştır. Bu değişimin en büyük mimarı ise eski Sovyet lideri Gorbaçov'dur. Sovyetler Birliği'ni ekonomik krizden kurtarması için başlattığı "Perestroyka" (yeniden yapılanma) ve "Glasnost" (şeffaflık) hareketleri Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecini hızlandırarak yıkılmasına neden olmuştur. Gorbaçov'un 1991 yılında askerî darbe ile görevden alınması ile SSCB tarih sahnesinden silinmiş yeni kurulan Rusya Federasyonu'nun ilk lideri Boris Yeltsin göreve başlamıştır. Rusya'da bu dönemde hızlı bir şekilde kapitalist sisteme entegre olma süreci yaşanmıştır. Yeltsin'in genç ekonomi danışmanları Yegor Gaydar ve Anatoli Çubais önderliğindeki "şok terapi" programı başlatılarak reformlar hızlı bir şekilde hayata geçirilmek istenmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen özelleştirme faaliyetleri Rusya'da yeni bir oligarşik yapıyı ortaya çıkmıştır. Muazzam bir servete sahip olan bu yeni Rus seçkinlerine "oligark" denilmiştir. Rus oligarkları Rusya'da yaşanan değişimden en kârlı çıkan isimler olmuştur. 1990'lı yılların başlarında Rus ekonomisinin %50'sine hâkim olan oligarklar aynı zamanda Rus politikalarının belirlenmesinde de söz sahibi olmuşlardır.

Bu çalışma ile, Rusya'daki oligarkların Rusya'nın dış ticaretine ve siyasetine etkileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Konular içeriğine göre üç bölüme ayrılmıştır.

Birinci bölümde Rusya'nın coğrafi yapısına ilişkin bilgi verilmiştir. Rus seçkinleri bağlamında Rus siyasî tarihine değinildikten sonra Rus İmparatorluğu içindeki seçkinler sınıfını oluşturan "boyarlar" hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde Rusya'daki oligarşik yapının temelini oluşturan ve Sovyetler Birliği içindeki seçkinleri temsil eden "nomenklatura" adlı yapının özellikleri ele alınmıştır. Ardından günümüz Rus siyasî elitlerinin oluşum süreci analiz edilmiştir.

Son bölümde ise Rus oligarklarının faaliyetleri Rusya'nın dış ticaretine ve siyasetine etkileri bağlamında ortaya koyulmuştur.

ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ

Araştırma Rusya'da uygulanan siyasî ve ekonomik politikalara yön verme gücüne sahip oligarşik yapının oluşum sürecini açıklamayı ve bu yapıya mensup olan Rus oligarklarının Rusya'nın iktisadî ve siyasî kararlarını ne şekilde etkilediklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Oligark kavramı 1990'lı yıllarda özelleştirmeler ile Rusya'nın sahip olduğu doğal gaz, petrol ve bazı önemli madenlerin konu edildiği eski Sovyet teşebbüslerinin değerinin çok altında fiyatlarla bazı genç girişimcilere satılması ve onların bu yolla büyük bir servet edinmeleri ile ortaya çıkmıştır. Özelleştirme faaliyetlerindeki usulsüzlükler, rüşvet ve yolsuzluk iddiaları ile daha sonra gündeme gelen bazı oligarklar servetlerini güçlerini kaybederken bazıları Kremlin'deki isimlerle yakın ilişkileri sayesinde servetlerini korumayı başaramamıştır. Rus ekonomisinin büyük bir kısmını elinde bulunduran Rus oligarklarının faaliyetlerinin araştırılması, Rusya'da uygulanan siyasî ve iktisadî politikalara yön veren iç etkenlerin anlaşılması bakımından bilimsel anlamda katkıda bulunacaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Literatüre bakıldığında konu ile ilgili olarak Türkçe kaynakların çok kısıtlı olduğu görülmektedir. Bunun yanısıra çalışmanın konusu İngilizce kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Kaynaklar Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak taranmış ardından konularına göre tasnif edilmiştir. Kaynaklara ilişkin bilgiler çalışmanın "Kaynakça" kısmında detaylı olarak ifade edilmiştir. Çalışma boyunca yapılan atıflara ek olarak konuların daha iyi anlaşılması için gerekli görülen yerlerde dipnotlara yer verilmiştir.

Konuya ilişkin literatür taramasından derlenen çalışmaların bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Yılmaz'ın (2014) "Russian Political Elite In The Russian Politics After The Collapse of The Soviet Union" başlıklı çalışması Rusya'da Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ortaya çıkan yeni Rus siyasî elitleri çerçevesinde kurgulanmıştır. Rus politikalarını anlamak için politikalara yön veren Rus siyasal elitlerinin yapısı geçmişten günümüze geçirdiği evrelerle çalışmada vurgulanmıştır.

Yapıcı (2010) "Rus Dış politikasını Oluşturan İç Etmenler" başlıklı çalışmasında Rusya'yı ekonomi, siyaset ve dış politika bağlamında üç ana başlık altında ele almıştır. Çalışmada Rusya'nın yakın tarihinden günümüze değin geçirdiği siyasî ve ekonomik değişimler ve dış politikayı oluşturan iç etkenler üzerinde durulmuştur.

Guriev ve Rachinsky'nin (2015) "The Role of Oligarchs In Russian Capitalism" başlıklı çalışması Rus oligarklarının Rusya'nın ticaret hacmindeki yerine dair analizlerinin sunulduğu kısıtlı kaynaklardan biridir. Bu çalışmada farklı iş kollarına ait veriler ışığında oligarkların Rusya'daki piyasa gücü ortaya koyulmuştur.

Goldman (2013) "The Privatization of Russia" başlıklı çalışması Rus oligarklarına dair en kapsamlı çalışmalardan biridir. Çalışmada SSCB sonrası Rus ekonomisi, Lenin ve Gorbaçov gibi sovyet liderlerinin politikaları ele alınmıştır. Sovyetler Birliği içindeki elitleri temsil eden *nomenklatura* yapısı ve nomenklatura seçkinlerinin SSCB'nin yıkılması ile birlikte nasıl birer oligark haline geldikleri çalışma vurgulanmıştır. Özelleştirme faaliyetleri, bu süreçte yapılan usulsüzlükler, rüşvet, yolsuzluk ve Rus mafyaları Rusya'ya yön veren iç etkenler bağlamında ele alınmıştır. Rusya'daki oligarkların kimlikleri ve faaliyetleri hakkında çalışmada geniş bilgiler yer almaktadır.

White ve Kryshstanovskaya (1996) "From Soviet Nomenklatura to Russian Elite" başlıklı çalışması Sovyet elitlerini ifade eden nomenklatura adlı yapının özelliklerini ve bu yapının Rusya'nın yaşadığı siyasî ve ekonomik değişimle beraber nasıl yeni Rus seçkinleri olarak ifade edilen oligarkları doğurduğu ortaya koyulmuştur.

Hoffman'ın (2001) "The Oligarchs" başlıklı çalışmasında Rusya'daki değişimin mimarlarından Anatoli Çubais ve ekibinin yürüttüğü ekonomik reformların yanısıra, para ve güce sahip bazı Rus oligarklarının servetlerini ne şekilde elde ettikleri ve onların Rus siyaseti ile ilişkilerine dair bilgi verilmiştir.

Kagarlitsky (2002) "Russia Under Yeltsin And Putin" başlıklı çalışmasında Putin ve Yeltsin dönemi Rusyası karşılaştırılmıştır. Yeltsin dönemindeki reformlar

ve Yeltsin ile yükselişe geçen bazı oligarkların yanısıra Putin'in oligarklara karşı tutumu, bu dönemde bazı oligarkların düşüşü ve putin dönemi Rusyası hakkında okuyucu bilgilendirilmiştir.

Aslund'un (2007) "Russia's Capitalist Revolution" başlıklı çalışması Rusya'nın ekonomik ve siyasî dönüşümüne ilişkin olarak Gorbaçov'un 1985'ten itibaren başlattığı reformlardan günümüze değin yazılan geniş kapsamlı bir çalışmadır. Çalışma bu özelliği sayesinde Rusya'daki oligarşik yapının arka planının kavranmasını sağlamıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmada bahsi geçen Rus oligarklarının Rusya'nın dış ticaretine ve siyasetine etkilerinin ortaya koyulabilmesi üç aşamada ele alınmalıdır. Öncelikle Rus yakın tarihinde Sovyet seçkinlerini tanımlayan nomenklatura adlı yapının incelenmesi gerekmektedir. Ardından Rusya'da yeni Rus seçkinler sınıfını temsil eden yapıyı oluşturan Rusya'daki siyasî ve ekonomik dönüşüm süreci incelenmelidir. Son olarak kapitalist sisteme entegre olmuş modern Rusya'da yürütülen ekonomik ve siyasî politikaları belirleme gücüne sahip Rus oligarkların Rus liderleri ile olan ilişkileri analiz edilerek oligarkların Rusya'nın ekonomi ve siyasetine etkileri bulunmaktadır.

GİRİŞ: BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE RUSYA VE RUSYA FEDERASYONU'NUN SİYASÎ YAPISI

Rusya'daki ekonomik ve siyasî politikalara yön veren Rus siyasî seçkinlerini ele almadan önce Rusya'yı tanımak gerekir. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Rusya'nın coğrafi ve demografik özellikleri belirtilmiştir. Ardından eski Rus şehirleri olan Kiev, Novgorod ve Moskova knezlikleri hakkındaki araştırmalar ortaya koyularak modern Rusya'nın oluşumu hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın temel noktası olan Rus elitlerinin anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla Ortaçağ Rusyası'nın elitleri olan boyarlar hakkında araştırmalar ortaya koyulmuştur.

1.1. RUSYA'NIN COĞRAFÎ VE İÇTİMAÎ YAPISI

Asya'nın kuzeyinde Kuzey Buz denizini çevreleyen Rusya, Avrupa'dan Kuzey Pasifik okyanusuna uzanarak 17.098.242 km² alana yayılmıştır. Rusya; Kuzey Avrupa, Batı Asya, Orta Asya ve Uzakdoğu gibi altı jeopolitik bölge ile çevrelenmiş bir ülkedir (Ağır, 2014: 87).

Harita 1: RF Siyasî Haritası

Kaynak: <http://politikaakademisi.org/2014/12/03/siyasal-sistemler-rusya-federasyonu/>, 23.06.2017.

Toprak bakımından dünyanın en büyük ülkesi olan Rusya'nın 14 ülke ile sınır komşuluğu vardır. Kara sınırlarının uzunluğu toplamda 22.408 km olup; Azerbaycan ile 338 km, Belarus ile 1,312 km, Çin'in güney doğusu ile 4,133 km ve güneyi ile 40 km, Estonya ile 324 km, Finlandiya ile 1,309 km, Gürcistan ile 894 km, Kazakistan ile 7,644 km, Kuzey Kore ile 18 km, Letonya ile 332 km, Litvanya ile 261 km, Moğolistan ile 3,452 km, Norveç ile 191 km, Polonya ile 210 km ve son olarak Ukrayna ile 1,944 km sınır uzunluğuna sahiptir.

RF, Haziran 2016 yılı nüfus sayımına göre 142,355,415 kişilik nüfusu ile dünyanın en kalabalık 10. ülkesidir. 2010 nüfus sayımına göre Rusya'da yaklaşık olarak 200 millet ve etnik grup olduğu belirtilir. Nüfusun %77.7'si Rus, %3.7'si Tatar, %1.4'ü Ukraynalı, %1.1'i Başkir, %1'i Çuvaş ve %1'i Çeçen'dir. Nüfusun %3.9'u etnik köken olarak tespit edilemezken %10.2'si diğer milletleri oluşturmaktadır (www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/rs.html, 15.07.2016).

Tablo 1: 2010 Yılı Nüfus Sayımına Göre Rusya Federasyonu Nüfusunun Etnik Dağılımı (%)

Milliyet	2010 Nüfus Sayımına Göre Rusya'daki Etnik Grupların Toplam Nüfusa Oranı
Rus	77.7
Tatar	3.7
Başkir	1.1
Çuvaş	1
Çeçen	1
Diğer	10.2
Belirlenemeyen	3.9

Kaynak: www.cia.gov/library/publications/resources/the-world factbook/geos/rs.html, 23.06.2017. (Yazar tarafından derlenmiştir).

2010 yılı nüfus sayımına göre Rusya'da konuşulan diller %85.7 Rusça, %3.2 Tatarca ve %1 Çeçence'dir. Rusya'da konuşulan diğer diller ise %10.1'dir. Rusya'da resmi olarak tanınan dinler Ortodoks Hristiyanlığı, Musevilik, İslam ve Budizm gibi dinlerdir. Ancak 74 yıllık Sovyet hâkimiyetinin bir mirası olarak Rusya'da nüfusun

büyük kısmı inançsız veya aktif olarak ibadet etmeyenlerden oluşur (www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/rs.html, 15.07.2016).

Tablo 2: 2010 Yılı Nüfus Sayımına Göre RF’de Konuşulan Diller (%)

Diller	Konuşulan Diller
Rusça	85.7
Tatarca	3.2
Çeçence	1
Diğer	10.1

Kaynak: www.cia.gov/library/publications/resources/the-world factbook/geos/rs.html, 23.06.2017. (Yazar tarafından derlenmiştir).

1.2. RUSYA’NIN SİYASÎ TARİHİ

Rusya siyasî bir güç olarak ortaya çıkmadan önce Ruslar, Avrupa ve Asya’nın geniş bir kısmında göçebe ve pagan yaşam sürdürmüşlerdir. Rusların daha sonra yerleşik hayata geçmesi onların medeniyet ve sosyal hayatı geliştirmesine ortam hazırlamıştır. Kiev, Moskova ve Novgorod şehirleri Rus medeniyetinin gelişiminde hayati bir rol oynamıştır. Rus medeniyeti ve Rus elitlerini daha iyi anlamak ve kavramak için çalışmamızın bu kısmında Kiev, Novgorod ve Moskova şehirlerinin önemi sırasıyla incelenecektir (Yılmaz, 2014: 35).

1.2.1. Kiev Rusyası

Ukrayna, 1991’de diğer 14 Sovyet cumhuriyetleri ile birlikte bağımsızlığını kazandığında birçok Rus için bu durum diğer Slav ülkelerine nazaran daha derin bir anlam ifade etmiştir. Rusya’nın politik tarihinde Ukrayna önemli bir yere sahiptir. Rusya’nın ilk siyasî lideri Oleg’in 9. yüzyılın sonlarına doğru Kiev çevresinde Rus devletini kurması bu önemi oluşturmaktadır (Yılmaz, 2014: 35). Kiev Rusyası, belki de modern Rusya’nın temellerinin atıldığı ilk düzenli devlettir. Bu dönem modern Rus tarihini şekillendiren bir aşama olarak kabul edilir (Millar, 2004: 751).

Harita 2: Kiev Rusyası

Kaynak: <http://ukraynahayat.com/ukraynanin-kisa-tarihi/>, 28.07.2016.

Rus tarihini şekillendiren Ortodoks Hristiyanlığı'nın kabulü bu dönemde gerçekleştirmiştir. Özellikle zengin Ruslar arasında yaygın olan Ortodoks Hristiyanlığı (Onay, 2008: 41) ilk kez Kiev devletinde Rusya'nın resmî dini olarak kabul edilmiştir (Yılmaz, 2014: 35). Ortodoks Hristiyanlığının kabulü ile Rusya, Katolik Avrupa'nın Hristiyan anlayışından uzaklaşarak Bizans İmparatorluğu çevresine girmiştir. Rusya'nın Ortodoks Hristiyanlığını kabul etmesi siyasî bir karardır. Bu karar ile beklenen Ortodoks Hristiyanlığı'nın dağınık Slav halklarını Ortodoksluk bünyesinde birleştirmesidir. Bu nedenle Ortodoks Hristiyanlığı, Rus kimliğinin oluşmasında önemli ve birleştirici bir unsur olarak kabul edilir. Ortodoks Hristiyanlığı'nın kabulünün siyasî yansımalarının yanısıra kültürel etkileri de olmuştur. Bu etki yazı dilinde kendini göstererek Kiev Rusyası'nda kiril alfabesi benimsenmiştir (Onay, 2008: 44-46).

Siyasî yapı olarak ele alındığında Kiev Rusyası'nda otokrasi hâkimdi. Ancak bu yapının Moskova Rusyası siyasî yapısı ile karşılaştırıldığında kısmen gevşek olduğu görülür. Kiev Rusyası'nda “*Veçe*” (Şehir Meclisi) ve “*Duma*” (Boyar

Konseyi) demokratik özelliklere sahip siyasî kurumlardı. Veçe, hanehalklarının özgür liderlerinden oluşmaktaydı. Veçe adı verilen şehir meclislerinde savaş veya diğer önemli konular tartışılmak üzere toplanılır ve oy birliği ile karar alınır. Duma ise prensin danışmanı olarak hizmet ederdi. Duma, Moskova Knezliği ve İmparatorluk Dönemi boyunca çalışmıştır. Ancak 1907’de Çar II.Nicola’nın hükümrânlığı sırasında faaliyeti sınırlandırılmıştır. 1993’te ise Rusya Federasyonu’nun yasama organı olarak yeniden kurulmuştur.

Toplumsal yapıya bakıldığında Kiev Rusyası’nda sınıf tabanlı bir toplum yapısı görülmektedir. Toplumun en üst sınıfında “*drujina*” denilen prene hizmet eden kraliyet sınıfı vardı. Sırasıyla hiyerarşinin bir altında boyarlar, sonrasında sanatkârlar, zengin tüccarlar, toprak sahiplerinden oluşan özgür orta sınıf; ardından mülk sahibi olmayan özgür köylü ve kırsal işçilerden oluşan sınıf ve son olarak toplumun en alt sınıfını temsil eden köleler Kiev Rusyası’nın toplum yapısını oluşturmaktaydı (Yılmaz, 2014: 36).

Son olarak Moğol istilaları Kiev Rusyası için dönüm noktası olmuştur. Ruslar aralarında Bizans İmparatorluğu, Bulgarlar, Volga ve Türklerin yer aldığı birçok milletle savaşmıştır. Ancak Moğollar Kiev Rusyası’nın son kez savaştığı millet olup 1240’ta Kiev Rusyası’nın son bulmasına neden olmuştur. Moğol istilasının ardından yüz yıldan fazla sürede birçok Rus bölgesinde Moğol hâkimiyeti sürmüştür. Ancak Moskova prensi Dimitri’nin Moğollara karşı önemli zaferinin ardından Rusya’nın kaderi değişerek Moskova ve Rusya’nın yükselişi başlamıştır (Moss, 2002: 11).

1.2.2. Novgorod Knezliği

Novgorod, 10. yüzyılın ortalarından 1478’de Moskovalılar tarafından topraklarına katılana kadar Rusya’nın kuzeybatısında bulunan bir şehir devletiydi. İlmen gölünün kuzey sahilinde yer alan şehir kısa sürede önemli bir ticaret merkezi olarak ortaya çıktı. Prens Viladimir’in Ortodoks Hristiyanlığını Kiev Rusyası’nın resmî dini olarak benimsemesinin ardından Novgorod şehri dinî ve kültürel bir merkez haline gelmeye başladı (Millar, 2004: 1070).

Nehirlerle Fin Körfezi’ne bağlanan Novgorod şehrinin ticaret için elverişli bir mevkide bulunması Alman ve İsveç tüccarlarının ticarî amaçlı ziyaretlerini kolaylaştırmaktaydı. Avrupa’dan Novgorod’a kumaşlar ve madenden yapılmış eşyalar getiren Alman ve İsveçli tüccarlar bunların karşılığında kürk, balmumu,

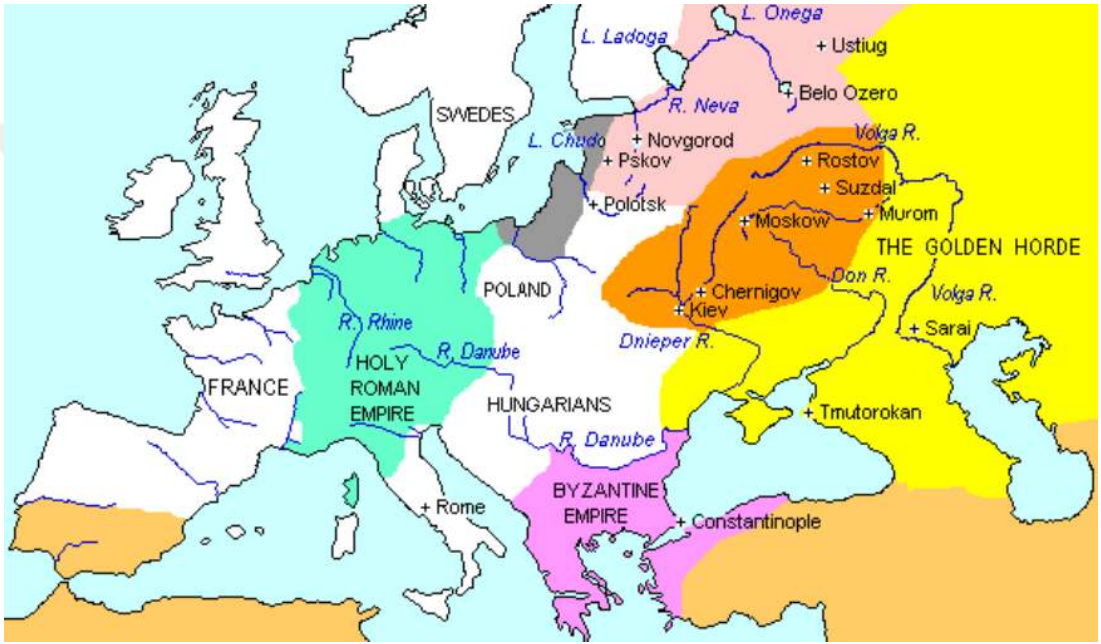
keten ve gıda maddeleri talep ediyorlardı. Şehir, Alman ve İsveç tüccarlarının yaptığı alışveriş sayesinde zenginleşmişti. Şehrin çevresindeki tarıma elverişli alanlar ise boyar adı verilen toprak sahibi zengin Rus seçkinlerine aitti. Buradaki arazi, mahsulün yarısı arazi sahipleri diğer yarısı ise araziyi işleyenlere ait olmak üzere “ortakçı”lar tarafından işleniyordu. Ticaret, *boyarlar* olarak bilinen zengin aristokrasi sınıfının elinde toplanmıştı. Novgorod boyarlarının serveti arttıkça nüfuz ve nüfusları artmaktaydı. Diğer taraftan zaman içinde şehre hâkim olmuş *Rurik* neslinden gelen knezlerin nüfuzlarında ise azalma başlamıştı. 1136’da Novgorod’da Kneze karşı gerçekleştirilen bir ayaklanma boyarların etkinliğini daha da arttırdı. 1216 yılında ise Suzdal Rusyası’nın yükselişi ile Suzdal knezlerinin Novgorod’u hâkimiyeti altına almak istemeleri neticesinde knez Vladimir ile Novgorodlular arasında “*Lipetsk Muharebesi*” meydana geldi. Bu savaşın ardından alınan karara göre Veçe’nin seçtiği bir boyar “*посадник*” (posadnik/vali) ve bir “*тысяцкий*” (tsyatskiy/binbaşı) knez ile birlikte şehrin idaresine fiilen katılacaktı. Bu gelişme ile Novgorod şehri gittikçe bir “cumhuriyet” niteliği kazanmaya başladı (Kurat, 1987: 43-45). Ancak Novgorod’a hâkim olmak isteyen Moskova Knezi III.İvan daha sonra veçe, posadnik, tsyatskii kurumlarının kaldırılmasını istedi. III.İvan’ın daha önce Novgorod’da yaptığı ve yağma ve tahribatlar Novgorodluları bu talebi kabul etmeye zorladı. Novgorod 1478 tarihinde Moskova Knezliği tarafından işgal edilerek Moskova’ya katıldı. Novgorod’un hâkimiyeti ile Moskova Knezliği için tehdit oluşturabilecek bir Rus knezliği kalmamıştır (<https://www.neoldu.com/novgorod-un-moskova-tarafından-isgali-468h.htm>, 20.09.2017).

1.2.3. Moskova Knezliği

Moskova Knezliği’nin kurulması 13.yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Moskova’nın ilk knezi Aleksandr Nevski’nin oğlu Daniel’dir. Daniel Aleksandroviç, “Moskova Büyük Knezleri” ve “Rus Çarları” soyunun ilk ismidir. Bugünkü Rusya Rus Knezlikleri’nin zaman içinde Moskova Knezliği’nin hâkimiyetini kabul ederek tek bir devlet olarak birleşmesi şeklinde oluşmuştur. Bu açıdan Moskova Knezliği’nin tarihi modern Rusya’nın tarihi açısından ayrı bir öneme sahip olmuştur (Kurat, 1987: 89). Moskova’nın kuruluşu hakkında tarihçiler ortak bir karara sahip değildir. Yine de ilk olarak 1147’de Yuri Dolgoriki tarafından kurulduğu söylenmektedir (Millar, 2004: 982).

Moskova, adını aynı ismi taşıyan nehirden almıştır. Coğrafi konumu ile ticaret yollarının kavşak noktasında bulunması şehrin hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır. Şehir siyasî sebeplerle de gelişmesini hızlı gerçekleştirmiştir. Altın Orda hanlarının güvenini kazanan Moskova knezleri diğer Rus knezlerinin aleyhinde söylemlerde bulunarak Altın Orda Devleti'nde önemli konumlarda yer alma konusunda başarılı olmuşlardır. Tüm bunlar Moskova Knezliği'nin hızlıca yükselmesine ve kuvvetlenmesine imkân sağlamıştır (Kurat, 1987: 89-90).

Harita 3: Moskova Knezliği

Kaynak: <http://drshirley.org/geog/geog30.html>, 28.07.2016.

Bir diğer önemli gelişme ise Metropolit Pyotr'un teşviki ile Moskova'da "Uspenskiy Sobor" (katedral) adıyla büyük bir kilise yapılması olmuştur. Böylece Moskova, Rus kilisesinin daimi merkezi olmuştur. Rus metropolitleri ruhani otoriteleri ile Moskova knezlerinin faaliyetlerini desteklemişlerdir ve bu durum Moskova Knezliği'nin yükselmesini hızlandıran başka bir unsur olmuştur. Moskova, tüm bu gelişmelerle birlikte 14. yüzyılda siyasî, iktisadî ve dinî birliğini sağlamıştır (Kurat, 1987: 92).

Büyük Knez III.Vasili'nin ölümünün ardından "Korkunç İvan" olarak da bilinen IV.İvan (1533-1584) on altı yaşında Moskova Çarı sıfatı ile Rusya'da hâkimiyet sürmeye başlamıştır (Kurat, 1987: 143-145). IV.İvan, "Üçüncü Roma"

olma iddiasıyla Rusya'nın kutsal misyonu inancını güçlendirmiş ve Çar sıfatı ile hâkimiyeti boyunca Tanrı'nın dünyadaki temsilcisi olmuştur (Yılmaz, 2014: 40).

IV.İvan 1547'de tahta çıkmadan önce Rusya'da zengin aristokrasi sınıfını oluşturan boyarlar arasındaki karışıklığı fark etmiştir. Genç çar ona hizmet etmeleri için bir Danışma Konseyi ile soylular ve dinî liderlerden oluşan seçilmiş konsey kurmuştur. Ardından 1549'da Moskova elitlerinden oluşan “*Zemskii Sobor*” adı verilen bir toplantı düzenlemiştir. 1550'de Rus toplumunun rütbe ve konumuna bağlı sınıflandırmayı arttıran bir kanunname çıkarmıştır. Moskova'da artan bürokrasiyi yönetmek ve ülke kaynaklarını daha verimli kullanabilmek adına merkezî otoriteyi güçlendiren çar birtakım merkezî idare birimleri kurmuştur. Yapmış olduğu bu değişikliklerle boyarları azaltmayı amaçlamıştır. IV.İvan'ın boyarlara olan güvensizliğinin bir kaç nedeni vardır: IV.İvan'ın çocukluğunda boyarlarla yaşadığı birkaç kötü tecrübe ve 1553'te yaşadığı ciddi sağlık problemi sırasında boyarların uygunsuz siyasî eylemleri bu nedenler arasındadır. Diğer taraftan, boyarlar ise IV.İvan'ın otoritesinden rahatsızlık duymaktaydı. Üstelik Rusya'nın Livonya Savaşı'ndaki (1558-1582) yenilgisi boyarları hayal kırıklığına uğratmıştı (Yılmaz, 2014: 40-41).

Bu gelişmelerin ardından IV.İvan sadakatsiz Boyarları cezalandırmak için “*opriçnina*” denilen teşkilatlanmayı kurdu. Buna göre Rusya; “*opriçnina*” ve “*zemşçina*” olmak üzere iki eyalete ayrıldı. Çarın mutlak hâkimiyetinin olduğu bölge Opriçnina olarak adlandırıldı. Çar'ın hizmetinde bulunanlara ise “*opriçnik*” denildi. “*Zemşçina*” ise Boyar Meclisi tarafından yönetiliyordu.

IV.İvan'a göre bu teşkilatlanma ile hâkimiyetini serbestçe sürdürmesini engelleyen boyarlara karşı çarın sadık silahlı güçleri olan Opriçnikler aracılığı ile yıldırma politikaları uygulandı. Boyarlar sürgün edilmeye ve işkenceler görmeye başladılar. Çiftliklerine, mal ve mülklerine el konularak bu bölgeler Opriçnina'ya dâhil edilmeye başlandı. IV.İvan'ın bu rejimi neticesinde aristokrasi sınıfı olan boyarların büyük kısmı imha edilmiştir. Hâkimiyetinin sonuna kadar devam eden bu dehşet rejimi ile IV.İvan'a “Korkunç” (Grozny) adı verilmiştir (Kurat, 1987: 149-152; Yılmaz, 2014: 41).

1584'te IV.İvan'ın ölümünün ardından iç savaş ve hanedan savaşlarının ülkeyi güçsüzleştirmesi ile Rusya bir karmaşa dönemine girmiştir. 1613'te ise Romanov Hanedanlığı kurulmuştur (Yılmaz, 2014: 41).

1.2.4. Boyarlar (Aristokrat Rus Seçkinler Sınıfı)

Geniş anlamda her seçkin toprak sahibi Ortaçağ Rusyası'nda boyar olarak adlandırılırdı. Daha dar anlamı ile boyar 10. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar prensin yanında yer alan seçkin kimseleri tanımlarken; 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar saraydaki en yüksek sınıfı işaret ederdi. Çeşitli sosyal ve etnik kökenden olan boyarlar prence hizmet etmelerinin yanı sıra sahip oldukları topraklar üzerinde otoriteye sahipti (Millar, 2004: 166).

Bir boyar olabilmek için toprak sahibi olmak, bir köleye sahip olmak veya idarî ve askerî konumda üst düzey görev yapıyor olmak gerekirdi. Yönetimde yer alabilmek yalnızca prensin yetkisi dâhilindeydi. Toprak sahibi olabilmek ise miras yoluyla elde edilirdi. Prens tarafından verilen topraklar ihanet gibi ciddi bir neden olmadığı sürece sahibinden geri alınamazdı. Bunun sonunda iki tür boyar ortaya çıktı. Biri feodal yapı oluşmadan önce toprak sahibi olmuş köylü halkın liderleri olan, diğeri ise bağış veya hediye olarak prensin kendilerine verdiği topraklarla toprak sahibi olmuş boyarlar (Yılmaz, 2014: 45).

17. yüzyılda boyarların saraydaki nüfuzu yoğunken bu durum Büyük Petro döneminde giderek azalmaya başladı. Çar'a danışmanlık yapan tüm boyarların oluşturduğu meclise ise Boyar Meclisi (Duma) denilirdi. Siyasî süreç bu meclis vasıtasıyla yürütülürdü. Bu durum bazı tarihçilerin Moskova Knezliği döneminde devletin en etkili sosyal grubu olan boyarların oluşturduğu bir boyar oligarşisini varsaymalarına neden olmuştur. Boyarlar arasında da bir hiyerarşi mevcuttu. Bazı boyarlar Çar'ın en yakınındaki danışmanlarından oluşurken çoğu ise hükümdarın yüksek dereceli hizmetkârıydı (Millar, 2004: 166).

Boyarlar Kiev Rusyası'nda Kiev prensine yaptıkları askerî yardımları sayesinde ciddi derecede güç kazanmışlardı. Geleneksel olarak boyarlar, birinci mevki, ikinci mevki ve üçüncü mevki olmak üzere üç mevkide örgütlenmişti. Bunlardan birincisi *birinci postelnik*, ikincisi *ikinci postelnik*, üçüncüsü ise *üçüncü postelnik* olarak adlandırılmaktaydı. Her postelnik farklı yükümlülük ve haklara sahipti. Postelnikler arasındaki farklar fiziksel görüntülerindeki belirleyici özellikler sayesinde ayırt edilebiliyordu. Yalnızca birinci mevkideki boyarların sakal uzatabilmesi ve diğer boyarların ise ancak bıyık bırakabilmesi fiziksel görünümdeki belirleyici özelliklerden biriydi (<https://en.wikipedia.org/wiki/Boyar>, 29.07.2016).

Fotoğraf 1: Bir Toplantı Sırasında Rus Boyarları

Kaynak:

<http://wayback.archive-it.org/6473/20160819150652/https://tspace.library.utoronto.ca/citd/RussianHeritage/2.RM/RM.14.html>, 29.07.2016.

Moğol istilasının ardından Kiev Rusyası'nın güneyinden ve merkezinden çok sayıda boyar, Litvanyalı ve Polonyalı asillere katılmıştı. 14. ve 15. yüzyıllarda Ukraynalı boyarların soylu statüsüne sahip olamamaları anlaşmazlığa neden olmuştu. Bu yüzden birçok Ukraynalı boyar bugün modern Ukrayna'nın güneyinin temelini oluşturan Kazak ordusunun kurulmasında görev aldı.

Diğer taraftan aynı dönemde Moskova'daki boyarlar hâlâ güçlüydü. Ancak Moskova Knezliği'nde knezlerin otoritelerinin güçlenmesi ile boyarların gücü özellikle de III.İvan ve IV.İvan'ın hükümdarlığı sırasında giderek azalmaya başladı. 16. yüzyılda “Korkunç İvan” olarak bilinen IV.İvan hâkimiyetinin bir uygulaması olan “*Opriçnina*” teşkilatlanması ile boyarların etkinliği büyük ölçüde kısıtlanmıştı. Boyar Meclisi (Duma) üyelerinin sayısı otuz iken 17. yüzyılda bu rakam yüz gibi bir sayıya ulaşmıştı. Ancak bu durum 1722'de Büyük Petro'nun hükümet ve yönetim alanındaki ünlü reformları ile son bularak Rus İmparatorluğunda I.Petro zamanında boyar unvanı kaldırıldı. Böylece birçok boyar bu karar ile köylü statüsüne düştü (Yılmaz, 2014: 46-47).

1.2.5. Büyük Petro- I.Petro Dönemi (1682-1725)

Büyük Petro olarak bilinen I.Petro (1672-1725) 1682 yılında henüz 10 yaşında iken Rusya'nın Çarı oldu. Rusya Çarlığı, 1547 yılında Korkunç İvan olarak bilinen IV.İvan'ın Çar ünvanını alması ile başlayıp 1721'de Çar I.Petro'nun Rusya İmparatorluğu'nu kurması ile son bulmuştur. Bu nedenle I.Petro Rusya'da hem Çar hem İmparator ünvanına sahip olmuştur (Millar, 2004: 1168; Caşın ve Derman, 2016: 84). I.Petro devri (1682-1725) Rusya'nın Batı'ya ilerlemesi yönünde Rus tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir. I.Petro idarî, iktisadî, dinî ilişkiler ve kültür alanlarında yaptığı büyük reformlar ve Avrupa ile ilişkiler konusunda önemli rol oynamıştır. 1846'da Rus tarihçi Nikolay Pogodin I.Petro dönemi hakkında "Diplomatik, askerî, ticarî, endüstriyel ve kültürel anlamda Avrupa Rusyası diyebileceğimiz bugünün Rusyası Büyük Petro'nun eseridir. Her yerde tüm geçmişimiz üzerinde iz bırakan bu muazzam şahsiyeti görebiliriz" demiştir (Millar, 2004: 1168).

Petro'nun 1687'de İzmaylov köyünde gölde terk edilmiş bir İngiliz yelkenlisi bulması zihninde denizlere ulaşmak ve onlara egemen olma fikrinin doğmasına neden olmuştur. Bu amaçla Avrupa seyahatlerine çıkan I.Petro, 1698'de geri döndüğünde Batı'dan öğrendiklerini ülkesinde uygulamaya başlayarak modern Rusya'nın temellerini atmıştır (Onay, 2002: 24-25). I.Petro'nun 1698'de Avrupa seyahatlerinden dönüşü ile birlikte geleneksel Rus giysilerinin yerini batılı tarzda giysiler almaya başlamıştır. Ayrıca erkeklerin sakal bırakmaları yasaklanmıştır. 1 Ocak 1700 tarihi itibarı ile Rusya'da kullanılan ve Bizans geleneğinden gelen "Dünya yaratılışına" göre düzenlenmiş olan takvim değiştirilerek miladi takvim kullanılmaya başlanmıştır. I.Petro eğitime önem vererek temel eğitimi soylular ve kentliler arasında zorunlu hale getirmiştir. Sosyal hayata yönelik reformlarının yanı sıra I.Petro Rusya'nın sınırlarını genişletmek amacıyla denizlere yönelmiştir. Bu amaçla Baltık Denizi'nde harekete geçen Rus donanması Gönhud yakınlarındaki İsveç donanmasını yenilgiye uğratmıştır. Rus donanmasının Aland Adaları'nın da kontrolünü ele geçirmesi ile birlikte Ruslar tarafından Baltık Denizi'nin kontrolü sağlanmıştır. Böylece Rusya dünya siyasetinde önemli aktörlerden biri haline gelmeyi başarmıştır (Onay, 2008: 63-74).

I.Petro'nun reformları arasında soylular arasında daha fazla kontrol sağlamak amacıyla oluşturduğu rütbe tablosu mevcuttur. Bu tabloda hükümet, ordu, hukuk gibi

konularda Rusya İmparatorluğu kurumlarında görev alanların rütbeleri listelenmiştir. Tablo mevcut soyluların görevlerini verimli bir şekilde yapmalarını teşvik etmek için hazırlanmıştır (Millar, 2004: 1170). I.Petro ve görevlendirdiği kişiler bu tablonun son şeklini oluşturmak için üç yıl çalışmıştır. Rütbe tablosunda tanımlanan üç temel hizmet türü vardır: Bunlar; sivil, ordu ve hukuk hizmetleridir. Her hizmet çeşidi on dört dereceye bölünmüştür. Her bir soylunun yerine getirdiği görevin rütbesi kıdem veya soyuna göre değil hizmetine göre belirlenmiştir. Böylece her soylu miras veya soy durumuna bakılmaksızın yetenek ve eğitimlerine göre en alt dereceden en üst dereceye kadar yükselebilirdi. Bir soylunun ülke için mühim bir çaba göstermediği sürece rütbe tablosunda yükselmesi mümkün değildi. I.Petro'nun bu tabloyu hazırlamasındaki temel amacı ise Rusya'da zengin aristokrat seçkinleri temsil eden boyarlar ve onlara uygulanan iltimaslarla mücadele etmektir. Bu tablo Rusya İmparatorluğu'na son veren 1917'deki Bolşevik Devrimi'ne kadar kullanıldı (Yılmaz, 2014: 48-49).

Fotoğraf 2: Büyük Petro

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki/Boyar>, 29.07.2016.

1.3. RUSYA FEDERASYONU'NUN SİYASÎ YAPISI

Rusya; başkent Moskova ve Saint Petersburg olmak üzere 2 federal şehir, 46 il, 21 cumhuriyet, 4 özerk yöre, 9 eyalet ve 1 özerk şehir olmak üzere 83 idarî birimli bir federasyondur. 21 Ağustos 1991 tarihinde kurulan Rusya Federasyonu başkanlık

sistemi ile idare edilir (<http://moskova.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=219665>, 04.08.2016).

1.3.1. SSCB Sonrası Yeni Anayasal Düzen: 1993 Anayasası

1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte Rusya, Sovyet sonrası Rus toplumunun demokratik değerlerini korumak ve yeni hükümetin yasal temelini kurmak için yeni bir anayasaya ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaçlar neticesinde Rusya Federasyonu Anayasası 12 Aralık 1993’te referandum ile kabul edilmiştir (Millar, 2004: 324). Yeni anayasal düzenlemeler ile kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenerek Sovyetler Birliği döneminin benimsemiş olduğu Meclis Hükümeti sisteminden uzaklaşmak isteyen Rusya, bir takım siyasî krizler yaşamıştır (Ağır, 2014: 2010).

Yasama ve yürütme mercilerinin önde gelen isimleri Rusya’nın politik istikameti ve hükümet kurumlarının görevleri açısından muhalif görüşler öne sürmüşlerdir (https://en.wikipedia.org/wiki/Politics_of_Russia, 04.08.2016).

Yasama ve yürütme arasındaki anlaşmazlığın temel noktası; güçlü başkanlık sistemini destekleyenler ve gücün çoğunluğunun yeni parlamentoya verilmesini destekleyenler arasında yaşanmıştır. Yasama ve yürütme arasındaki bu ayrışma güçlü bir merkezî hükümeti destekleyenler ve yetki gücünün bölgesel olarak dağıtılmasını destekleyenler arasında da yaşanmıştır. Son olarak yeni anayasanın onaylanması sürecinde anayasal bir kongrenin toplanmasını destekleyenler ve referandumu destekleyenler arasında yaşanan gerginlik ve bu sorunların çözümü noktasında yetersiz kalınması Rusya Başkanı Boris Yeltsin’in parlamentoyu feshetmesi ile sonuçlanmıştır (Millar, 2004: 324-325). Böylece Yeltsin döneminde yürütme yetkisi yasama gücünün etkisinden kurtulmuştur (Sakwa, 2002: 98).

Tarihte “1993 Anayasa Krizi” olarak bilinen bu olaylar neticesinde kabul edilen anayasanın temel özelliği; başkanın yetkilerinin önemli ölçüde genişletilmiş olmasıdır (Yapıcı, 2010: 177). 1993 anayasasını süper başkanlık sistemi olarak tanımlayanlar da vardır (Millar, 2004: 325).

1978 anayasasına göre dış politikayı belirleme görevi parlamentoya verilirken, 1993 anayasası ile bu görev başkana verilmiştir. Ayrıca 1993 Anayasası ile başkanın görevleri genişletilirken parlamentonun yapısında da bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu anayasa ile Sovyet Parlamentosu’nun yapısı değiştirilerek iki yasama

meclisi oluşturulmuştur. Buna göre parlamentonun alt kanadını Duma, üst kanadını ise Federasyon Konseyi temsil etmektedir (Yapıcı, 2010: 177).

1.3.2. Rusya Federasyonu'nda Yürütme

Rusya Federasyonu Anayasası'na göre Rusya Cumhurbaşkanı yürütmenin başıdır. Yürütme fonksiyonunu yerine getiren diğer kurum ise Rusya Federasyonu Hükümeti'dir. Anayasa'nın 80. maddesine göre Rusya Cumhurbaşkanı Anayasanın, insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin koruyucusudur. Rusya Cumhurbaşkanı Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve bağımsızlığını korumak için gerekli önlemleri alacaktır. Rusya Federasyonu Anayasası ve federal kanunlara göre Cumhurbaşkanı devletin iç ve dış politikalarının belirleyicisidir. Ayrıca ülke içinde ve uluslararası ilişkilerde Rusya Federasyonu'nu temsil edecek kişi Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı'dır (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-6.htm>, Rus Anayasası 80. madde 09.08.2016). 2009 yılında anayasada yapılan değişikliğe kadar Cumhurbaşkanının görev süresi 4 yıl olup, art arda iki dönemden fazla görevde bulunması engellenmişti. Ancak değişiklik ile beraber Cumhurbaşkanının görev süresi altı yıla çıkarılarak aynı kişinin arka arkaya olmamak kaydıyla iki dönemden fazla görevde bulunmasının önü açılmış oldu. Anayasada yapılan bu değişiklik neticesinde 2000-2004 ve 2004-2008 yıllarında Cumhurbaşkanlığı görevini icra eden Putin bir dönem ara vererek (bu dönemde başbakanlık görevinde bulunmuştur) 2012 yılında yeniden Cumhurbaşkanı olabilmıştır (Thoburn, 2015: 9).

Rus Anayasası'nın 83-90. maddelerinde Cumhurbaşkanının görevleri belirtilmiştir. Buna göre; Duma'nın onayı ile Hükümet Başkanı'nı göreve atamak, hükümet oturumlarına başkanlık etmek, Merkez Bankası Başkanı'nı Duma'ya önermek, Hükümet Başkanı'nın teklifi ile Hükümet Başkanı Yardımcılarını ve Federal Bakanları göreve atamak ve görevden almak, Hükümet Başkanı'nın istifası ile ilgili karar almak, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakem Mahkemesi ve Yüksek Mahkeme Hâkimlerinin ve Rusya Federasyonu Başsavcısının adaylıklarını yasamanın üst kanadını temsil eden Federasyon Konseyi'ne önermek ve diğer federal mahkemelerin hâkimlerini atamak, Güvenlik Konseyi'ni kurmak ve yönetmek, Silahlı Kuvvetlerin yüksek komuta heyetini göreve atamak ve görevden almak, yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlardaki temsilcileri göreve atamak ve geri

çağırarak, anayasada belirtilen durumlara göre Duma'yı feshetmek, Duma'ya kanun tasarıları sunmak, federal kanunları imzalamak ve onları yayınlamak, federal devlet düzenlemelerini anayasaya ve federal kanunlara aykırı olduğunda durdurmak, dış politikayı yönetmek, uluslararası anlaşmaları imzalamak, gerekli şartlar öngörüldüğünde Duma ve Federasyon Konseyi'ne bilgi sunarak sıkıyönetim ve olağanüstü hâl kararlarını vermek, gerekli görmesi durumunda suçluları affetmek, Federasyon genelinde bağlayıcı olan kararname çıkarıp emirler vermek, Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerinden bazılarıdır (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-6.htm>, Rus Anayasası 83-90. maddeler, 09.08.2016).

Yüksek yargı mensuplarının Cumhurbaşkanı tarafından atanması dikkate alındığında cumhurbaşkanının yargı organına göre konumunun üstün olduğu görülmektedir. Yürütmenin diğer ayağını oluşturan Rusya Hükümeti'nin Başkanı, Duma'nın onayı ile cumhurbaşkanı tarafından atanır. Cumhurbaşkanı tarafından önerilen aday Duma tarafından üç kez geri çevrilirse cumhurbaşkanı Duma'yı fesheder ve yeni seçimlerin yapılmasına karar verir (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-8.htm>, Rus Anayasası 111. madde, 09.08.2016). Bu durum yasama organının büyük çoğunluğuna karşı cumhurbaşkanının istemediği birinin başbakan olamayacağı anlamına gelir. Anayasa'nın 117. maddesine göre parlamentonun alt kanadını temsil eden Duma üye tam sayısının çoğunluğu ile hükümete güvensizlik oyu verebilir. Bu durumda istifanın geçerli olması cumhurbaşkanının onayına bağlıdır. Cumhurbaşkanının kararından itibaren 3 ay içinde Duma yeniden güvensizlik oyu verirse, cumhurbaşkanı hükümetin istifasını kabul eder veya Duma'yı fesheder (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-8.htm>, Rus Anayasası 117. madde, 10.08.2016). Anayasanın bu maddesi Cumhurbaşkanı'nın yargının yanı sıra yasama meclisine göre de üstün bir konumda olduğunu göstermektedir. Anayasanın 115. maddesine göre hükümetin karar ve emirleri Rusya Federasyonu Anayasası'na, federal kanunlara ve cumhurbaşkanı kararnamelerine aykırı olması halinde cumhurbaşkanı bu karar ve emirleri iptal edebilir (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-8.htm>, Rus Anayasası 115. madde, 10.08.2016). Cumhurbaşkanının konumunun yürütme içinde de üstün bir konumda olduğu bu maddeden anlaşılmaktadır.

1.3.3. Rusya Federasyonu'nda Yasama

Rusya Federasyonu parlamentosu olan Federal Meclis, Rusya Federasyonu'nun yasama organını temsil etmektedir (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, Rus Anayasası 94. madde, 10.08.2016). Federal Meclis; Devlet Duma'sı ve Federasyon Konseyi olmak üzere iki kamaradan oluşmaktadır. Üst meclisi temsil eden Federasyon Konseyi'nin üyeleri her federe birimden iki kişinin katılması ile oluşur. Alt meclisi temsil Duma ise 450 milletvekilinden oluşur (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, Rus Anayasası 95. madde, 10.08.2016).

Duma üyelerinin bir dönemlik görev süreleri 5 yıldır. Federasyon Konseyi'nin oluşum kuralları ve Devlet Duması'nın milletvekili seçim kuralları federal kanunlarca belirlenmiştir (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, Rus Anayasası 96. Madde, 10.08.2016).

Bir kimse aynı anda hem Federasyon Konseyi üyesi hem de Devlet Duması milletvekili olamaz (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, Rus Anayasası 97. Madde, 10.08.2016). Rusya Federasyonu Anayasasının 103. maddesinde Duma'nın yetkileri belirtilmiştir:

- Rusya Cumhurbaşkanı'nın Hükümet Başkanı atamasını onaylamak.
- Hükümete güvenoyu vermek.
- Merkez Bankası Başkanını atamak ve görevden almak.
- Hükümetin yıllık raporlarını duyurmak.
- Genel af ilan etmek.
- Sayıştay üyelerinin yarısı ve Sayıştay Başkanı'nı göreve atama ve görevden almak.
- Federal anayasa kanunlarına göre faaliyet gösteren İnsan Hakları Yetkilisi'ni göreve atama ve görevden almak.
- Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı'nı görevden uzaklaştırmak için suçlamalar ileri sürmek.

Duma kararları başka esaslar öngörülmediği takdirde üye tam sayısının çoğunluğunun onayı ile kabul edilir (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, Rus Anayasası 103. Madde, 10.08.2016).

Rusya Federasyonu Anayasasının 102. maddesine göre üst meclisi temsil eden Federasyon Konseyi'nin yetkileri belirtilmiştir:

- Rusya Federasyonu unsurları arasında sınır değişikliklerini onaylamak.
- Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanının sıkıyönetim ve olağanüstü hâl ilan edilmesine ilişkin kararnameyi onaylamak.
- Rusya Federasyonu dışında Rus Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına izin vermek.
- Cumhurbaşkanlığı seçimlerini belirlemek.
- Cumhurbaşkanının görevden uzaklaştırılması.
- Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme ve Yüksek Hakem Mahkemesi hâkimlerinin atanması.
- Rusya Federasyonu Başsavcısının göreve atama ve görevden alma.
- Sayıştay üyelerinin yarısı ve Sayıştay Başkanını göreve atama ve görevden alma.

Federasyon Konseyi kararları başka esaslar öngörülmediği takdirde üye tam sayısının çoğunluk oyu ile kabul edilir (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, Rus Anayasası 102. madde, 10.08.2016).

Federasyon Konseyi ve Duma açık oturum şeklinde ayrı ayrı oturumlar düzenler. Ancak kamaraların iç tüzüklerinin öngördüğü durumlarda kapalı oturum düzenleme hakkına sahiptirler (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, Rus Anayasası 100. Madde, 10.08.2016).

Yasa sunma yetkisi Cumhurbaşkanı, Federasyon Konseyi, Federasyon Konseyi üyeleri, Duma milletvekilleri, Rusya Federasyonu Hükümeti ve Rusya Federasyonu federe unsurlarının yasama organlarına aittir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme ve Yüksek Hakem Mahkemesi de bu hakka sahiptir. Yasa tasarıları Duma'ya sunulur (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, Rus Anayasası 104. Madde, 10.08.2016).

Federal kanunlar aksi öngörülmeği takdirde Duma milletvekilleri tam sayısının çoğunluk oyları ile kabul edilir. Kabul edilen federal kanunlar beş gün içinde Federasyon Konseyi'nin görüşüne sunulur. Üst meclisin görüşüne sunulan federal kanun için üye tam sayısının çoğunluğu sağlanırsa veya on dört gün içinde Federasyon Konseyi tarafından bir kanaate varılamazsa kabul edilmiş sayılır. Federasyon Konseyi'nin kanunu geri çevirmesi durumunda kamaralar uzlaşma komisyonu oluşturabilirler. Federasyon Konseyi kararı Duma tarafından onaylanmazsa ikinci oylamada Duma milletvekili tam sayısının üçte ikisinden az

olmaması koşulu ile federal kanun kabul edilmiş sayılır (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, Rus Anayasası 105. Madde, 10.08.2016).

Kabul edilen federal kanun beş gün içinde imzalanmak ve yayınlanmak üzere Cumhurbaşkanıya sunulur. Cumhurbaşkanı federal kanunu imzalar ve on dört gün içinde yayınlar. Federal kanunun kabulünden itibaren on dört gün içinde Cumhurbaşkanı kanunu geri çevirirse; Duma ve Federasyon Konseyi Anayasada belirlenmiş şekilde kanunu yeniden görüşür. Kanun ikinci oylama sırasında eski şekli ile Duma ve Federasyon Konseyi üye tam sayısının üçte iki oy çoğunluğu ile kabul edilirse yedi gün içinde Cumhurbaşkanı tarafından imzalanır ve yayınlanır (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, Rus Anayasası 107. Madde, 10.08.2016).

1.3.4. Rusya Federasyonu'nda Yargı

Rus yargı sistemi Anayasanın 7. bölüm 118-129. maddelerine göre düzenlenir (<http://www.awarablogs.com/the-russian-judiciary>, 11.08.2016). Rusya Federasyonu'nda yargı yetkisi yalnızca mahkemeler aracılığı ile kullanılır (www.constitution.ru, Rus Anayasası 118. madde, 11.08.2016). Yargı yetkisi anayasal, sivil, idarî ve cezaî işlemler şeklinde yönetilir. Rusya Federasyonu'nda yargı sistemi, Rusya Federasyonu Anayasası ve federal anayasa kanunlarınca tesis edilir. Olağanüstü mahkemelerin kurulmasına izin verilmez (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-9.htm>, Rus Anayasası 118. Madde, 11.08.2016).

On dokuz hâkimden oluşan Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi federal kanunların, cumhurbaşkanı ve federal kararname ve yönergelerinin, yerel anayasaların, tüzükler ve kanunların federal anayasa ile uygunluğuna karar verir. Aynı zamanda federal veya yerel kuvvet organları arasındaki yargısal uyuşmazlıkları çözüme kavuşturur (<http://countrystudies.us/russia/71.htm>, 11.08.2016).

Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi sivil, cezaî, idarî ve ortak mahkemelerin yargı yetkisi altındaki diğer davalara ilişkin üst yargı organıdır. Yüksek Mahkeme, Federal kanunda öngörülen şekilde onların faaliyeti üzerinde adli denetim sağlar (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-9.htm>, Rus Anayasası 126. Madde, 12.08.2016).

Rusya Federasyonu Yüksek Hakem Mahkemesi ekonomik anlaşmazlıkları çözen yüksek yargı organı olup federal kanunda öngörülen şekilde onların faaliyetleri üzerinde adli denetim sağlar (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-9.htm>, Rus Anayasası 127. Madde, 12.08.2016).

Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme ve Yüksek Hakem Mahkemesi hâkimleri cumhurbaşkanının önerisi ile Federasyon Konseyi tarafından atanır. Diğer federal mahkemelerin hâkimleri federal kanunlarca belirtilen şekilde cumhurbaşkanı tarafından atanır (<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-9.htm>, Rus Anayasası 128. Madde, 12.08.2016).

1.3.5. Rusya Federasyonu'nda Siyasî Partiler

Rusya'da 1917'de Bolşevik Devrimi sonrasında on üç siyasî parti faaliyet göstermekteydi. 1920 yılına gelindiğinde Rusya'da beş siyasi parti vardı. 1926'da ise tek parti (Komünist Partisi) iktidarı başladı. Yaşanan siyasî gelişmelerle beraber 1980'li yıllarda çok partili döneme geçildi. Fakat 1991 yılına kadar kurulan siyasî partilerin hem sayısı az hem de ülke çapında örgütlenme yapıları zayıftı (Ağır, 2010: 207).

Günümüzde Rusya'da toplam 77 siyasî parti bulunmaktadır (<http://minjust.ru/nko/gosreg/partii/spisok>, 27.08.2016). Ancak Rus siyasetine yön veren parti 2003 yılından beri parlamento seçimlerinde önemli başarılar elde eden Devlet Başkanı Putin'in partisi *Birleşik Rusya*'dır¹ (Thoburn, 2015: 53).

İkinci sırada ise 2011 parlamento seçimlerinde %19.19 oy oranı ile *Rusya Federasyonu Komünist Partisi*² yer alırken *Adil Bir Rusya Partisi*³ %13.24 ile üçüncü ve *Rusya Federasyonu Liberal Demokrat Partisi*⁴ ise %11.67 oy oranı dördüncü sırada yer almaktadır (http://www.russiavotes.org/duma/duma_today.php, 27.08.2016).

2001 yılı Aralık ayında kurulan *Birleşik Rusya Partisi*; 1999'da kurulan *Birlik Partisi*⁵ ve Anavatan-Tüm Rusya blokunun birleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Birleşik Rusya Partisi, Rusya Devlet Duması'nda toplam %52.89 oranla 238 sandalye

¹ Единая Россия (Yedinaya Rossiya).

² Коммунистическая Партия Российской Федерации (Koministiçeskaya Partiya Rossiskoy Federatsiyi).

³ Справедливая Россия (Spravedlivaya Rossiya).

⁴ Либерально-Демократическая Партия России (Liberalna-Demokratiçeskaya Partiya Rossii).

⁵ Единство (Yedinstvo).

sayısına sahip olarak Rusya'nın en büyük ve en güçlü partisidir. Sıklıkla “merkez” parti veya “muhafazakar” olarak nitelendirilir. Daha önce Putin'in liderlik ettiği partiye Başbakan Dimitri Medvedev başkanlık yapmaktadır (Thoburn, 2015: 53-54).

Genadi Züganov liderliğindeki Komünist Parti, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin doğrudan devamı olarak 1993'te kurulmuştur. Komünist parti Duma'da toplam 450 sandalyenin 91'ine sahip olarak Birleşik Rusya'dan sonra en fazla sandalye sayısına sahip ikinci partidir. Bu sayı toplam sandalye sayısının %20'sine karşılık gelmektedir (Thoburn, 2015: 54).

Duma'da sandalyesi bulunan dört büyük partiden biri olan Rusya Liberal Demokrat Partisi 1991'de Vladimir Zirinovski tarafından kurulmuştur. Partinin lideri hâlâ radikal bir milliyetçi olan Zirinovski'dir. Duma'da 56 sandalyeye sahiptir (Thoburn, 2015: 55).

2006'da kurulan Adil Bir Rusya partisi lideri aynı zamanda Duma başkanı olan Sergey Mirinov'dur. Duma'da 64 sandalyeye sahip olan partinin resmî ideolojisi sosyal demokrasidir (Thoburn, 2015: 55).

Yukarıdaki bilgiler ışığında Çağdaş Rusya'daki siyasî yapı ve siyasî partiler bağlamında bir değerlendirme yapıldığında, Rusya'daki siyasî sistemin en belirgin özelliğinin geçişlilik olduğu görülür. Bu ifade SSCB sonrası yeni sisteme ait kurumların varlığına karşılık Sovyet sistemine ait bazı unsurların hâlâ değişmediği anlamına gelir. Rusya'da Gorbaçov'un siyasî şeffaflık düşüncesi ile “glasnost” (açıklık) reformlarının uygulandığı 1989 yılında nomenklatura yaklaşımının terkedildiği resmen açıklanmıştı. Ancak halen bilhassa taşrada devlet görevlerinde eski usule göre kadrolar mevcuttur. Bir başka deyişle liyakat ile değil torpil yoluyla devlet görevinde bulunmak mümkündür.

Siyasî partiler açısından değerlendirildiğinde Rusya'da siyasî karar alma sürecinde siyasî partilerin etkilerinin son derece kısıtlı olduğu görülür. Bunun yanı sıra siyasî partilerin iktidar ve toplum üzerindeki etkisi düşüktür (<http://www.dagarcikturkiye.com/rusyada-siyasi-sistemin-temel-ozellikleri-yd-176.html>, 20.09.2017). Günümüzde Rusya'da Putin'in partisi olan Birleşik Rusya Partisi seçimlerin galibi konumundadır. Buna karşılık muhalefet güçlü bir görünüme sahip değildir (<http://moskova.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=219665>, 20.09.2017).

Sonuç olarak Rusya'da SSCB sonrası yeni sistem ile Batı anlamında kültürel bir altyapı yaratılamamıştır. 74 yıllık Sovyet hâkimiyetinin ardından liberalist yeni

kurumların işleyişı Rusya’da beklenildiği gibi olmamıştır. Bugün oligarşik bir yapıya sahip olan iktidarı ile Rusya’da demokrasinin gerçek anlamda varlığından söz etmek mümkün değildir (<http://www.dagarcikturkiye.com/rusyada-siyasi-sistemin-temel-ozellikleri-yd-176.html>, 20.09.2017).

İKİNCİ BÖLÜM

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİ VE NOMENKLATURA

Çalışmanın bu bölümünde çağdaş Rusya'daki oligarşik yapının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla Sovyetler Birliği döneminde Rus siyasî elitlerinin oluşumu, yapısı ve özellikleri ortaya koyulacaktır.

2.1. SOVYET RUS ELİTİ: NOMENKLATURA

Tarih her egemen sınıfın sahip olduğu iktidar gücünü daima büyük çoğunluklar üzerine uyguladığını göstermektedir. Egemen sınıfın kalıcılığını sağlaması ise; ekonomik baskı ve ekonomik vaatler, ideolojik cephanelik, başkaldırıya karşı doğrudan güç kullanmak, tüm olası düşmanlara karşı tehditler kullanmak, sosyal ilişkileri gizlemek gibi bazı metotları kullanmasını gerektirir. İktidar sınıfının uyguladığı bu metotlar daima bu ve benzeri şekilde olmuştur.

Feodal güç kraliyet gücünün kutsal doğasının arkasına saklanır. Çoğunlukla varlığının temelleri tanrının yeryüzündeki bir yansıması şeklindedir. Kapitalizm ise gücünü kapitalist devletin bireylere vaat ettiği refahın arkasına saklanarak sağlar. Her iki durumda da iktidar sınıfı kendi egemenliğini gizlemeye çalışır. “Yeni sınıf” daha da ileriye giderek varlığını inkâr eder. Teoride ve pratikte toplumu kontrol eden sınıf dünyadaki her ülkede olduğu gibi bir idarî mekanizmanın parçası olduğuna dair toplumu inandırmaya çalışır (Voslensky, 1984: 69).

Yugoslav siyasetçi Milovan Djilas “yeni sınıf”ın üyelerinin herhangi bir üniforma veya bir rütbe işareti olmaksızın diğer sıradan insanlar gibi her gün saat 9’da görevlerinin başında olduklarını söyleyerek onların bu şekilde nasıl tanınacağı sorusunu ekler (Voslensky, 1984: 69-70). Voslensky’ye göre birçok farklı detay çeşitli sosyal gruplar arasındaki sınırı belirsizleştirmektedir. Bu detaylar bilinçli bir arzu olan “yeni sınıf”ın çoğunluk içinde karışıp ayırt edilememesini sağlamaktadır. Bu şekilde “yeni sınıf”ın sınırlarını ayırt etmek oldukça zordur. Ancak Voslensky önemli bir detayın bize yardım edebileceğini eklemektedir. Bu detay “yeni sınıf”ın kendi sınırını diğerlerinden ayırmak zorunda olduğudur. Çünkü yöneten sınıf kendi

üyelerini bilmek zorundadır. Bu durum nomenklaturanın var olma nedenidir (Voslensky, 1984: 70).

Nomenklatura, uzmanlık alanı liderlik olan entellektüeller grubudur ve bu sebeple iş yapma yetkisi ile donatılmış, özel bir konumda olan kimselerden oluşmuştur. Stalin bu “yeni aristokrasi” sınıfını oluşturup ona yönetme yetkisini vermiştir. Sovyetler Birliği içinde “yöneten sınıf” veya “yeni sınıf” olarak da adlandırılan bu yapı nomenklaturadır (Voslensky, 1984: 70).

Köklerinin Bolşevik Devrimi’ne dayandığı nomenklatura sistemi yüzölçümü bakımından oldukça geniş bir alana yayılan Sovyetler Birliği’ni yönetme problemine karşılık oluşturulmuştur. Bu sistem ile önemli konumlara yapılan personel atamalarında merkezî kontrolü sağlayan bir mekanizma oluşturmak amaçlanmıştır (Caşın ve Derman, 2016: 89).

Burjuvazinin temel özelliği özel mülkiyete sahip olmaktır. Profesyonel devrimcilerin birer vârisi olarak nomenklatura ise mülkiyet sahibi değil, yöneticiler sınıfıdır. Nomenklaturanın iki temel görevi; yönetme ve iktidar gücünü yerine getirmektir (Voslensky, 1984: 70).

Elit kavramını ele alan isimlerden Suzanne Keller’ın stratejik elit kavramı sosyolojide genel bir kabul görerek 1963 yılında siyaset bilimine sunulmuştur. Keller “stratejik” elit kavramını karar, yargı ve eylemlerinin toplumun birçok üyesi için önemli sonuçlar taşıyan, genel ve sürekli bir sosyal etkiye sahip liderlik grupları olarak tanımlar. Keller, ahlakî ve kültürel liderleri de kapsayan elit gruplarını stratejik elitlerden ayırır. Stratejik eliti tanımlayan ölçüt toplumun birçok üyesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmasıdır (Yılmaz, 2014: 80).

Kennet C. Farmer nomenklatura sistemini Sovyet toplumundaki “stratejik” elitleri tanımlama aracı olarak kullanmayı önermiştir. Nomenklatura denilen sistem Sovyetler Birliği Komünist Partisi içindeki tüm önemli kademelerdeki kişileri tanımlamaktadır. Sovyet toplumuna bakıldığında nomenklatura sistemi içinde yer almayan ancak kültürel entellektüellerin oluşturduğu bir elit grubu da mevcuttu. Bu bulgu toplum içindeki diğer elitlerden farklı olarak “siyasî elit” kavramının nomenklatura listelerini kontrol eden seçkin kimseleri tanımladığını göstermektedir (Yılmaz, 2014: 80).

“Siyasî elit” aynı zamanda bir “stratejik” elit olmakla birlikte daha geniş bir kavramı ifade etmektedir. Siyasî elit diğerlerini yönetir ve stratejik elit rol alanları üzerinde veto uygulayabilir. Dolayısıyla, Merkez Komite’nin ulusal seviyede siyasî

bir elit olduğu savunulabilir. Birleşik cumhuriyet partileri, *obkom*⁶, *raykom*⁷, şehir ve bölgelerin nomenklatura listelerinde olan bireyler sırasıyla cumhuriyetçi, bölgesel ve yerel “stratejik” elitleri oluştururdu. Her bir durumda bu siyasî elitlerin stratejik elitlere baskın geldiği açıktır. Bu nedenle, herhangi seviyedeki siyasî elit, o seviyedeki merkez komitelerine veya parti komitelerine mensup siyasî görev sahipleriydi (Yılmaz, 2014: 84).

Sovyet siyaseti ve toplumunun diğer birçok yönünde olduğu gibi, nomenklatura sistemi 1950’lerin başından itibaren akademisyenlerin ilgisini çekmeye başlamıştır (Rigby, 1988: 524). Günümüzde birçok önemli detayının hala bilinmediği nomenklatura sisteminin temelleri Komünist Parti’nin kurumsallaştığı 1920’lere dayanır. Sistem son şeklini Stalin’in emriyle 1946-1947 yıllarının ortasında tamamlamıştır (Yılmaz, 2014: 81). Voslensky nomenklatura terimini “Nomenklatura, parti içindeki yüksek makamlardaki yetkililer tarafından atanan önemli görevlilerin bir listesidir” şeklinde tanımlar (Voslensky, 1984: 75).

Nomenklatura listeleri çok gizli belgelerdi (Voslensky, 1984: 70). Önemli konumdaki isimlerin yer aldığı bu listeler Merkez Komite tarafından korunurdu. Bu önemli konumlara olan atamalar asla parti hiyerarşisinin dışında olamazdı. Nomenklaturanın en yüksek konumundaki üyeleri aslında ulusal seçkinler bir başka deyişle atamalara ilişkin onayları gereken Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komite Sekreterliği veya Politbüro’ydu (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 713). Önemli konumlara yapılan personel atamalarına ilişkin ilk liste 1922 yılında oluşturuldu (Caşın ve Derman, 2016: 89).

Her parti komitesinin nomenklatura üyelerini kişisel olarak tanıması beklenirdi. Ayrıca komite her üyesinin kişisel bilgilerine sahipti. Parti organizasyonunun her seviyesindeki nomenklaturaya ait yükümlülükler, piramidin üstündeki Merkez Komite’den alttaki pek çok Rayon (ilçe) Komitesi’ne (raykom) kadar mevcut bulunan sekreterliklerce yürütülürdü. Her sekreterlikte ekonomi veya

⁶ Rusça tam adı Областной Комитет Коммунистическая Партия Советского Союза (Oblastnoy Komitet Komunističeskaya Partiya Sovetskovo Sayuza) olan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Bölge Komitesi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi’ne bağlı il düzeyinde bir kamu kuruluşunun temsilci organıdır (<https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%BE%D0%B1%D0%BA%D0%BE%D0%BC>, 10.08.2017).

⁷ Rusça tam adı Районный Комитет Коммунистическая Партия Советского Союза (Rayonnyy Komitet Komunističeskaya Partiya Sovetskovo Sayuza) olan Sovyetler Birliği Komünist Partisi İlçe Komitesi, ilçe düzeyinde bir kamu kuruluşunun temsilci organıdır Komitesi(https://ru.wiktionary.org/wiki/%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%BC#D1.80.D0.B0.D0.B9.D0.BA.D0.BE.D0.BC_I, 10.08.2017).

sosyal organizasyonun bir yönünün yürütülmesi ve kendi iş koluna ait nomenklaturanın önemli görevlerinin düzenlenmesi ile ilgili bir takım bölümler vardı (Harasymiw, 1969: 496).

Sovyet elitinin esası Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komite üyeliği niteliğinden kaynaklanırdı. Aşağıdaki gruplar Sovyet elitlerini temsil eden gruplardı: Ulusal liderlik (yürütmeyi oluşturan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komite Sekreterliği ve Politbüro); Merkez Komitenin önde gelen memurları, en önemli bölgesel parti birinci sekreterliği; başbakan ve hükümetin diğer önde gelen üyeleri; güvenlik ve silahlı birliklerin en önemli isimleri; önemli diplomatlar; kültürel organizasyonlar, gençlik ve ticaret birliklerinin liderleri. Ayrıca resmi olarak Merkez Komite ve Yüksek Sovyet işçileri, köylü kooperatifleri, mühendisler ve akademisyenler bu gruplar arasındaydı. Ancak sıradan Sovyet insanlarını oluşturan bu grup yalnızca dekoratif bir niteliğe sahipti. Bu grubun fonksiyonu Lenin'in tabiriyle "Sovyetler Birliği'nin profesyonel politikacılardan ziyade aşçılar tarafından yürütülen bir devlet" olduğunu göstermekti (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 713-714).

Sovyet nomenklaturası sıkı bir hiyerarşiye sahipti. Tüm nomenklatura konumları Stalin döneminde 14 rütbeye ayrıldı. En üst seviyede Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri vardı. Ardından Politbüro üyeleri, Politbüro üye adayları ve Merkez Komite Sekreterleri yer almaktaydı. (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 714).

Hiyerarşi ilkesi her seviyede istikrarlı bir süreci gerektiriyordu. Bu durum birçok yönden ordu hiyerarşisine (silahlı kuvvetlerde olduğu gibi) benzemekteydi (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 714).

Nomenklaturada yüksek seviyedeki memur çocukları babaları ile aynı kідeme sahip konumların varisi olamazdı Daha ziyade, nomenklatura üyelerinin çocukları genellikle yurtdışı bağlantılı bir dizi özel ve profesyonel mevkilere sahipti. Bu düzen elit kurumlarda bilhassa uluslararası konularda uzmanlaşmış gazeteci, diplomat ve ekonomistlerin eğittiği nomenklatura eğitiminin özel bir sistemi tarafından koordine edilirdi. Nomenklatura içinden yeni üyelere dair bu şekilde kısıtlamanın bir sonucu olarak nomenklatura; aydınlar, işçi sınıfı ve kolektif köylü sınıfı dâhil olmak üzere toplumun diğer kesimlerince yeniden doldurulurdu (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 714).

Nomenklatura üyeleri içinden özellikle ülkenin farklı kesimlerinde hizmet eden, ilerleme elde etme ihtimali olan üyelere ihtiyaç duyardı. Geleneksel olarak nomenklatura içinde ilerleme Moskova'da çalışmak ile başlar ve daha sonra Sovyet, Komsomol, bölge seviyesinde parti veya ekonomi aygıtı ile devam ederdi. Moskova'ya bir veya iki yıllığına Merkez Komite'nin yönetim merkezine çağırılan üye adayı ardından daha yüksek seviyede bir görev için yeniden taşra bölgelerine gönderilirdi. Bu sistem coğrafi açıdan hareket kabiliyeti kazanma yeteneği sağlardı. Brejnev döneminde Merkez Komite gözetiminde bir dizi nomenklatura kariyer modeli geliştirildi. Komsomol merkezlerinden parti görevine doğru yükselen hiyerarşik hareket en tipik kariyer edinimiydi. Bir diğeri ise en çok iktisadî idareciler tarafından gerçekleştirilen ilerleme modeliydi. Bu model aynı kurum içinde müdür seviyesine yükselen daha sonra ilgili bakanlık ve ardından nihayet bakan derecesine yükselen kimseleri kapsamaktaydı (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 714-715).

Nomenklatura üyelerine kapsamlı ayrıcalıklar sunulmuştu. Nomenklatura üyeleri geleneksel anlamda zengin değildi. Ancak konumları onları günlük hayatın sıkıntılarından uzak tutarak refah içinde bir hayata sahip olmalarını sağladı. Genel olarak geliri yüksek olan nomenklatura üyelerinin yaşam standartları gelirlerine bakılmaksızın konumlarından dolayı sahip oldukları avantajlar neticesinde oldukça yüksekti. Devlete ait restoranlarda fiyatlar önemli derecede gerçek maliyetinin çok daha altındaydı. Ayrıca üyelerin hizmetine sunulan dinlenme evleri için ciddi derecede devlet tarafından ödenek sağlanıyordu. Nomenklatura üyelerine en rağbet gören yerlerde apartman daireleri ve yazlıklar tahsis ediliyordu. Her ne kadar bu dairelerde konaklamaları için kira ücreti alındığı gösterilse de bunlar tamamen sembolikti. Bunların dışında nomenklatura üyelerinin özel ihtiyaçlarını temin etmek için iyi geliştirilmiş bir dağıtım sistemi vardı. Bunlar; özel atölyeler, özel mağazalar, özel poliklinikler ve hatta üyeler için özel mezarlıklardı. Bu ayrıcalıklar üyelerin rütbelerine bağlıydı. Nomenklaturada yer alan her rütbe farklı ayrıcalıklar listesine sahipti (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 715). Buna ek olarak, Yüksek Komsomol (Leninist Genç Komünistler Birliği), parti okulları, Merkez Komite'ye bağlı Sosyal Bilimler Akademisi ve Ulusal Ekonomi Akademisi'ni kapsayan nomenklatura için özel bir eğitim sistemi vardı. Moskova Parti Okulu, Sosyal Bilimler Akademisi ve Ulusal Ekonomi Akademisi nomenklatura üyelerinin niteliklerini geliştiren kurumlardı. Bu kurumlardan herhangi birindeki bir yerleştirme, ilgili memurun daha

yüksek bir konuma ilerlemek için hazırlandığına işaret ediyordu (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 715).

2.2. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DOĞUŞU

1917 yılına gelindiğinde Rusya'da mutlak yönetim şekli hâkimdi. Savaşın getirdiği yokluktan bunalan halk ayaklanmalar başlatmıştı. Bu ayaklanmalar cephedeki askerler arasında da yayılmaya başladı (Onay, 2008: 100). Ardından Moskova ve St. Petersburg'da işçi birleşmeleri bir başka deyişle işçi sovyetleri kuruldu. Ayaklanmalar neticesinde Çar II.Nikolay, Duma'yı kurup halka bazı özgürlükler tanımak zorunda kaldı. Ancak bu girişim Çar'ın tahttan indirilmesine neden oldu. İlk kez St. Petersburg'da başlayan ayaklanmalar Lenin liderliğindeki Bolşeviklerin 24 Ekim 1917'de geçici hükümet niteliğindeki Krenki Hükümeti'ni devirmesi ile son buldu. 26 Ekim 1917 tarihinde Lenin başkanlığında Sovyet Hükümeti kuruldu. Sovyet Hükümeti'nin ilk hedefi Rusya'nın savaştan çekilmesi ve savaş sırasında çöken Rus ekonomisini onarmaktı. Bu amaçla Lenin'in Sovyet Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı olarak görevlendirdiği Lev Troçki Brest-Litovski anlaşmasını imzalayarak Rusya'yı savaştan çekti ([http:// www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/1917-rus-devrimi-167](http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/1917-rus-devrimi-167), 27.11.2017).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği; Rusya, Ukrayna, Belarus ve Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'nin birleşmesi ile resmen Aralık 1922 yılında kurulmuştur. 1925 yılında Özbek ve Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri SSCB'ye katılarak Orta Asya Cumhuriyetler Birliği'ni oluşturmuştur. 1931 yılında ise Tacikistan birliğe katılma kararını almıştır. 1936 yılında Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kendi içinde devletlere ayrılarak Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri olarak SSCB içinde varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir (Mawdsley ve White, 2000: 44).

Ekim Devrimi'nin ülke içindeki ayaklanmalar ve iç savaş ortamından etkilenmesi, Birinci Dünya Savaşı'ndaki bağımsızlık mücadelesinin kazanılması ve henüz şartlar olgunlaşmamışken Marksist-Leninist esaslar üzerine siyasî sistemin kurulması Kızıl Ordu'nun asıl kurucu öge olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bolşevik Parti üyeleri, devleti yöneten ve asıl karar alma mekanizmasını oluşturan küçük bir siyasî kadronun mutlak bir üstünlüğe sahip olmasını sağlamıştır. Ülke

yönetiminde asıl karar alma üstünlüğüne sahip bu küçük siyasî kadro aynı zamanda “devrimci elit” olarak adlandırılmıştır. Devletin siyasî bel kemiğini oluşturan bu kadro, ekonomi ve dış politikanın belirlenmesinde de asıl karar verici olmuştur (Caşın ve Derman, 2016: 96-97).

Rusya’da Lenin ile birlikte Marksist-Leninist rejimin ortaya çıkması elitlerin gücünü azaltmamı aksine daha önce gizli olan Bolşeviklerin davranış ilkeleri ve devrim koşulları ülkenin siyasî hayatındaki bu gayrı resmi düzenlemelerin kritik rolünü arttırmıştır. Sovyet liderleri döneminde ortaya çıkan kurumsal düzenlemeler elit kadro ağlarının siyasî önemini daha da güçlendirmiştir. Bolşevikler 1917’de iktidara geldiklerinde Çarlık Rusya’sındaki yoğun bürokrasiyi değiştirme düşüncesi içindeydi. Ancak yapılan değişimler Çarlık döneminden pek farklı olmadı. Güç kısa sürede merkezileştirildi ve siyasî süreç hiyerarşinin doğası gereği bürokratikleşmeye devam etti. Sovyet iktidarının ilk yıllarında üst düzey kadrolarda yer alan isimler aile yakınları ve devrim öncesi arkadaş gruplarından oluşmaktaydı. Bunlar arasında Lenin’in eşi Nadejda Krupskaya, Krupskaya’nın kız kardeşi Anna ve Anna’nın Demiryolları Komiseri olan eşi de vardı (Willerton, 1992:24-25).

21 Ocak 1924 tarihinde Lenin’in ölmesi ile Sovyetler Birliği’nin yeni lideri Stalin olmuştur. Bu dönemde Stalin tarafından yeni bir elit yapılanması oluşturularak parti ve devletin üst kademelerinde Stalin’e karşı olan “eski bolşevikler” saf dışı edilmiştir (Caşın ve Derman, 2016: 111-112).

Stalin döneminde 1925 yılına gelindiğinde Komünist Parti 14. Kongresinde sanayiye dayalı ekonomik kalkınmanın alt yapısını oluşturmaya yönelik kararlar alınmıştır. (Türkölmez, 2017: 20). Uygulanan iktisadî politikalar Parti’ye kabul edilme ölçütlerinin de değiştirilmesine neden olmuştur. Stalin dönemi öncesinde Parti üyeliği için aranan sadakat ölçütünün yerini hızlı sanayileşme faaliyetleri ile teknik bilgi ve donanımına sahip olma kriteri almıştır (Caşın ve Derman, 2016: 112).

Stalin döneminde uygulanan sıkı iktisadî politikalar neticesinde bürokrasi güçlenmiş, rejim totaliter bir hal almıştır. Sosyalist ideoloji gereği devlet üretim araçlarına proleterya adına sahip olarak işveren, bürokratlar ise yönetici konumundadır. (Cliff, 1990: 146). Ancak Stalin döneminde bu yalnızca görünürde böyle olup uygulamada bürokratlar bir yöneticiden ziyade üretim araçlarının sahibi gibi davranarak işçiler üzerinde dilediği tasarrufta bulunmuştur. Rus sosyolog Boris Kagarlitski güçlenen bürokrasi ve işçi sınıfı arasındaki ilişkiyi; her fabrika yöneticisinin emri altındaki işçilerin hayatına veya ölümüne karar veren küçük birer

Stalin gibi davrandığını benzeterek açıklamıştır (Türkölmez, 2017: 20). SSCB'nin son dönemlerinde gerçekleştirilen liberal reformlardan en fazla kârlı çıkan kesim yine Parti içindeki bürokratlar olacaktır.

2.3. KRUŞÇEV DÖNEMİ (1953-1964)

Stalin'in 1953 yılında ölmesi ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne Nikita Kruşçev getirilmiştir. Kruşçev, Parti'nin 20. Kongresi'nde yaptığı konuşmada Stalin döneminin totaliter tutumunu eleştirerek “barış içinde bir arada yaşama” doktrinini öne sürmüştür. Bu dönemde dış politikada kapitalist ve sosyalist ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi adına çaba gösterilerek ABD ile karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. ABD Başkanı Richard Nixon Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiş buna karşılık Kruşçev, ABD'ye giderek orada 13 gün kalmıştır (Onay, 2008: 143-147). Kruşçev'in politikaları Sovyet ideolojisinde büyük değişiklikler yaratmıştır. İlk kez bu dönemde bazı liberal politikalar uygulanmıştır. Ancak uygulanan tarım ve sanayi politikaları başarısızlıkla sonuçlanınca Kruşçev 1964 yılında iktidarı kaybetmiştir (Paxton, 2004: 120).

Kruşçev dönemi siyasî elitler bağlamında ele alındığında Stalin dönemine kıyasla elitlerin eleştirel düşüncelerini ifade etme fırsatını elde ettikleri görülür. Ayrıca bu dönemde her Parti Kongresinde Merkez Komite üyelerinin üçte birinin yenilenmesi yolu ile elitler arasında sirkülasyon sağlamak amaçlanmıştır (Caşın ve Derman, 2016. 115).

2.4. BREJNEV DÖNEMİ (1964-1982)

1964 yılında Komünist Parti içindeki en güçlü isim olan Mihail Andreyeviç Suslov'un yardımı ile Kruşçev'in Parti Genel Sekreterliğinden alınmasını sağlayan Leonid Brejnev aynı tarihte Komünist Parti Sekreterliğine getirilmiştir (Paxton, 2004: 124).⁸

Brejnev dönemi Stalin döneminin baskıcı tutumu ve Kruşçev'in görece refah tutumu arasında bir denge görünümünde olmuştur (Türkölmez, 2017: 22). Dış

⁸ Sovyetler Birliği tarihine bakıldığında liderlerin en yakınlarındaki isimler tarafından sonlarının getirildiği görülür. Kruşçev Brejnev'i yetiştirmiş ancak iktidarının sonunu hazırlayan yine Brejnev olmuştur. Bu durum Brejnev-Andrapov, Gorbaçov-Yeltsin arasında da aynı netice ile sonuçlanmıştır.

politikada ise 1970’li yıllarda “*yumuşama (detant) politikası*” uygulanmıştır (Özsoy, 2006: 169). Bu politikalar neticesinde Soğuk Savaş’ın etkisi azaltılmış ve Batıyla bazı anlaşmalar imzalanmıştır. 1972 yılında Moskova’da ABD Başkanı Richard Nixon ve Brejnev arasında nükleer silahların sınırlandırılmasına yönelik SALT-I (Strategic Arms Limitation Talks-I/ Stratejik Silahların Sınırladılması Müzakereleri-1) anlaşması imzalanmıştır (Onay, 2008: 151). 1979 yılında ise Viyana’da ABD Başkanı Jimmy Carter ve Brejnev arasında SALT-I’in devamı olarak SALT-II anlaşması imzalanmıştır (<https://www.britannica.com/event/Strategic-Arms-Limitation-Talks>, 30.11.2017).

1973 yılında gerçekleşen Arap-İsrail Savaş’ı sonunda Petrol Krizi ortaya çıkmış ve yaşanan bu kriz petrol fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Artan petrol fiyatları Sovyetler Birliği için bir avantaj yaratarak sovyet petrolünün satışından gelen petrodolar ile sanayiye yatırım yapılmıştır. Ancak olumsuz bir etki olarak Sovyet vatandaşları arasında tüketim alışkanlığı artmış olup adeta bir tüketim bağımlılığı ortaya çıkmıştır. Zamanla petrodolar etkisinin ortadan kalkmasına rağmen Sovyet halkının tüketim alışkanlıklarında bir azalma meydana gelmemesi bir yandan Sovyetler Birliği’ni dış borçlanmaya iterken diğer yandan kişisel ticarî faaliyetlerin ekonomik suç olması nedeniyle talebi karşılanamayan mallara yönelik karaborsacılık faaliyetlerini ortaya çıkmıştır. Brejnev dönemindeki artan dış borçlar, bütçe açıkları ve ekonomik durgunluk Sovyetler Birliği’nin idaresini zorlaştırırken 1985 yılında Gorbaçov Komünist Parti Genel Sekreterliğine getirilerek Sovyet sistemini kurtarması beklenilmiştir (Türkölmez, 2017: 22-23).

2.5. GORBAÇOV DÖNEMİ VE PERESTROYKA (YENİDEN YAPILANMA)

Mart 1985’te Sovyetler Birliği genel sekreteri olan Mikhail Gorbaçov Brejnev dönemini ‘durgunluk’ ve Sovyetler Birliği’nin içinde bulunduğu durumu ‘kriz öncesi durum’ olarak nitelendirmişti. Karşı karşıya kaldığı problemlerin karmaşıklığının farkında olan Gorbaçov’un iktidara gelme amacı, Sovyet sistemini yeniden canlandırmaktı (Simon, 2010: 436).

İktidara geldikten sonra birkaç ay içinde “*perestroyka*” (yeniden yapılanma) olarak adlandırdığı programı başlattı (Sakwa, 2002: 9). Perestroyka, komünist parti tarafından kurulan siyasî ve ekonomik sistemin yeniden yapılandırılmasını içeriyordu (<http://coldwar.org/articles/80s/glasnostandperestroika.asp>, 17.02.2017).

Başlangıçta mevcut sosyalist devlet mülkiyeti ve yönetim sistemini yeniden düzenlemek için tasarlanan bu program, siyasî ve ekonomik liberalleşme programı haline geldi (Stephan, 1991: 35). Bununla birlikte perestroyka, uygulamada ekonomik ve siyasî karar alma mekanizması üzerinde partinin kontrolünü zayıflatarak, dış ticarete devlet tekeline son vererek ve Sovyet ideolojisini reddederek sistemin temellerini zayıflattı. Perestroykanın bu yönleri, insanlara (özellikle elit üyelerine), çıkarlarını farklı şekilde algılama ve farklı ekonomik ve politik mantığa göre hareket etme yönünde fırsatlar yarattı. Başta elitler olmak üzere bireylerin kendi kişisel zenginleşmelerini ilerleterek, kapitalist bir sınıfa doğru atılan ilk adımları oluşturdu (Simon, 2010: 436).

Gorbaçov'un "devrim içinde devrim"i başlatarak partinin ve sistemin temel unsurlarını kurtarmayı umduğu bu program, sistemi yeniden inşa etmek yerine daha yıkıcı sonuçlar doğurdu. Sistemi onarmaya çalıştıkça kriz daha da derinleşti ve Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesi ile sonuçlandı. 1991'de sistem üzerine radikal değişim baskıları karşı konulamaz hale geldi (Sakwa, 2002: 9-10).

Gorbaçov muhafazakarlar, politikacılar ve Sovyetler Birliği'ni düşüşe doğru sürüklediğini düşünen askeri yetkililer dâhil olmak üzere güçlü eleştirilere maruz kaldı. Öte yandan daha radikal bir reformcu olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Başkanı Boris Yeltsin, Gorbaçov'un yeterince hızlı çalışmadığından şikayetçiydi. Sovyet hükümeti ve ordunun katı komünist unsurları liderliğinde 18 Ağustos 1991'de Gorbaçov aleyhine darbe girişimi başlatıldı (<http://www.history.com/this-day-in-history/coup-attempt-against-gorbachev-collapses>, 17,02,2017). Bu darbe girişimi ile birlikte komünist sisteminin dağılması ve yıl sonuna kadar SSCB'nin parçalanması süreci yaşandı. 6 yıl süren reformlar ile birlikte perestroyka komünist reformda son büyük girişimdi (Sakwa, 2002: 9).

2.6. PERESTROYKA VE DEĞİŞİM: SOVYET NOMENKLATURASINDAN YENİ RUS ELİTLERİNE GEÇİŞ

Temelde kapitalist olmayan Sovyetler Birliği sistemi içinde yer alan nomenklatura olarak adlandırılan "yönetici grup" bir sınıf olmayıp üretim fazlasına el koyan heterojen bir sosyal katmanı oluşturmaktaydı. Özel mülkiyete sahip olmayan nomenklatura, rütbelerine göre tahsis edilen daha iyi sosyal imkânlar, ülkenin en gözde bölgelerinde konaklama, yurt dışı seyahatleri vb. gibi ayrıcalıklara

sahipti. Ancak perestroyka öncesine kadar nomenklatura sahip olduğu bu avantajları özel mülkiyete dönüştüremez ve sermaye olarak para biriktiremezdi. Nomenklatura üyesi olmak siyasî iltimasın sürdürülmesine bağlıydı ve avantajları sadece sonraki kuşaklara kısmen devredilmesi idi (Simon, 2010: 434). Gorbaçov'un reformları ile birlikte değişen sadece sovyet sistemi olmadı, aynı zamanda komünist rejimle beraber kurulan nomenklaturanın da yapısı değişmeye başladı (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 716).

Marksist bir teorisyen olan Lev Troçki'nin belirttiği gibi “artık güven için bir yönetici olmak yeterli değildi. Gereken şey bir hisse sahibi olmaktı” (Simon, 2010: 434). Seçkinler için sahip oldukları siyasî konumları sayesinde elde ettikleri avantajlar artık daha az güvenliydi. Böylece elitler arasında mevcut faydalarını korumak için özel mülkiyet sahibi olmak daha önemli hale gelmişti (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 716).

Nomenklaturanın yapısındaki en önemli dönüşümlerden biri 1980'lerin sonunda Sovyetler Birliği Komünist Partisi içinde yüksek rütbeli bir politikacı ve Gorbaçov'un müttefiği olan Yegor Ligaçev'in denetimi altında “*alternatif ekonomi*” veya Ligaçev'in “*komsomol ekonomi*” olarak adlandırdığı yapının gelişmeye başlaması oldu (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 716).

1987'de Sovyetler Birliği komünist partisi liderliğindeki Komsomol Merkez Komitesi, Bilimsel ve Teknik Yaratıcılık için Gençlik Merkezleri (TsNTTM)⁹ Koordinasyon Konseyi düzenlendi ve Moskova Sovyetler Birliği komünist partisinin her ilçe komitesinde bir TsNTTM ağı kuruldu (Kryshtanovskaya, 1995: 12). Sovyetler Birliği içindeki ilk ticarî yapılar olan bu merkezler sayesinde toplumda oligark olarak tanınacak ilk Rus girişimler ortaya çıktı. Örnek olarak; bilgisayar uzmanı olan Konstantin Borovoy Komsomol merkezlerine girdi ve daha sonra ülkenin önde gelen ham madde borsasını ve kendi siyasî partisini kurdu. Bir diğer örnek ise Komsomol merkezinden bir kooperatife daha sonra kendi broker şirketine ilerleyen İgor Safaryan'dır. Moskova tarihi eğitimi alan Konstantin Zatulin ise Komsomol Merkez Komitesi Ekonomi Sekreterliği'nde çalışmak için tezini bırakmıştır. Zatulin daha sonra “*Yeni Bir Rusya İçin Girişimciler Partisi*”nin

⁹ Rusça adı: Центры Научно-Технического Творчества Молодёжи (Tsentrı Nauçno Tehniçeskovo Tvorçestvo Molodyoji). Perestroyka döneminde kurulan TsNTTM merkezlerinin amacı 25 yaş altı genç yetenekleri keşfetmek ve onları desteklemek, mühendislik eğitimlerini teşvik etmek ve gençleri bilimsel ve teknik yaratıcılık faaliyetlerine yönlendirmektir. Merkezler Komsomol'un ilçe komitelerinde oluşturuldu. Merkezler zamanla ticarî faaliyetlerde bulundu (<http://mmco-expo.ru/en/nttm/> ve <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/492298>, 10.08.2011).

başkanlığına getirilmiştir. Çalışmamızın dördüncü bölümünde daha detaylı olarak bahsedeceğimiz Yukos davası ile ünlü Mikhail Hodorkovski ise Mendeleyev Kimya Enstitüsü'nde Komsomol Sekreterliği'nde çalışmıştır. Hodorkovski bu merkezler sayesinde ilerleyerek Menatep Bankası'nın başkanlığına getirilmiştir (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 716).

Komsomol Ekonomi'nin ilk ortaya çıkışı 25 Haziran 1986'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne sunulan bir önerinin Merkez Komite tarafından onaylanmasına dayanır. Buna göre Komsomol yine kendi üyelerine fayda sağlamak için bilimsel ve teknik merkez ağları kurmuştur. Oluşturulan bu merkezlerden sıradan insanlar için geçerli olmayan hizmetlerin sağlanması ve şirketlerle yapılan sözleşmeler temel alınarak ticarî ilkeler üzerinde faaliyet göstermesi beklenildi. 1988'de yeni merkezlerin kapsamı tüketim mallarının üretiminde faaliyette bulunma, kurumlar ve yabancı firmalarla ekonomik ilişkilerin kurulması yönünde izin verilerek önemli derecede genişletildi. Komsomol merkezleri yurtdışından ithal ettikleri mallar için kendi belirledikleri fiyatları uygulayabilirdi. Ayrıca tüm gümrük vergilerinden muaf tutuluyorlardı (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 716).

Komsomol dışında herhangi bir devlet kurumunun bu faaliyetleri gerçekleştirme yetkisi yoktu. Bu ayrıcalığı elde eden Komsomol merkezleri bir kurum ve özel kişiler arasında gerçekleştirdikleri aracılık faaliyetleri için %18 ve %30 arasında kişisel kâr elde ediyordu. Bu kârın %5'i ise Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne aitti (Kryshtanovskaya, 1995: 12).

Mayıs 1988'de Komsomol'ün diğer kamu kurumlarını da kapsamı yönündeki baskıları üzerine Kooperatifler Kanunu'nda değişiklik yapıldı. Bu değişiklikte beraber yeni gençlik merkezlerinin faaliyetlerinin temelinin genişletilmesine izin verildi. Kısa süre sonra gençlik örgütlerinin video kaydediciler, bilgisayarlar ve teknolojik cihazları yasayı ihlal ederek fahiş fiyatlarla sattığı üzerine şikayetler hükümete ulaşmaya başladı. Bunun üzerine Nisan 1990'da 21. Komsomol Kongresi'nde konuşan Gorbaçov, partinin gençlik hareketinin bu tür bir 'aracı faaliyet'te bulunmasının uygun olmadığını vurguladı. Fakat zaman içinde sistem kendi hareket gücü kabiliyeti sayesinde gelişme göstermişti. Hâlihazırda bir gençlik ticaret bankası, ithalat-ihracat merkezi, moda mağazaları ağına sahip olan bu merkezler 1990'lı yıllara gelindiğinde on yedi milyondan fazla gençlik kooperatifi ve yaklaşık bir milyon personeli istihdam ediyordu (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 717). Rus kapitalizminin kurulmasında önemli görevler üstlenen bu merkezlerin

çoğu bugünün en büyük ticaret yapılarının başlangıç noktasını oluşturunuyordu (Kryshtanovskaya, 1995: 12).

Nomenklatura üyeleri daha önceleri devlet malı ve bazı hizmetleri kendi menfaatleri için kullanma ayrıcalığına sahip iken şimdi bu ayrıcalıklar üyelerine sıradan insanlar için yasak olan faaliyetlerde bulunma ve bu faaliyetlerden kazanç sağlama imkanı tanıyarak para ile bağlantılı bir nitelik kazanmaya başladı (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 717):

Bu tür temel ayrıcalıklar arasında perestroyka döneminde aşağıdakiler sıralanabilir:

Ortak Teşebbüslerin Kurulması: Nomenklatura üyeleri politika dışında dış dünya ile özel ilişkilere sahipti. Örnek olarak; rublenin resmi ve gayriresmî kur arasındaki büyük farkı tüm dış ticaret faaliyetlerinin kârlı olmasını sağlamasının yanı sıra yurtdışına giden herkese spekülâtif bir kazanç sağlama fırsatı sunuyordu. Dolayısıyla Batı ile kurulan ilişkiler sadece prestijli değil, aynı zaman kârlıydı. Sovyet hükümeti Brejnev döneminde ‘gelişmiş sosyalizm’ terimi ile ticarete dâhil olmuştu. Örnek olarak; Dış Ticaret Bakanlığı’na bağlı üyeler, Amerikan borsasında mal alıp satabiliyordu. Buna ek olarak 1960’lı ve 1970’li yıllar tahıl ticareti bakımından bakanlık çevrelerinde son derece kârlıydı (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 717).

Ekonomik reformların ilk aşamasından itibaren dış ticaret konusu hükümet üyelerinin dikkatini çekmiştir. 1987’de Sovyet-Amerikan ortaklığı ‘Dialog’ Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin doğrudan desteği ile kurulmuştur. Bu aynı zamanda Sovyetler Birliği’nin ilk ortak teşebbüsüdür. Gorbaçov döneminde girişimcilik konusunda bir Danışma Konseyi’ne katılan Lev Vaynberg başkanlığında 1988’de *Ortak Girişim Birliği* kuruldu (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 717).

Partinin yetkili temsilcilerinin katılımı ile 1988’de ilk ortak girişimlerden biri olarak kurulan “Vneshkonsult”, kısa bir zaman içinde dünyanın en önemli firmaların işletme danışmanları olan Ernst ve Young’ın ortağı olmuştu. Komünist Parti’nin serbest pazar koşullarına uyum sürecini başlatması ile kuruluş haline gelen küçük teşkilatlanmalar da vardı. Örnek olarak; bir gün içinde (11 Ocak 1989) Donetsk’te uzmanlaşmış bir tıbbi kooperatif üç ortak teşebbüs ile toplamda 50 milyon dolarlık sermaye ile kurulmuştur. Sovyetler Birliği Adalet Bakanlığı’nın aldığı karara göre yabancı hisseler toplam yatırımın %25’inin üzerinde olamazdı. Böyle bir kararın nedeni ise parti tarafından kontrol edilen varlıkların Rus mülkiyet ve idaresi ile

birlikte yabancılarla gerçekleştirilen bir girişimi daha haklı bir yapıya dönüştürerek süreci kolaylaştırmaktı (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 718).

Varlıkların Nakit Paraya Çevrilmesi: Perestroyka yıllarında nominal varlıkların nakde çevrilmesi ayrıcalığı yalnızca Bilimsel ve Teknik Yaratıcılık için Gençlik Merkezleri (TsNTTM)’ne aitti.

Para bu dönemde nakit “*наличные*” (naliçnye/nakit) ve “*безналичные*” (beznaliçnye/nominal) olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Nominal para (banka kredisi) devlet kurumları arasındaki matbu işlemler için gerekli olan soyut paraydı; somut anlamda para ise nakit paraydı. Bir devlet şirketi işçilerin ücretleri için ödenmesi gereken miktarda nakit para çıkarırdı. Bu tutar devlet tarafından sıkıca kontrol edilirdi. Bir Sovyet vatandaşının düzenli olarak ödenen maaşlar ve ikramiye ödemelerinin dışında bir başka gelir kaynağı yoktu.

Senet karşılığında verilen kredilerin nakit paraya dönüştürülmesi için kurulan bu yeni merkezler Sovyet pazarının oluşması konusunda bir katkı sağlamasının yanı sıra derinleşen bir enflasyon probleminin ortaya çıkmasına da neden olmuştu. Bu nedenle Komsomol çevrelerinde bilim ve teknik merkezleri “enflasyonun lokomotif” olarak adlandırılmaya başlamıştı. Paranın bu şekilde işlendiği bu süreç nomenklatura için oldukça kârlı olmuştur (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 718).

Kâr Getiren Krediler: Sovyet döneminde düşük faiz oranları ile kredi elde etmek için ya nomenklatura üyesi olmak ya da yüksek derecedeki memurlarla yakın ilişkilere sahip olmak gerekirdi. Perestroyka yıllarında yabancı para ile kredi elde etmek bilhassa fayda sağlıyordu. Bu dönemde Amerikan doları için üç farklı kur oranı vardı. Bunlar; devlet kuru, ticarî kur ve özel turist kuruydu. Ticarî ve turist kurları zamanla karaborsadaki kur seviyesine yaklaşırken devlet kuru uzun süre aynı seviyede kaldı. Bu oran bir Amerikan Dolar’ı için 65 Rus Kapağı idi. Bu durum dövizle kredi elde etmeyi oldukça kârlı hale getiriyordu. Sovyetler Birliği’nde devlet destekli ilk ticarî bankalar da bu şekilde kâr elde etmişti (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 718-719).

Gayrimenkul İşlemleri: Ekonomik reformun ilk yıllarında yalnızca nomenklatura ile bir bağı olan firmaların mülkiyet işlemleri ile uğraşma hakkı vardı. Bunun nedenlerinden biri ise Sovyet toplumunda bireylerin mülkiyet sahibi olma hakkından yoksun olmasıydı. Halk devlete ait apartmanlarda yaşırdı ve ticarî kurumlar yalnızca kamu mülkiyetine dayalıydı. Dolayısıyla kamu mallarını denetleyen görevliler geniş ölçüde etkinlik alanına sahipti. Ticarî şirketler ilk

kurulduğunda en iyi kamu mallarından bazıları nomenklaturanın katılımıyla bu şirketlere nominal fiyatlarda satıldı. Örnek olarak; günümüzde Rusya'nın en güçlü finans ve sanayi kuruluşlarından biri olan "The Most Group" yalnızca birkaç bin Ruble karşılığında Moskova'nın merkezinde birçok bina satın almıştı. Bu binalar için ödenen miktar o zamanın piyasa fiyatının çok altındaydı (Kryshtanovskaya, 1995: 14).

Sovyetler Birliği döneminde Komünist Partisi eğitim kurumları, dinlenme evleri, oteller vs. gibi birçok binaya sahipti. Ülkenin "altın rezervleri" olarak kabul edilen bu binalar prestijli ve en iyi konuma sahip binalardı. Perestroyka yıllarında nomenklatura bu binaları kiraya vererek kâr elde etmeye başladı. Moskova'nın merkezindeki en iyi binaların ofisleri düşük ücretlerle nomenklatura ile bağlantılı olan firmalara kiralandı. 1990'ların ortalarında bir firmanın Sovyet dönemi parti elitlerine ne kadar yakın olduğu firmanın yer aldığı konuma bakılarak tahmin edilebilirdi. Örnek olarak; Konstantin Zatulin'in yöneticisi olduğu bir dizi firmanın ofisleri, Merkez Komite'nin ofislerinin yer aldığı "Старая Площадь" (Staraya Ploşad) olarak bilinen eski meydanda yer almaktadır. Günümüzde tanınmış bir politikacı ve iş adamı olan Zatulin, eski bir Komsomol danışmanıydı (Kryshtanovskaya, 1995: 14-15).

İthalat ve İhracat İşlemlerinde Ayrıcalıklar: Perestroyka yıllarında dış ticaret yapma hakkına sahip olmak sınırlıydı. Yerli Rus üreticileri ve onların yabancı müşterileri arasında bir köprü görevi olarak hizmet etmesi için nomenklatura tarafından özel şirketler kurulmuştu. Ham madde ve diğer rekabetçi malların ihracatı ile elde edilen kârlar doğrudan bu nomenklatura şirketlerinin cebine girerdi. Diğer şirketlerin ise yabancı pazara girme konusunda herhangi bir şansı yoktu. İthalatta ise farklı bir prosedür izlenirdi. İthal mallar için devlet alım fiyatları sisteminin yanı sıra gerekli düzenlemeleri yapan birtakım kuruluşlar vardı. Devlet ve perakende fiyatlar arasında önemli bir fark bulunuyordu. Bu farktan doğan kâr yeni ithalatçıların zenginleşmesini sağladı (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 719-720).

Devletin Devlet Tarafından Özelleştirilmesi: Kryshtanovskaya'ya göre devletin devlet tarafından özelleştirilmesi; devlet görevlilerinin yetki alanlarından yararlanarak kendi kontrolleri altında devlet kurumlarını özelleştirmeye başladığı 1987'de başlayan bir süreçtir (Kryshtanovskaya, 1995: 15).

Nomenklatura özelleştirmesinin en önemli alanları ekonomiyi yönetme sisteminin dönüşümü; bankacılık sisteminin dönüşümü; dağıtım sisteminin

dönüşümü ve en fazla kâr getiren işletmelerin özelleştirilmesiydi (Kryshtanovskaya, 1995: 15).

Bakanlıkların Birer Ticarethaneye Dönüşmesi: Nomenklatura özelleştirmesine dair yaşanan dönüşümlerin bir sonucu olarak bakanlıklar birer ticarî kuruluşlara dönüştü. Bakanlar ise genellikle emekliye ayrıldı veya bakanlıkların yerine geçen bu ticarî kurumların birer danışmanları oldular. Eski bir bakan yardımcısı yeni kurulan ticarî teşebbüsün başkanı oldu. Ticarî kuruluş, resmi olarak bir anonim şirket statüsü kazandı. Devlet kurumları eski bakanlıkların yetkisi altında olduğundan bu yeni ticarî kuruluşların hissedarları genellikle eski bakanlıkların üst düzey yöneticileri oldu. Bir başka deyişle, bakanlıkların kontrolü altındaki devlet mülkiyeti özel mülk haline geldi. Bu sayede devlet görevlileri basit bir şekilde özelleştirme faaliyetinden ziyade “kendisi için özeleştirilen” kurumları yine kendisine bağladı (Kryshtanovskaya, 1995: 15).

Bankacılık Alanında Yapılan Özelleştirmeler: 1988 ve 1989’da gerçekleştirilen reformlar; yeni koşullara uyum sağlamayan üniter ve sıkıca düzenlenmiş sistemin çökmesine neden oldu. Örnek olarak; “Промстройбанк” (Promstroybank) ve “Жилсоцбанк” (Jilsotsbank) bölgesel şubeleri ile birlikte tamamen dağılarak her biri birer ticarî banka haline geldi. Binalar, araç-gereçler, personeller ve yönetim aynı şekilde işleyişine devam ederken değişen tek şey bankanın adı ve kârın dağıtılma şekli oldu. Böylece eski Moskova “Жилсоцбанк” (Jilsotsbank), Viktor Bukato’nun devam eden başkanlığında “Мосбизнесбанк” (Mosbiznesbank) oldu. “Промстройбанк” (Promstroybank) ise “ticarî” kelimesini ekleyerek eski ismi ile varlığını devam ettirirken başkanı eskiden olduğu gibi Yakov Dubenetsky idi (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 720).

Birçok ticarî banka Maliye Bakanlığı’nın doğrudan katılımı ile kuruldu. Örnek olarak; Rusya’nın başlıca bankalarından biri olan “Имперский” (İmperskiy), bakanlığın Sergey Rodionov tarafından yönetilen ticarî bankalarla ilişkiler bölümünün himayesinde kurulmuştu (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 720).

Dağıtım Sisteminde Yapılan Özelleştirmeler: Sovyet dağıtım sistemi iki temel kurumu kapsamaktaydı. Bunlardan biri üretim araçlarının temininden sorumlu olan *Gossnab*¹⁰ (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tedarik Alımı Devlet

¹⁰ Tam adı Sovyetler Birliği Malzeme ve Teknik Tedarik Devlet Komitesi olup 1948-1953 ve 1965-1991 yılları arasında SSCB’nin merkezî devlet organı olarak faaliyet göstermiştir. Gossnab’in görevleri arasında malzeme ve teknik arz için planlamalar gerçekleştirme, ürünlerin dağıtımını yapma,

Komitesi), diğeri ise tüketim mallarından sorumlu olan çeşitli dairelerdi. SSCB Dış Ticaret Bakanlığı ve onun uzmanlaşmış idarecileri ise bu ayrıntılı sistemi oluşturan önemli parçalardı (Kryshtanovskaya, 1995: 16).

Gossnab ilk menkul kıymetler borsasının ortaya çıkmaya başladığı bir altyapıya dönüştü. Rus Ticaret ve Hammadde Borsası ve Moskova Ticaret Borsası gibi en önemli borsalar eski Komsomol görevlileri tarafından idare edildi. Dış Ticaret Bakanlığı'nın üst düzey yetkilileri kendi organizasyonları çerçevesinde ticarî yapılar kurmak için hızlı hareket etti. Daha sonra faaliyetlerinden sorumlu oldukları eski bakanlıkların en kârlı sektörlerini tekelleştirdiler (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 721).

En Fazla Kâr Getiren Kurumların Özelleştirilmesi: Özelleştirmenin geniş çaplı bir plan olarak başlatılmasından çok önce en kârlı kuruluşlar birer anonim şirketlere dönüştürülerek özelleştirildi. Bunlardan Sovyet göz hekimi ve göz mikrocerrahı Svyatoslav Fyodorov'un yönettiği “Микрохирургия глаза” (Mikrohirurgiya glaza)¹¹, Nikolay Beh ve Vladimir Kadannikov'un yönettiği “Kamaz”¹² ve “Avtovaz”¹³ şirketleri ticarî olarak kurulan ilk kurumlar arasındadır. Bu firmalar özelleştirilirken uygulanan yöntem herhangi bir mevzuata göre hareket edilmediği için belirsizdi (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 721).

Tüm bu değişiklikler nomenklaturanın gücünün özel mülkiyete dönüşmesi ile sonuçlandı. Aslında devlet kendi kendini özelleştirdi. Önceden nomenklaturanın emrinde olan mülkiyet, değişiklikler neticesinde halktan özel kesime özellikle de şirket yöneticilerine devrildi. Bakanlar özelleşen şirketlerde büyük hisse sahiplerini oluşturdu. Özelleştirmeler sürecinde bu yeni işletme alanlarında daha önce faaliyet göstermeyen kimseler de vardı. Bu kimseler yeni ticarî faaliyetlerinde büyük başarılar elde etti. Ancak ekonomik reform sürecini bir bütün olarak ele aldığımızda

ara birimler arası kooperatif malzemeleri temin etme, teslimat planlarının yerine getirilmesine ilişkin olarak zamanlamayı denetleme gibi faaliyetler vardı. Gosnab'ın çalışmaları Gosplan, Sovyetler Birliği Maliye Bakanlığı ve birlik cumhuriyetlerinin şube bakanlıkları ve bölümleri ile eşgüdümlü olarak yürütülürdü

(http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/131992/%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%BD%D0%B0%D0%B1_%D0%KGB A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0, 21.05.2017).

¹¹ Branşlar Arası Araştırma ve Teknoloji Kompleksi

¹² Rusça tam adı: Камский Автомобильный Завод/Kamskiy Avtomobilniy Zavod (Kama Otomotiv Fabrikası) olan Kamaz Rusya'nın otomobil üreten firmasıdır.

¹³ Avtovaz, Rus otomotiv şirkettir. Rusça tam adı: Волжский Автомобильный Завод /Voljskii Avtomobilniy Zavod (Volga Otomobil Fabrikası). Avtovaz, Rusya ve Doğu Avrupa'nın en büyük otomobil üreticisidir (<http://rian.ru/economy/20100713/254287214.html>, 10.08.2017).

reformların nomenklaturanın kontrolü altında ve nomenklaturanın yararına gerçekleştiği aşıktı (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 721).

2.7. YELTSİN DÖNEMİ VE YENİ RUSYA

70 yıllık merkezî planlamanın ardından Sovyet ekonomisi ciddi bir onarıma muhtaçtı. Ekonomiyi içinde bulunduğu bunalımdan kurtarması için Gorbaçov 1985'te Komünist Parti genel Sekreterliği'ne getirildi. Mevcut şartlar reformlar için uygun değildi. Bununla birlikte Gorbaçov devlet adamı niteliklerine sahipti ancak etkili bir ekonomik reform tasarlama ve uygulama konusunda pek başarılı değildi.

25 Aralık 1991'e kadar Yeltsin'in Gorbaçov'u görevden uzaklaştırma çabaları ekonomiyi daha umutsuz bir hale getirmişti. Azalan ekonomik büyüme Gorbaçov döneminin son yıllarında negatif değerlere düşmüştü. 1990'da tüm Sovyet ülkeleri için GSMH -%2.5-5 arasında iken 1991'de sadece Rusya'da GSMH -%5'e düştü (Goldman, 2003: 12). Gorbaçov'un merkezî planlama sistemi ve serbest piyasa arasında üçüncü yol bulma girişimi bir başka deyişle "piyasa sosyalizmi" ekonomiyi daha ciddi bir bunalım içine sokmuştu (Yapıcı, 2010: 19). 1991 yılına gelindiğinde likit para rezervleri hükümetin temel sorumluluklarını dahi yerine getiremeyecek kadar azalmıştı. Devlet borçlarını ödeyemiyordu. Tükenme noktasına gelen altın rezervleri ile birlikte ülke neredeyse iflasın eşiğine gelmişti. Boş dükkanlar, temel besin maddelerinde görülen kıtlık, üretimde yaşanan büyük çöküş, maaşların ödenememesi temel problemlerdi (Gaidar, 2003: 111-113). 1991 yılının Ağustos ayında komünistlerin SSCB'nin varlığının tehlike karşısında olduğu iddiası ile Gorbaçov'a karşı başlattığı darbe girişimi SSCB'nin tamamen dağılmasına neden olurken, darbeye karşı tankın üzerine çıkarak direnen Yeltsin ile Rusya yeni bir döneme girdi. Yeltsin artık Rusya Federasyonu'nun yeni lideriydi. Yeltsin'e göre ekonominin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için reformlar hızlandırılmalıydı.

1980'ler sonunda IMF, Dünya Bankası gibi batılı kurumlar geçiş ekonomileri için standart bir reçete geliştirdi. 1991 sonlarında Yeltsin batılı kurumların tavsiyelerine başvurdu (http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Boris_Yeltsin, 25.05.2017). Batılı ekonomistler ve kurumlardan aldığı tavsiyelerle Sovyetler Birliği'nin çöküşünün yalnızca bir kaç gün ardından Rusya'nın bağımsız ekonomik

politikasına ilişkin programını oluşturdu. Ardından 28 Eylöl 1991’de programı parlamentoya sundu. Program aşağıdakileri içeriyordu:

- Sıkı para ve kredi politikasına dayalı ekonomik istikrar, ekonomiyi güçlendirmek için ayrı bir Rus para birimi oluşturulana kadar rublenin güçlendirilmesi.
- Fiyat liberalizasyonu.
- Özelleştirme ve artan özel sektör ile birlikte karma ekonominin kurulması, toprak reformunun hızlandırılması.
- Finansal sistemin yeniden düzenlenmesi, b harcamalarının sıkı kontrolü, bankacılık ve vergilendirme sisteminde reformlar.

1 Kasım 1991’de Halk Temsilcileri Kongresi Yeltsin’e reformları uygulaması için 1 Aralık 1992 tarihine kadar geniş yetkiler verdi. Buna göre cumhurbaşkanlığı mertebesinde bankalar, mülkiyet, vergilendirme, toprak reformu, para politikaları vb. konulara ilişkin kararlar parlamentoya sunulacak ve yedi gün içinde kararlar meclis tarafından reddedilmezse uygulamaya konulacaktı. Aksi halde parlamento tarafından on gün içinde kararlara ilişkin müzakerelerde bulunulacaktı. Yeltsin 6 Kasım 1991’de “reform hükümeti”ni kurdu. Kendisi ise bu reform hükümetinin cumhurbaşkanı oldu (Sakwa, 2002: 290-291). Yeltsin reform hkmetini oluştururken ekonomi danışmanı olarak 1990 yılında cumhurbaşkanlığı seçim kampanyalarında ekonomik danışmanlık görevini yürüten Yegor Gaydar ve daha sonra Yabloko Partisi’nin başkanı olacak olan Grigori Yavlinski’yi seti (Goldman, 2003: 56).

Rusya tarihinde oldukça önemli bir isim olan Gaydar 1978 yılında Moskova Devlet niversitesi ekonomi bölümünden mezun olduktan sonra 1980’de ekonomi doktorası aldı. Daha sonra çeşitli ekonomi kurumlarında araştırmacı olarak çalıştı (<http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/finance-obituaries/6827912/Yegor-Gaidar.html>, 25.05.2017). Ayrıca uzun süre komünist parti yesi olan Gaydar, “Pravda” gazetesinin ekonomi editörü ve partiye ait bir derginin köşe yazarlığını yaptı (<https://www.theguardian.com/world/2009/dec/16/yegor-gaidar-obituary>, 25.05.2017). Liberal kapitalizmi savunan Adam Smith’in (<https://www.paranomist.com/adam-smith-kimdir.html>, 15.06.2017) alışmaları ile yakından ilgilenen Gaydar, komünist parti yeliğine rağmen Sovyet ekonomi yapısındaki bozulmaların Smith’in bazı yöntemlerini uygulayarak onarılabileceğı

sonucuna vardı. 1990 yılında Gorbaçov cumhurbaşkanlığında perestroyka reformlarının uygulanmasına yönelik kurulan Ekonomik Politika Enstitüsü'ne atanan Gaydar, 1991 yılında Gorbaçov'a karşı başlatılan darbe girişiminin ardından komünist partiden ayrılarak Yeltsin'in yanında yer aldı (<http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/finance-obituaries/6827912/Yegor-Gaidar.html>, 25.05.2017). SSCB'nin dağılması ile birlikte Gaydar, Yeltsin hükümeti içinde ekonomi politikasına ilişkin Başbakan Yardımcısı görevine getirilirken bir sonraki dönemde Başbakan oldu (Yapıcı, 2010: 22).

Piyasa sistemi ve özelleştirmeleri savunan Gaydar "Washington Konsensüsü" olarak da bilinen "şok terapi" programını batılı ekonomistlerle müzakereler neticesinde hazırlayarak Yeltsin'e sundu (Goldman, 2003: 56). Yeltsin'in programı desteklemesi ile 1992'de program yürürlüğe girerek liberal reformlar uygulanmaya başlatıldı (http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Boris_Yeltsin, 26.05.2017).

Öte yandan özelleştirmelerle beraber piyasa reformuna ilişkin bazı çelişkili yaklaşımlar ortaya çıktı. Sol ideolojiye eğilimli birçok milletvekili piyasa ekonomisini desteklediklerini; ancak Gaydar'ın "şok terapi" programına tamamen karşı olduklarını belirtti. Yeltsin parlamentodaki muhalif seslere karşın reformların devam ettirilmesine ilişkin yürütme yetkilerini genişletecek yeni bir anayasa hazırlamak istedi (<http://globalinterests.org/2013/04/04/20-years-later-how-the-1993-constitutional-crisis-foreshadowed-putins-undemocratic-russia/>, 26.05.2017). Buna karşılık acil olarak toplanan 9. Halk Meclisi Kongresi 26 Mart'ta Yeltsin'in görevden alınması yoluyla cumhurbaşkanlığından uzaklaştırılması için 600'den fazla oy topladı. Ancak gerekli olan üçte iki oy çokluğu yalnızca 72 oy ile sağlanamadı. 21 Eylül 1993'te Yeltsin, Yüksek Sovyet ve Halk Meclisi Kongresi'ni dağıtma kararı aldı. Yeltsin'in yeni parlamentonun seçimi ve yeni anayasaya ilişkin referandumun gerçekleştirilmesine kadar bir kararname ile yönetime devam etme niyetinde olması 1993 anayasa krizini tetikleyen durum oldu. Bunun üzerine Yüksek Sovyet anayasayı ihlâl ettiği gerekçesi ile Yeltsin'i görevinden uzaklaştırıp başkan vekili olarak eski bir Sovyet subayı olan Rus politikacı Aleksandr Rutskoy'u atadı. 21-24 Eylül tarihleri arasında artan yolsuzluk ve kötü yaşam koşullarını protesto eden Yeltsin karşıtı göstericiler kitlesel bir ayaklanma başlattı. İç savaşın eşiğine geline bu noktada ordu ve İçişleri Bakanlığı Yeltsin'e desteğini arttırdı. Askerî kuvvetlerin desteği ile 1993 yılı Ekim ayı başında Yeltsin'e karşı direniş ezildi. Krizin ardından oluşturulan yeni anayasaya göre cumhurbaşkanının yetkileri önemli ölçüde

geniştirilerek Yeltsin'e hükümeti atama yetkisi, başbakanı görevden alma ve bazı durumlarda Devlet Duması'nı feshetme yetkileri verildi (http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Boris_Yeltsin, 26.05.2017). Böylelikle güçlü başkanlık sistemi ile ekonomik dönüşümün sağlanacağı reformların uygulama sürecine hız kazandırıldı.

Yeltsin dönemindeki ekonomik reformların şekli birtakım politik sonuçların doğmasına neden oldu. Temel ekonomik dönüşümün gerçekleştirileceğini vadeden Yeltsin, pratikte bu reformların temel hedeflerinden bazılarını ulaşmayı engelleyen birtakım uzlaşmalara vardı. Bunlardan en önemlisi ise özelleştirme sürecinde devlete ait varlıkları kendi amaçları doğrultusunda toplamak için, siyasî anlamda bazı bağlantıları olan kimselere, bu varlıklara ait hisselerin dağıtım sürecinden faydalanmalarına izin verilmesinin özelleştirmelerin bütünlüğünü sarsması oldu.

Özelleştirme sürecinin ilk aşaması olan 1992 ve 1993 yıllarında işletme müdürleri işletmelerindeki çalışanlara ait olması beklenen hisselerin çoğunu kontrol edebiliyorlardı. Böylelikle sürecin başlıca faydalananları eski nomenklatura üyeleri oldu. Sonraki yıllarda ise "özelleştirme kredileri" adı altında devlete ait önemli kaynaklara ilişkin işletmelerin hükümete yakın banker ve sanayicilere devredilmesi ile devlet kaynaklarının hortumlanmasına izin verildi. Böylelikle birkaç yıl içinde özelleştirmeler sayesinde "oligark" olarak bilinen zengin iş adamları ortaya çıktı.

Özelleştirme uygulamaları ile güçlendirilmiş orta sınıf ve milyonlarca bağımsız mülkiyet sahibi oluşturulmak amaçlanmış; ancak gerçekte devlet tarafından Rusya'nın yeni elitleri yaratılmıştı.

Oligarklar hükümet içinde yüksek rütbeli görevlerde bulunarak bölgesel ve ulusal hükümetler üzerinde güçlü etkiye sahip olup, yönetici liderlerin seçimine ilişkin kararlarda önemli rol oynadılar (Evans, 2011: 44-45). Krystanovskaya ve White'a göre, tüm önemli kararların finansal patronlardan oluşan küçük bir grup tarafından verilmesi ile devletin kendisi özelleştirilmiş görünümündeydi (Krystanovskaya ve White, 2005: 294). Medya organlarını kontrol eden oligarklar Yeltsin'e desteğin tabanını oluşturdu. Yeltsin'in halk tabanında keskin bir şekilde azalan ününe rağmen oligarkların finansal katkıları ve medyadaki çeşitli yönlendirmeleri neticesinde 1996 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde galip gelen isim Yeltsin oldu. Devlet varlıklarının özelleştirilmesi sürecinde yaşanan yolsuzluklar Rusya'da demokrasinin kurumsallaşmasına büyük zarar verdi. Rus halkının büyük çoğunluğu özelleştirme sürecinde aldatıldığını hissettiğini ve reformların vadedilen

amaçlarına ulaşmadığını bildirdi. Özelleştirmelerle birlikte yeni ekonomik sistem içinde birer hissedar olması vadedilen Rus halkının büyük çoğunluğunun yaşam standartlarındaki keskin bir düşüşe karşılık küçük bir grup servet sahibi oldu. Yeltsin hükümetinin başlattığı ekonomik dönüşüm programının birkaç yıl ardından yapılan bir ankette Rus halkının büyük bir kısmına göre özelleştirmelerden faydalanan kesimin nomenklatura üyeleri ve mafya grupları olduğu belirtildi. 1990'lı yıllarda oligarklara tanınan ayrıcalıklarla birlikte gittikçe artan yolsuzluklar Yeltsin önderliğindeki politik rejimin meşruluğunu sarstı (Evans, 2011: 45).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA'DA ÖZELLEŞTİRMELER DÖNEMİ VE RUS ELİTLERİNİN YAPISINDAKİ DEĞİŞİM

Rusya'da ekonomik anlamda liberalleşme reformları kapsamında 1992-1996 yılları arasında iki tür özelleştirme programı uygulanmıştır. Bunlardan birincisi 1992-1994 yılları arasında orta ve büyük ölçekli teşebbüslere yönelik bono dağıtımı ile özelleştirme programı, diğeri ise 1995-1996 yıllarında devlete ait büyük ölçekli kurumların daha sonra oligark olarak adlandırılacak genç girişimcilere nakit satışlarının gerçekleştirildiği özelleştirme kredileri programıydı. Çalışmanın bu bölümünde Rusya'daki değişimden en kârlı çıkan Rus oligarklarının büyük bir servete sahip oldukları özelleştirme faaliyetleri hakkında araştırmalar ortaya koyulacaktır.

Ardından eski Sovyet liderleri Leonid Brejnev, Mihail Gorbaçov ve Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin dönemlerindeki Rus seçkinlerinin yaş, cinsiyet, etnik köken, eğitim gibi bazı ölçütlere göre karşılaştırılmasına dair analizlere yer verilecektir.

3.1. RUSYA'DA ÖZELLEŞTİRMELER DÖNEMİ

1990'lı yıllarda Rus ekonomisi geniş çaplı bir felaketle karşı karşıya kalmıştı. Endüstriyel üretim yarıya düşmüş, yaşam standartlarında önemli derecede çöküş yaşanmıştı (Kagarlitsky, 2002: 92). 1985 yılında Gorbaçov iktidara geldiğinde üretim, dolaşım ve bölüşüm süreçlerinin devlet tarafından planlandığı Sovyet ekonomi sisteminde yaşanan sorunlara çözüm bulma amacı içindeydi. Bu amaç doğrultusunda krizden çıkmanın yolu olarak perestroyka denilen “yeniden yapılanma” anlayışını ileri sürdü. Gorbaçov'un piyasa ekonomisi ile planlı ekonomi arasında bir üçüncü yol bulma girişimi olan “piyasa sosyalizmi” anlayışı 1989 yılına kadar kısmen başarıyla sürdürülse de piyasa yönelimi ve merkezi planlamaya ait kurumların bir arada olması bazı tıkanıklıkları beraberinde getirmişti. Üretim ve dağıtım sürecinde yaşanan tıkanıklıklar piyasada dengesizliğe neden olarak ekonomik kriz sürecini tetiklemişti (Yapıcı, 2010: 18-20).

Ekonomideki olumsuz gidişatı aşabilmek amacıyla genç Rus ekonomistler Grigori Yavlinski ve Stanislav Şatalin tarafından piyasa ekonomisine geçişi sağlamayı hedefleyen “500 gün planı” ileri sürüldü (Blasi, Kroumova ve Kruse, 1997: 20). Plan, Sovyet ekonomisinin 16 ay gibi kısa bir sürede piyasa ekonomisine dönüştürülmesini hedefliyordu (Yapıcı, 2010: 20). Yöntem ise fiyatların serbestleştirilmesi, ekonomide istikrar, devlet gelirlerini artırma ve kamu kurumlarının özelleştirilmesiydi (Blasi, Kroumova ve Kruse, 1997: 20). Ancak komünist partiden gelen baskılar ve devlet teşvikinin sonlandırılmasına ilişkin muhalefetten gelen tepkiler nedeniyle plan uygulamaya koyulamadı (Yapıcı, 2010: 20).

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Yeltsin iktidarı ile ekonomide tamamen liberal politikalar takip edildi. Ancak Gorbaçov dönemindeki ekonomik kriz Yeltsin’in ekonomi politikalarının eklenmesi ile ulusal bir felakete dönüştü (Kagarlitsky, 2002: 92). Ekonomik yaşamın büyük kısmı yasa dışı hale gelmeye başladı. Bununla birlikte vergi tahsil etme konusunda yaşanan büyük zorluklarla birlikte kayıt dışı ekonomi arttı (Sakwa, 2002: 286).

Liberal politikaların hızla hayata geçirilmesi gerekliliği düşüncesi ile 1992 yılı başlarında Yeltsin hükümetinin başbakan yardımcısı Yegor Gaydar “şok terapi” programı olarak adlandırılan ekonomik reform paketini uygulamaya başladı. Program kapsamında fiyatların serbest bırakılması ve özelleştirme faaliyetlerine girildi (Yapıcı, 2010: 22). Özelleştirme ile birlikte kamu mallarının özel mülkiyete dönüştürülmesi sonucunda hali hazırda ayrıcalıklı sınıf konumlarını güçlendirmiş olup bu durum oligarkların ulusal ekonomiyi yağmalamasına ortam hazırladı (Sakwa, 2002: 286).

Sovyet sonrası Rusya’da bürokratların muazzam bir servet edinerek birer oligarka dönüşmesini sağlayan özelleştirmeler iki döneme ayrılır: Bunlardan ilki (The Voucher Privatization) “Bono Dağıtımı ile Özelleştirme”, diğeri ise (The “Loans For Shares Privatization) “Özelleştirme Kredileri”dir.

3.1.1. Şok Terapi ve Bono Dağıtımı ile Özelleştirme Dönemi (1992-1994)

Ağustos 1991'deki darbe girişimi ardından Gorbaçov Sovyetler Birliği'ni çöküşten kurtarmak için 4 ay daha çaba gösterdi. Ancak 1991 Aralık başlarında Yeltsin'in Ukrayna ve Belarus liderleriyle bir araya geldiği toplantıda Gorbaçov'a meydan okuyarak bu devletlerin kendi birliklerini ilan etmeleri ile son hamle yapılmış oldu. Bu toplantıdan üç hafta sonra Kremlin'de Sovyet bayrağı indirildi. Ardından 25 Aralık 1991'de Gorbaçov istifa ettiğini bildirdi (Hoffman, 2011: 90).

Rusya'nın Cumhurbaşkanı olarak yeni lideri Boris Yeltsin oldu. Yeltsin 70 yıl ulusal kaynakların istismarı ardından sendeleyeni ekonomiyi canlandırması için genç bir ekonomist olan Yegor Gaydar'ı Başbakan olarak atadı. Gaydar güçsüz Rus ekonomisine ilişkin olarak görevinin "hastayı yataktan çıkarmak" olduğu şeklinde bir benzetme yaparak tedaviye ilişkin reçetenin ise "şok terapi" programı olduğunu ileri sürdü. Bu program üretim ve fiyatlar üzerinde devlet kontrollerinin ortadan kaldırılması ve kamu mallarının kitlesel özelleştirilmesi anlamına geliyordu. Gaydar'ın kendisi gibi bir ekonomist olan en yakın arkadaşı Anatoli Çubais ile birlikte hazırladığı program 2 Ocak 1992'de uygulamaya koyuldu (https://books.google.com.tr/books?id=4eWCBwAAQBAJ&pg=PT41&hl=tr&source=gbps_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false, 22.05.2017). 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından Polonya'nın deneyimlediği serbest piyasaya ilişkin reformlar örnek alınarak hazırlanan (Hanson, 1999: 1142) "şok terapi" programının arkasındaki fikir yıllarca planlama, devlet mülkiyeti ve bürokrasi ile uğraşarak zayıflayan ekonominin, piyasa reformlarının ana akımına hızlı bir şekilde dâhil olması gerektiği idi. Bu ise fiyatların hızla serbestleştirilmesi, devlet sübvansiyonlarının kaldırılması ve para arzındaki ciddi düşüşler ile sağlanmalıydı. Buradaki amaç stoklanan ürünlerin piyasaya sürülmesi ve ürünlere olan talebin ise ürün yeterliliği ile temin edilemediği takdirde yüksek fiyatlarla caydırılmaya başvurulmasıydı. Daha yüksek fiyatlar üretimi teşvik edecek böylece canlanan özel sektör arz ve talebin uyumlu bir şekilde işlemesini sağlayacaktı. (Sakwa, 2002: 291).

Programın uygulamaya koyulması ile beraber bir gece içinde perakende fiyatlar üzerindeki kontrol %90 oranında kaldırıldı. Bunun yanı sıra ticaret ve faiz oranları serbestleştirilerek devlet teşvikleri azaltıldı. Savunma harcamaları %68 oranında azaltılarak devlet bütçesinde kısıtlamaya gidildi. Ancak fiyatların serbest

bırakılması ile birlikte enflasyon sorunu ortaya çıktı. Fiyatlar üzerinde kontrolün kalkması ile ürünlere yönelik talepler azaldı. Bu durum işletmeler için nakit sıkıntısı oluştururken program kapsamında devlet teşviklerinin azaltılması ile de işletmelerin malî sıkıntıları ağırlaştı. Yaşanan sorunlar neticesinde çalışanlarının maaşlarını ödeyemeyen ve satın aldığı ürünlerin ödemesini yapamayan işletmeler artan üretim maliyetlerini karşılayamaz hale geldiğinden üretimde azalmayı tek çıkış olarak gördü. Yaşanan gelişmelerle birlikte 1992 yılı içinde GSYİH %18 oranında azaldı (Yapıcı, 2010: 23).

Rus siyasetçi Aleksandr Rutskoy'un "ekonomik soykırım" olarak nitelendirdiği reformlar uygulamada başarısızlıkla sonuçlandı. Ayrıca Gaydar ve ekibinin teknokratlıklarını soyut ve idealist olarak nitelendirdi. Rutskoy'a göre bir banka veya finans kuruluşunun başında bulunmamış ve bir üretim tesisini yönetmemiş bu teknokratların batılı yuppilerle tek benzerlikleri onların tüketim alışkanlıklarıydı (Yapıcı, 2010: 17).

Reformlarla beraber üretimdeki sıkıntıları aşmak, bütçe açıklarını frenlemek ve devletin finansman kaygısına son vermek amaçlanırken reformlar hiperenflasyona yol açmış ve devlet teşebbüsleri büyük bir zarara uğramıştı (https://books.google.com.tr/books?id=4eWCBwAAQBAJ&pg=PT41&hl=tr&source=gb_s_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false, 22.05.2017). Reformun mimarı Gaydar, stratejisini savunurken Rusya'nın çok az seçeneğinin olduğunu vurguladı. Rusya Federasyonu 1991 sonlarında bağımsızlığını elde ettiğinde tahıl, döviz ve altın rezervleri tükenme noktasına gelmişti. Aynı zamanda ülke kredi değerliliğinden de yoksundu. Bu koşullar altında, reform konusunda yumuşak ve evrimci bir yaklaşım hakkında söylenenlerin hepsinin anlamsız olduğunu ileri sürdü (Sakwa, 2002: 292).

Öte yandan piyasa ekonomisine ilişkin yürürlükte olan düzenleyici kurumlar olmadan böylesine hızlı bir şekilde ekonominin özelleştirilmesi bazı ekonomistlere göre sorumsuzca bir tutumdur. Sovyetler Birliği'nin pasif, edilgen, yetersiz ve yolsuzluklarla dolu mirası ülkeyi felce uğratarak onu işletme sektöründe uzun dönemli bakış açısı yetersizliği, çağ dışı bir teknoloji ve gücü istismar etmeye yönelik kökleşmiş bir kültür ile bıraktı. Serbest fiyatlandırma ve özel mülkiyet bu temel problemleri çözmek yerine sorunların daha da ağırlaşmasına neden oldu. Tüm bunlara rağmen Gaydar ve Çubais'e göre süreç çok yavaş ilerlemekteydi. Tüm Rus nüfusunun ekonomiye katılması ve bundan faydalanmasının zamanıydı

(https://books.google.com.tr/books?id=4eWCBwAAQBAJ&pg=PT41&hl=tr&source=gbp_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false, 22.05.2017). Dünyanın en büyük ve en hızlı özelleştirme faaliyeti kapsamında Rusya'nın devlet teşebbüslerini nasıl tasfiye edeceğine dair farklı görüşler mevcuttu. Yeltsin hükümetinin genç özelleştirme taraftarları mümkün olduğunca çok devlet varlığının halka satışını gerçekleştirmek istiyorlardı. Bu yöntem sayesinde devlete ihtiyaç duyulan gelir kazandırılacak ve mülk sahibi olmaya istekli kimseler temin edilecekti. Ancak Sovyet sonrası Rus hükümeti için devlet teşebbüslerinin Rus olmayan yatırımcılara satılmasını meşrulaştırmak oldukça zor olacaktı. Mevcut sermayenin yetersizliği, devlet şirketlerinin çoğunun kötü durumu ile birleşince onların düşük değerde oldukları anlamına geliyordu. Devlet teşebbüslerinin büyük ölçekli yatırımlara ihtiyacı vardı. Üretim ve fiyatlandırma konusunda yıllarca merkezî planlama ile yöneticilerin alışageldiği tutumları terk etmesi ve yeni bir durumla uğraşmaları mümkün değildi. Üstelik Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından teşebbüslere yönelik devlet sübvansiyonlarının kaldırılması, yabancı ürünlerin ülkeye sel gibi akması karşısında az gelişmiş Rus sanayisinin acımasız rekabete direnmesi imkânsızdı. Fiili olarak devlet teşebbüslerinin kontrolünü sağlayan “kıvılcık idareciler” olarak adlandırılan sanayi lobisine göre teşebbüslerin mülkiyeti bahsi geçen işletmedeki çalışanlara devredilmeliydi. Böylece hisse sahibi olan çalışanlar işletmenin kaderi için daha fazla ehemmiyet sahibi olurken kaynak kullanımının iyileştirilmesi bakımında da böylesi bir uygulama oldukça yararlı olacaktı (https://books.google.com.tr/books?id=4eWCBwAAQBAJ&pg=PT41&hl=tr&source=gbp_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false, 26.05.2017). Tüm bunlar neticesinde Devlet Özelleştirme Komitesi Başkanı Anatoli Çubais ve onun özelleştirme faaliyetleri alanındaki ekibi Çek usulü bono sisteminin özelleştirmeler için en uygun yöntem olduğu ileri sürdüğü bu programa yeni eklemeler yapmıştı (Yapıcı, 2010: 31). Bu eklemelerle birlikte işletmelerin %51 oranında hisselerinin bahsi geçen işletmedeki çalışanlar tarafından satın alınabilmeleri yönünde karar verildi

(https://books.google.com.tr/books?id=4eWCBwAAQBAJ&pg=PT41&hl=tr&source=gbp_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false, 26.05.2017). Bu şekilde işletme dışından önemli miktarda hisse sahibi olabilmenin önüne geçilmiş oldu. 12 Haziran 1992'de onaylanan “Özelleştirme Programı” hükümetin sanayi lobisi ile uzlaştığının göstergesiydi (Yapıcı, 2010: 31). Bono dağıtımı ile özelleştirme

1992’de halka açık ihalelerle ve çalışanların devletin verdiği bonolar karşılığında hisse satın alması ile başlayan küçük işletmelerin özelleştirilmesi faaliyetleri neticesinde 1993 yılı sonunda Rusya’daki küçük işletmelerin %85’inden fazlası ve 82 binden fazla Rus devlet teşebbüsü (toplam devlet varlıklarının üçte biri) özelleştirildi. Ayrıca 1 Ekim 1992’de her biri 10 bin ruble değerindeki bonolar yetkililer tarafından özelleştirme amaçlı belirlenen orta ve büyük ölçekli teşebbüslere ait hisselerinin satın alınması amacı ile 144 milyon Rus vatandaşına dağıtıldı. 1992 yılında yayınlanan bonoların %96’sı sahipleri tarafından doğrudan işletmelerdeki hisseleri satın almak, yatırım fonlarına yatırım yapmak veya ikincil piyasada satmak üzere kullanıldı. Bono sistemini düzenleyenlere göre sanayideki iş gücünün üçte ikisini istihdam eden yaklaşık 14 bin devlet teşebbüsü özel mülkiyete devredildi. Haziran 1994 tarihinde özelleştirme dalgalarının ilk aşaması olan bono dağıtımı ile özelleştirme işlemleri son bulmuş olup Rusya’daki küçük işletmelerin %90’ı orta ve büyük işletmelerin ise %70’i özelleştirilmiştir.

Özelleştirmelerin sonraki aşamasında ise devlet teşebbüslerine ait hisselerin doğrudan nakit satışı gerçekleştirilerek hükümet gelirlerine katkı sağlanacak ve özelleştirme süreci tamamlanmış olacaktı (<http://countrystudies.us/russia/57.htm>, 26.05.2017).

3.1.2. Özelleştirme Kredileri (1995-1996)

Bono dağıtımı ile özelleştirme 1994’te tamamlandı. Ancak hâlâ Rus ekonomisinin büyük hisseleri özellikle de ülkenin bazı en değerli şirketleri devletin elindeydi. Devlete ait büyük kuruluşlar kötü yönetilmekte ve şirketlere ait varlıklar yöneticileri tarafından hortumlanmaktaydı. Yöneticilerin bu yasa dışı faaliyetleri bazı şirketlerde yılda birkaç milyon dolar olarak tahmin edilmekteydi (Aslund, 2007: 161). Aynı zamanda Rus hükümeti düşük vergi tahsilatı ve Çeçenistan’daki savaşın faturalarını ödemekte zorluk çekiyordu (https://pdfs.semanticscholar.org/71a8/812c663dd2f8547ef2a9ae3611e5580d79ae.pdf?_ga=2.134420470.665969629.1497621532-681370326.1497621532, 18.05.2017). Politik sebepler devleti nakit ihaleler yapmaya zorluyordu. Ancak fakir Rus halkının çok az miktarda parası vardı (Aslund, 2007: 161). Aynı zamanda mevcut kurumsal düzenlemelere karşı güven duymayan çok sayıda Rus, yatırım faaliyetlerine girmekten çekindi (Yapıcı, 2010:

55). Politik olarak devletin bu kuruluşları yabancılara satması ise imkânsızdı (Aslund, 2007: 161).

Uneximbank'ın Genel Müdürü Vladimir Potanin nakit sıkıntısı çeken hükümete bazı banker arkadaşlarının kredi fonları temin edebileceğini teklif etti. Buna karşılık bu kredi fonlarının bono ile özelleştirme yönteminde dâhil olmayan hükümetin önemli stratejik endüstrilere ait çoğunluk hisseleri karşılığında güvence altına alınmasını istedi (https://pdfs.semanticscholar.org/71a8/812c663dd2f8547ef2a9ae3611e5580d79ae.pdf?_ga=2.134420470.665969629.1497621532-681370326.1497621532, 18.05.2017). Açık artırmalar, rekabetçi fiyat tekliflerini hariç tutacak şekilde ayarlanmış olup şirket hisselerinin kendisine karşı teminat olarak gösterildiği devlet hazinesine kredi şeklinde yapılandırıldı. Bu yöntem sayesinde devlet varlıklarının doğrudan elden çıkarılma izlenimi önlendi (Wegren ve Herspring, 2010: 163-164).

1995'te ağır mali açık ve yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimleri için fon yetersizliği hükümet başkanı Boris Yeltsin'i Vladimir Potanin'in önerdiği teklifi kabul etmeye zorladı (https://www.revolvy.com/topic/Privatization%20in%20Russia&item_type=topic 18.05.2017). Böylelikle 1995'ten itibaren “kredi karşılığında özelleştirme” uygulamasına başlandı. Petrol ve değerli metaller gibi Rusya'nın önemli doğal kaynaklarının konu edildiği uygulama kapsamında devlete verilen krediler karşılığında hisselerin kontrolünü sağlayan bu bankerlere kredilerin vadesinde ödenmemesi ve bu durumun süreklilik arz etmesi ile birlikte bir yıl sonra konu edilen kamu işletmelerine ait mülkiyetin devredilmesi başlandı. Rus hükümeti borcunu ödeyememesi karşılığında Yukos, Sibneft, Sidanko, Lukoil ve Surgutneftgaz'dan oluşan 5 petrol şirketini Norilsk Nikel; Novolipetsk ve Mechel olmak üzere 2 adet çelik işletmesini; 2 adet taşımacılık şirketini ve petrol ürünleri ticaret gemisi “Nafta Moskva” olmak üzere toplamda 12 devlet şirketinin hisselerini sattı (Aslund, 2007:162).

Yıllık petrol üretimi Fransa'daki petrol üretiminin toplamına eşit olan Surgutneftgaz'a ait hisselerin %40'ı Surgut'un kendisi tarafından 88 milyon dolar karşılığında satın alındı. Norilsk Nikel şirketi için yapılan açık arttırmada şirketin %38'lik hissesi Uneximbank'a devredildi. Uneximbank ihaleyi 170 milyon dolara kazanmıştır. Bu rakam hükümetin asgari fiyat teklifinden 100 bin dolar fazladır. Sidanko'nun %51'lik hissesi Uneximbank'a bağlı bir şirkete 130 milyon dolara açık arttırmayla satıldı. Kazanan şirketin ödediği miktar, uluslararası rezervlerde satış

oranı varil başına 4-5 dolar olan Sidanko'nun rezervleri için varil başına 2 cent karşılığıydı. İki yıl sonra ise British Petrol bu şirketin %10 hissesini satın almak için ihale fiyatının 4 katını ödedi. Lukoil'in %5 hissesi Lukoile'e bağlı bir şirkete 250.01 milyon dolara satıldı. Bir süre önce Arco, Lukoil'in birim hissesi karşılığında yedi kat daha fazla para ödemişti. Rusya'nın en büyük ikinci petrol şirketi olan Yukos'un %78'lik hissesi açık arttırmanın organizatörü olan Menatep Bankasına 309.1 milyon dolara satıldı. Boris Berezovki'yi temsil ettiği düşünülen bir kurul Rusya'nın yedinci en büyük petrol şirketi olan Sibneft'in %51 hissesini 100.3 milyon dolara satın aldı (https://pdfs.semanticscholar.org/71a8/812c663dd2f8547ef2a9ae3611e5580d79ae.pdf?_ga=2.134420470.665969629.1497621532-681370326.1497621532, 19.05.2017). Böylece piyasa değerlerinin çok altında fiyatlarla bu işletmeleri ele geçiren finansal sanayi grupları bir başka deyişle oligarklar Rus iç ve dış politikasında büyük söz sahibi oldular (Yapıcı, 2010: 56-58).

Esasında hükümet bankerlerden aldığı bu krediyi taahhüt edilen zamanda ödeyebilir ve mülklerin devrini önleyebilirdi. Ancak amaç bankerlerin hisseleri elinde tutması ve bu sayede şirketlerdeki yönetimlerde değişiklik yapılmasıydı. Bu sayede “kıızıl idareciler” yönetim dışı bırakılacak ve bankerler iki yıl içinde serbest pazarda bu hisseleri beklenmedik kar ile satabilecekti. Tüm bunların karşılığında Yeltsin de kendi payına düşeni alacaktı. 1996 yılında gerçekleştirilecek seçimler için Yeltsin hisse sahiplerinin sadakatini kazanmış oldu (<http://www.nytimes.com/1996/01/28/world/russian-banking-scandal-poses-threat-to-future-of-privatization.html>, 20.05.2017).

Yeltsin hükümetinin “Özelleştirme Kredileri” fikrinin sahibi Vladimir Potanin'in bu teklifini kabul etmesinin ekonomik nedenlerinin yanı sıra 1996 cumhurbaşkanlığı seçimleri siyasî nedeni oluşturuyordu. 1996 yılı Başkanlık seçimleri için favori olarak gösterilen isim Rusya Federasyonu Komünist Partisi lideri Genadi Züganov'du. Nitekim Tablo 3'te gösterildiği gibi 1995 yılı Devlet Duma'sı seçim sonuçlarına göre Züganov'un partisi %22.7 ile ilk sırada yer alırken Yeltsin'in partisi “Bizim Evimiz Rusya” %10.3 oy alabilmişti.

Tablo 3: 17 Aralık 1995 Devlet Duma’sı Seçim Sonuçları

Parti	Oy Yüzdesi
Rusya Fedarasyonu Komünist Partisi	22.7
Liberal Demokratik Partisi	11.4
Bizim Evimiz Rusya	10.3
Yabloko	7.0
Diğer	48.5

Kaynak: (Aslund, 2007: 164).

Üstelik Reformcular Çeçenistan’daki savaş nedeniyle Yeltsin’i destekleme konusunda isteksizdi (Aslund, 2007: 166). Haziran 1996’da gerçekleştirilecek Cumhurbaşkanlığı seçimleri için oligarkların desteğini kazanmak Yeltsin’in seçimden galip çıkması için hayati görünüyordu (http://www.nber.org/people/daniel_treisman, 20.05.2017). Şubat 1996’da İsviçre’nin Davos kentinde gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumu’na Çubasis’in yanı sıra bazı oligarklar katılmıştı. Eğer Rusya Komünist Partisi lideri Genadi Züganov seçimleri kazanırsa bir iç savaşa neden olsa dahi özelleştirmeleri iptal edecekti. Oligarklar ise yeni kazandıkları mülkleri kaybetme korkusu ile seçimlerde Yeltsin’i destekleme konusunda ortak bir karar aldılar (Aslund, 2007: 166). Rusya’nın önemli doğal kaynaklarına ait kuruluşlarının hisselerini piyasa değerinin çok altında satın alan bu oligarklar aynı zamanda birer medya patronu olarak da kamuoyunu etkileme gücüne sahipti.

Most Bank’ın sahibi Vladimir Gusinski NTV televizyonu ve “Сегодня” (Sigodnya) gazetelerinin yönetimini ele geçirirken; ORT, TV6 kanalları ile “Независимая Газета” (Nezavisimaya Gazeta) ve “Новые Известия” (Novaya İzvestiya) gazeteleri Boris Berezovski’nin yönetimine geçmişti. Oneximbank’ın sahibi Potanin ise “Комсомольская Правда” (Komsomolskaya Pravda), “Известия” (İzvestiya), “Русский Телеграф” (Ruskii Telegraf) ve “Эксперт” (Ekspert)” gazetelerinin kontrolüne sahip olmuştu (Yapıcı, 2010: 58). Oligarklar medya patronluğu sayesinde reklam ve çeşitli propaganda yayınları ile Yeltsin’in Cumhurbaşkanlığı seçimlerini güvence altına almak için medya fırsatlarını sonuna kadar kullandı (<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1757341&fileId=1768144>, 19.05.2017).

Yeltsin'i destekleme ve seçim kampanyalarını finanse etme konusunda anlaşılan oligarklar (Berezovski, Potanin, Gusinski, Hadarkovski, Smolenski, Fridman ve Aven) kampanyanın yürütülmesine ilişkin sorumluluğu Çubais'e verdi. Daha sonra bu yedi oligark Rusya'da Çarlık döneminde siyasî bağlantıları ile birlikte finansal oligarşiyi tanımlamak için "yedi boyar kanunu" anlamına gelen "Семьбоярищина" (Semiboyarşına) kelimesinden türetilen "Семьбанкирищина" (Semibankirşına) (<http://www.nytimes.com/1998/02/01/magazine/on-language-crony-capitalism.html>, 18.05.2017) tabiri ile bir birlik oluşturarak Yeltsin'e desteklerini ifade eden bir bildiriye imza attı (Yapıcı, 2010: 59).

Tablo 4'te görüldüğü gibi Yeltsin bu sayede 1996 seçimlerinde %35.8 oy oranı ile galip gelerek ikinci kez başkanlık görevine oturdu. Bu zaferi oligarklara borçlu olan Yeltsin ekonominin yanı sıra politikada da öne çıkmanın kapısını oligarklara açtı (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/35903>, Tellal, 200).

Tablo 4: 1996 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları

ADAY	BİRİNCİ TUR 16 Mayıs 1996	İKİNCİ TUR 3 Haziran 1996
Boris Yeltsin	35.8	54.4
Genadi Züganov	32.5	40.7
Aleksandr Lebed	14.7	-
Grigori Yavlinski	7.5	-
Vladimir Zirinovski	5.8	-
Diğer	3.8	4.9
Seçmen Katılımı	69.8	68.9

Kaynak: (Aslund, 2007: 16).

1996 seçimlerindeki zaferin ardından Yeltsin, Potanin'i Başbakan Yardımcılığı'na, Berezovski'yi ise Güvenli Konseyi Sekreter Yardımcılığı'na getirdi (Yapıcı, 2010: 60).

1995 yılındaki bu uygulama şeffaflığın olmaması ve bazı hileler yapıldığı gerekçesi ile yoğun bir şekilde eleştirildi. Öyle ki Rusya’da bu uygulama için “*приватизация*” (privatizatsiya/özelleştirme) kelimesi yerine Rusça’da kapmak anlamına gelen “*хватать*” (hvatat)” fiilinden “*прихватизация*” (prihvatizatsiya) tabiri türetildi. Bu tabir Ruslar arasında özelleştirmeleri bir soyguna benzetmek için kullanıldı (<https://www.imolin.org/pdf/imolin/rc84066e.pdf>, 19.05.2017).

Özelleştirme programını uygulamaya koyan isimlerden Yegor Gaydar ile yapılan bir röportajda; amacın komünistlerin iktidara yeniden dönmesini engellemek olduğunu beyan etti. 1995 yılına gelindiğinde “kızıl idareciler” Rusya’da mülkiyetin büyük bir kısmını ele geçirmişti. Üstelik Komünist Parti yandaşı olan ve Rusya’da yeni rejime sıcak bakmayan bu idareciler tarafından yönetilen devlet kurumları kötü yönetime maruz kalıyordu. Gaydar’a göre komünist rejimin geri dönmemesini garanti altına almak, etkili ve güçlü bir siyasi kitle yaratmak için bu programın uygulanması gerekiyordu (http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/ufd_privatizerussia_full.html, 19.05.2017). Ancak bu özelleştirmeler 1996 cumhurbaşkanlığı seçimleri için oligarklar ve Yeltsin arasında bir ittifak için araçtı (Aslund, 2007: 163).

Bir başka röportajda 1996 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Yeltsin’in liberal reformlarına muhalif isimlerden Grigori Yavlinski, Gaydar’ın ülkede komünizmin kökünü kazımak için özelleştirmelerin “zorunlu bir günah” olduğu tabirine ilişkin olarak reformun giderek daha fazla yoksulluk yarattığını ve yoksulluğun daha fazla komünist ürettiğini savundu. Dolayısıyla mülkiyeti 10 kişiye dağıtmak faydasızdı. Mutlaka başka bir yaklaşım olmalıydı. Yapılması gereken, mülkiyeti milyonlarca insana vermektir. Hükümet küçük ve orta ölçekli işletmeler için herhangi bir girişimde bulunmuyordu. Reformcular yalnızca oligark olarak ortaya çıkan finansal sanayi gruplarının partisiydi. Yavlinski’ye göre Rusya’daki bu faaliyetler tamamen yolsuzluktu (http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/ufd_privatizerussia_full.html, 19.05.2017).

Hükümetin savunması ise; özelleştirme ihalelerinin 1 milyar doların üzerinde devlet geliri ürettiği yönündeydi. Başka hiçbir özelleştirme bu miktarda bir devlet geliri üretmemişti. Devletin önemli doğal kaynaklarına ilişkin işletmeleri piyasa fiyatının çok altında satın aldıkları yönünde gelen tepkilere karşılık Potanin’in yanıtı ise yıllarca milyon dolarlık negatif nakit akışı, milyarlarca dolarlık sabit sermaye ve

satışlar ve piyasada garanti edilen kayıplarıyla bir firmanın maliyetinin ne kadar olacağı şeklindeydi (Aslund, 2007: 163).

Sovyet hâkimiyeti boyunca piyasa koşullarında çalışma deneyimine sahip olmayan Rusya, kapitalizm konusunda son derece toydu. Üstelik piyasa ekonomisine geçiş konusunda düzenleyici herhangi bir kurumun varlığı da mevcut değildi. Hızlı bir şekilde piyasa ekonomisine geçiş için yapılan özelleştirmeler ülkede yolsuzluklara neden oldu. Hükümetin özelleştirmelerle birlikte ortaya çıkan ultra zengin iş adamları bir başka deyişle oligarklara tanıdığı ayrıcalıklar ülkede ahbap çavuş kapitalizmini¹⁴ ortaya çıkardı.

1996-1998 yılları arasında giderek güçlenen 15 oligark arasında en tanınan isimler Rem Vahirev, Boris Berezovski, Vladimir Gusinski, Vladimir Potanin, Vagit Alekperov, Mikhael Hadarkovski ve Mikhail Fridman'dı. Hükümete sızan bu oligarkların kendi bakanları, memurları ve milletvekilleri vardı (Kryshtanovskaya ve White, 2005: 294). Bu oligarklar “*Независимая Газета*” (Nezavisimaya Gazeta) adlı Rus gazetesinin her yıl hazırladığı en etkili 100 siyasetçi listesine 1996'da yılında dâhil olup 2000 yılına kadar listenin üst sıralarında yer aldı (Yapıcı, 2010: 63).

¹⁴ Ahbap çavuş kapitalizmi, kapitalist sistemi oluşturan serbest piyasa ekonomisi hâkim gibi görünen ancak gerçekte hükümete yakın isimlere karşı özel kuralların uygulandığı ekonomik sistemdir. Bir başka deyişle, iş adamlarının işlerini iktidardaki yakın ilişkilerine dayanarak sürdürdüğü sisteme ahbap çavuş kapitalizmi denir. İktidar bu sistemde yakın ilişki içinde olduğu iş adamlarının ticarî faaliyetlerine yönelik talimatı altındaki bürokrasi aracılığı ile çeşitli teşvikler, destekler, izinler ve ihaleler sağlar. Günümüzde ahbap çavuş kapitalizminin en yoğun olarak yaşandığı ülke Rusya'dır. Rusya'da her türlü ekonomik karar Devlet Başkanı Putin'in onayı ile uygulanmaktadır. Putin, Kremlin'e yakın isimlere işleri verirken bunun karşılığını da yine bu isimlerden alıyor (<http://www.mahfiegilmez.com/2014/05/ahbap-cavus-kapitalizmi.html>, 12.08.2017).

Tablo 5: 1996-2000 Yılları Arasında Oligarkların Konumu

	1996	1997	1998	1999	2000
Berezovski B.	98	6	4	5	4
Potanın V.	84	20	19	53	47
Vahirev R.	-	13	8	12	7
Gusinski V.	-	15	15	19	15
Hadarkovski M.	-	28	25	72	60
Alekperov V.	-	25	23	26	26
Fridman M.	-	-	59	94	54
Aven P.	-	-	-	98	39
Abramoviç R	-	-	-	29	5
Mamut M.A.	-	-	-	-	21
Smolenski A.	-	26	-	-	-
Vinogradov V.	-	55	36	-	-
Nevzlin L.	-	-	10	-	-
Yevtuşenko V.	-	-	-	36	-
Ortalama Sıralama	91	24	33	44	28

Kaynak: Kryshantovskaya ve White, 2005: 298.

Tablo 5’te 1996-2000 yılları arasında Rusya’daki 100 siyasetçi içinde ünlü oligarkların listeye kaçınıcı sıradan girdikleri gösterilmiştir.

3.2. RUS ELİTLERİNDEKİ DEĞİŞİM

Rus politik elitleri üzerine çalışan siyaset bilimciler Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından yeni politik elitlerin sosyolojik özellikleri üzerine odaklanmıştır. Bu çalışmalardan biri Olga Kryshantovska ve Stephan White’ın Brejnev, Gorbaçov ve Yeltsin dönemlerindeki yeni Rus elitlerinin sosyolojik özelliklerinin analizidir.

3.2.1. Yaş

Tablo 6’da görüldüğü gibi Brejnev döneminde elitler içindeki en yaşlı grup Politbüro ve Sovyet Hükümeti memurlarıydı. Bu memurlar aynı zamanda Yüksek Sovyet içindeki en güçlü memurlardı. Bu durum yaş ve siyasî nüfuz arasında bir doğru orantı olduğunu gösterirdi. Brejnev dönemi elitlerindeki genç parlamenterler

Nomenklatura hiyerarşisi içinde düşük bir konuma sahipti (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 724).

Tablo 6: Yaş Ortalamalarına Göre Rus Elitleri

	Üst Düzey Liderlik	Parti Elit	Parlamentar Elit	Hükümet	Bölgesel Elit	Ticaretle Uğraşan Elitler	Ortalama
Brejnev Dönemi	61.8	59.1	41.9	61.0	59.0	-	56.6
Gorbaçov Dönemi	54.0	54.9	44.0	56.2	52.0	-	52.2
Yeltsin Dönemi	53.1	-	46.5	52.0	42.1	-	48.5

Kaynak: Kryshtanovskaya ve White, 1996: 725.

Gorbaçov döneminde geleneksel parti-devlet elitleri daha genç olmaya başlarken serbestçe seçilmiş parlamento iki veya üç yaş daha yaşlı olmaya başladı. Yeltsin döneminde ise elitler hemen hemen sekiz yaş daha gençti. Rusya’da gerçekleştirilen 1993 yılı Aralık seçimindeki istatistikler Rus seçmenlerin genellikle oylarını 40 yaşın üzerindeki evli erkek ve sosyal hayatın diğer alanlarında bir takım tecrübelerle sahip adaylardan yana kullanmış olduğunu göstermektedir (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 725).

3.2.2. Rus Elitlerin Cinsiyet Dağılımı

Brejnev dönemindeki elitlerin cinsiyet dağılımı belli bir kotaya tabi tutulmuştur. Buna göre Yüksek Sovyet sandalyelerinin üçte biri elitler içindeki kadın nüfusa ayrılmıştı. Tablo 7’de görüldüğü gibi Brejnev dönemindeki bu kota uygulaması diğer dönemler ile kıyaslandığında kadınların parlamentodaki temsilini oldukça iyi bir konuma ulaştırmıştır. Ancak resmî olarak bu uygulama gerçekleştirildiyse de kadınların yönetici konumundaki temsili ya çok azdı ya da hiç yoktu (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 725).

Tablo 7: Kadınların Elitler İçindeki Payı (% , sütuna göre)

	Üst düzey liderlik	Parti Eliti	Parlamentar Elit	Hükümet	Bölgesel Elit	Ticarette Uğraşan Elitler	Ortalama
Brejnev Dönemi	3.9	4.3	32.8	0	0	-	8.2
Gorbaçov Dönemi	5.7	8.4	8.4	2.9	0	-	5.6
Yeltsin Dönemi	2.3	8.6	11.2	2.9	0	0	4.2

Kaynak: Kryshantovskaya ve White, 1996: 725.

İstatistikler 1988 yılı nomenklaturası ve 1993 yılı elitlerinin neredeyse tamamının erkeklerden oluştuğunu gösterir. Tablo 6’da Yeltsin dönemine bakıldığında %4.2 rakamı ile elitler içindeki kadın temsilcilerinin oranının en düşük seviyede olduğu gözlemlenir. Bu durum Rus elitlerinin erkek hâkim bir yapıya dönüştüğünü gösterir (Yılmaz, 2014: 173).

3.2.3. Rus Elitlerin Toplumsal Kökenleri

Sosyal sınıf açısından analiz edildiğinde nomenklatura üyeleri ağırlıklı olarak taşra kesiminden oluşmaktaydı. Gorbaçov dönemi incelendiğinde Komünist Partinin merkez kurumlarında ve hükümet içinde şehir kökenli liderlerin sayısında önemli derecede bir artış olduğu görülürken bölgelerde değişim çok azdı. Ancak asıl değişim sonraki yıllarda gerçekleşti. İyi eğitilmiş Moskova ekonomistleri ve hukukçuları Yeltsin kadrosunda yer alarak taşra kökenli yöneticiler yerini genç ve iyi eğitilmiş şehirli yönetici grubuna bıraktı (Kryshantovskaya ve White, 1996: 725-726).

Tablo 8: Rus Elitleri Arasındaki Taşra Kökenlilik (% , sütuna göre)

	Üst Düzey Liderlik	Parti Eliti	Parlamentar Elit	Hükümet	Bölgesel Elit	Ticarette Uğraşan Elitler	Ortalama
Brejnev Dönemi	57.7	59.2	-	45.6	66.7	-	57.3
Gorbaçov Dönemi	48.6	48.5	55.7	35.0	65.6	-	54.6
Yeltsin Dönemi	12.5	22.9	n.d.	2.9	33.8	22.0	22.8

Kaynak: Kryshantovskaya ve White, 1996: 726.

Tablo 8’de görüldüğü gibi taşra kökenli elitlerin oranı en az Yeltsin dönemindedir. Ortalama olarak bakıldığında ise taşra kökenli elitler %57.3 oranıyla en çok Brejnev Dönemindedir.

3.2.4. Rus Olmayan Elitler

Sovyetler Birliği’nin dağılması ve ardından 15 bağımsız devletin ortaya çıkması dikkate alındığında Sovyet sonrası yeni Rus elitlerinin ulusal kökenini analiz etmek oldukça zordur (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 726). Gorbaçov dönemi analiz edildiğinde bilinçli bir çaba ile Rus kökenli olmayan üyelere daha fazla fırsat sunulduğu görülür. Tablo 9’da görüldüğü gibi üst düzey parti liderliğinde temsil yetkisinin önceki dönem ile kıyaslandığında iki kat fazla olduğu görülür. Bunlara ek olarak Rus kökenli olmayan elitlerin Merkez Komitedeki oranının da arttığı görülür (Yılmaz, 2014: 174).

Tablo 9: Rus Olmayan Elitler (% , sütuna göre)

	Üst Düzey Liderlik	Parti Elit	Parlamente Elit	Hükümet	Bölgesel Elit	Ticaretle Uğraşan Elitler	Ortalama
Brejnev Dönemi	23.1	28.4	55.5	24.6	19.1	-	30.1
Gorbaçov Dönemi	51.4	47.4	33.9	15.7	12.5	-	36.3
Yeltsin Dönemi	27.3	25.7	19.3	17.1	16.2	-	21.1

Kaynak: Kryshtanovskaya ve White, 1996: 726.

3.2.5. Eğitim

1996’da tüm Rus üst düzey siyasî elitleri lise sonrası eğitimlerini tamamlamışlardı. Tablo 10’da görüldüğü gibi 1996 yılında hukuk ve sosyal bilimlere karşın teknik alan ve mühendislik en yaygın eğitim dallarıydı (Rigby, 1999: 341).

Tablo 10: Rus Elitlerinin Mesleki Durumu (1996 yılı verilerine göre)

	Devlet Duması	Hükümet	Cumhurbaşkanlığı	Toplam
Mühendislik/Teknoloji	10	16	6	32
Doğa Bilimleri	4	4		8
Tarım	1	1	1	3
Sağlık		1		1
Ekonomi	5	5	6	16
Hukuk	5	2	5	12
Tarih	2	1	1	4
Uluslararası İlişkiler	1		2	3
Gazetecilik	2	1		3
Eğitim	1			1
Psikoloji	1			1
Ordu	3	2		5
Polis		1		1
Beden Eğitimi			1	1
Bilinmeyen	7			7
Toplam	42	34	22	98

Kaynak: Rigby, 1999: 341.

Brejnev döneminde teknoloji ile birlikte mühendislik, askeri veya tarımsal uzmanlık önde gelen alanlardı. Gorbaçov döneminde ise teknoloji eğitimi almış olanların oranı düşmüştür. Bu alanda eğitim almış olanların oranı Yeltsin döneminde %47.2’de kalmıştır. Bu oran %71.7 oranında Brejnev ve %67.3 oranında Gorbaçov dönemi ile kıyaslandığında en düşük orana sahiptir. Bu alandaki düşüşe karşın ekonomi ve hukuk alanında eğitim almış olanların oranında artış görülmüştür (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 727).

3.2.6. Nomenklatura Dışındaki Elitler

Brejnev dönemi ele alındığında nomenklatura hiyerarşisi dışında bir kimsenin elit olması imkânsızdı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve Yüksek Sovyet içinde bazı nomenklatura dışı elitler vardı. Ancak bunlar tamamen “planlanmış” istisnalardı. Gorbaçov dönemi ve perestroyka yıllarına gelindiğinde bazı değişiklikler görüldü ve parti liderliği dahi nomenklatura hiyerarşisi içinde olmayan kimseler için erişilebilir hale geldi (Kryshtanovskaya ve White, 1996: 727-728).

Tablo 11: Nomenklatura Dışındaki Elitler (% , sütuna göre)

	Üst Düzey Liderlik	Parti Elit	Parlamentar Elit	Hükümet	Bölgesel Elit	Ticaretle Uğraşan Elitler	Ortalama
Brejnev Dönemi	0	6.0	51.3	0	0	-	11.4
Gorbaçov Dönemi	8.5	28.8	40.6	-	0	-	19.5
Yeltsin Dönemi	25.0	42.8	39.8	25.7	17.7	59.0	35.0

Kaynak: Kryshantovskaya ve White, 1996: 72.

Tablo 11'e bakıldığında Yeltsin döneminde Rusya'da ticaretle uğraşan nomenklatura dışı elitlerin oranının %59 olduğu görülür. Ticaretin ekonomik suç kapsamında olduğu Brejnev ve Gorbaçov döneminin aksine bu dönemde Sovyetler Birliği yıkılmış yerine kapitalist sisteme entegre olmak isteyen Rusya Federasyonu kurulmuştur. İlk iş olarak eski Sovyet teşebbüslerine yönelik özelleştirme faaliyetleri gerçekleştirilerek ekonomideki nakit sıkıntısı giderilmeye çalışılmıştır. Bu faaliyetler Rusya'da yeni bir elit sınıfının doğmasına neden olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ TİCARET VE SİYASETİNDE OLİGARKLARIN YERİ

1991’de SSCB’nin dağılmasıyla birlikte Rusya’da liberalleşme reformları hız kazandı. Reformları takip eden süreçte gerçekleşen özelleştirme furyası birçok orta düzeyde genç Rus girişimcinin bir anda milyar dolarlık servetlere sahip olmasını sağladı. Bu genç girişimciler daha sonra oligark olarak adlandırıldı. Rusya’da ekonominin büyük bir kısmını elinde bulunduran oligarklar Rusya’nın siyasî hayatından bağımsız değildir. Yeltsin döneminde Yeltsin iktidarı ile işbirliği içinde olan oligarkların bazıları Putin döneminde rüşvet, yolsuzluk gibi iddialarla eski güçlerini yitirirken kimileri Putin hükümeti ile iyi ilişkiler yürüterek güçlerini sağlamlaştırmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde SSCB’nin son dönemlerinde yasa dışı yollarla kişisel ekonomik faaliyetlerini yürüten genç girişimcilerin değişen politik ve ekonomik süreçten faydalanarak nasıl birer servet sahibi olarak oligarklara dönüştükleri açıklanacaktır. Ardından oligarkların Rusya’nın siyasî ve ekonomik alandaki etkileri ortaya koyulacaktır.

4.1. RUSYA FEDERASYONU'NUN SİYASETİNDE OLİGARKLARIN YERİ

Oligarşi, siyasî gücün azınlık bir grubun elinde toplandığı bir hükümet şeklini ifade eder (Darity, 2008: 36). Etimolojik olarak Yunanca bir kelimedir. “*oligarkhia*” kelimesi Yunanca az, küçük anlamına gelen “*oligos*” ve yönetmek, hükmetmek anlamına gelen “*archein*” kelimelerinden türetilmiştir. (Winters, 2011: 1 ve http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=oligarchy&searchmode=none, 19.06.2017).

Rusya’da oligark kavramı 1990’lı yılların ortalarında özelleştirmelerle birlikte ortaya çıkan büyük iş adamlarını tanımlamak için kullanılan popüler bir kavram haline geldi (<https://postnauka.ru/video/69566\\>, 14.06.2017).

Bu kavram çok zengin, siyasi anlamda geniş çevreye sahip, kimi zaman şirketler topluluğunun ana sahibi, dolar milyarderi ve devlet başkanı ile yakın ilişkilere sahip kimseleri tanımlar. Rusya’da oligark olarak tanımlanan bu kimseler devleti idare etmekten ziyade büyük miktarda para kazanmaya odaklanmış olduklarından esasen bu kimseler için plütokrat¹⁵ ifadesini kullanmak daha uygun olurdu (Aslund, 2007: 158).

Sovyetler Birliği’nin dağılması ve hemen ardından başlayan özelleştirme uygulamaları Rusya’da hakkında tartışmalara yol açan ve düzensiz bir sistemin oluşması için zemin hazırladı. Serbest piyasa ve özel teşebbüslere dair herhangi bir devlet düzenlemesinin yoksunluğu yanı sıra kapitalist sisteme entegre olma çabası içinde hâli hazırda köklü rakiplerin bulunmaması girişimci korsanlara sınırsız bir başarı imkânı sağlıyordu (Goldman, 2003: 98).

Goldman’a göre Rusya’daki özelleştirmelerle zenginleşen üç tür oligark vardır. Bunlardan ilki eski işletme yöneticileriydi. İkincisi, komünist dönem nomenklaturasının eski kıdemli üyeleri ve son olarak üçüncüsü ise nomenklaturaya dâhil olmayan, Sovyet toplumunda 1987 öncesinde yer alan genç girişimcilerdi (Goldman, 2003: 98).

Sergey Braguinsky ise Rus oligarklarını “içeridekiler” ve “dışarıdakiler” olmak üzere iki gruba ayırır. Bu sınıflandırmayı onların Sovyet iktidarındaki yönetici seçkinlerle olan ilişkilerini dikkate alarak oluşturmuştur. Buna göre Goldman’ın birinci ve ikinci tür olarak bahsettiği oligarklar için Braguinsky “içerikeler” olarak sınıflandırmıştır. Goldman’ın üçüncü tür olarak bahsettiği oligarklar ise Braguinsky’nin sınıflandırmasına göre “dışarıdakiler” olarak ifade edilir. Bu gruptaki olarak daha sonra “içeridekiler” grubundaki oligarklarla yakın ilişkiler içerisinde olup hükümetle siyasî bağlara sahip oldu (Braguinsky, 2007: 316-317). Goldman’a göre üçüncü gruptaki genç girişimcilerden oluşan oligarklar en ilgi çekici olanlardı. Braguinsky’nin de “dışarıdakiler” olarak sınıflandırdığı bu oligarklar etnik olarak Rus değillerdi. Sovyet tarihinde 1987 yılı öncesinde ortaya çıkan bu kimselerden bazıları faaliyetlerinden dolayı ekonomik suçlu ilan edilirken, bazıları hapis cezası almıştı. Düşük sosyal statülerine rağmen kısa bir süre içinde nasıl servet sahibi olduklarını anlamak için 1970’ler ve 1980’lerdeki Sovyet ekonomik ve etnik politikalarına bakmak gerekir (Goldman, 2003: 117).

¹⁵ Hükümetin servet sahipleri tarafından yönetilmesine plütokrasi denir. Plütokrasi üyesi kimseye ise plütokrat denir.

Sovyetler Birliği döneminde köylülerin küçük arazilere sahip olması ve o araziler üzerindeki hasadın “*kolhoz*”¹⁶ adı verilen kolektif çiftlik pazarında satışı dışında tüm özel ticaret ve üretim faaliyetleri resmi olarak yasaktı. Aynı zamanda bireyler ev yapımı el işlerini de satabilirdi. Ancak ücretli işçi çalıştırmak, mal üretmek veya bir başkasının ürettiğini satmak “ekonomik suç” olarak kabul edilirdi. Ekonomik suçlular idam dâhil olmak üzere çeşitli cezalara çarptırılırlardı. Ancak bu tür ağır cezalara karşılık özel ticaret ve üretim yeraltında yaygınlaştı (Gitelman, Glants ve Goldman, 2003: 80-81).

Merkezî planlama sistemi içinde ekonomide dengesizlikler vardı. Bürokratlar ve fazlasıyla ağır işleyen devlet aygıtları ise bu dengesizlikler karşısında yetersizdi. Problemi şiddetlendiren ise sistemin ağır sanayiye verdiği önemdi. Batı ile olan mücadelede endüstriyel altyapıyı inşa etme ve makine üretimine yönelik ihtiyaçları temin etme daima öncelik teşkil ediyordu. Sovyet plânlı ekonomisinin ağır sanayide yoğunlaşması tüketici ürünlerine yönelik ihtiyaçların karşılanması konusunda dengesizliklerin doğmasına neden oldu. Tüketiciler mağaza tezgâhlarında temin edemedikleri ürünleri elde etme konusunda komisyonculara biraz fazla para ödemeye razıydı. Bu komisyoncular aynı zamanda kot pantolon gibi bulunması zor ürünleri veya devlet tarafından sağlanan tesisat, marangozluk ve otomobil tamiri gibi hizmetleri de karşılardı. Yasa dışı yabancı ürünler ve karaborsa ürünleri temin etme konusunda uzmanlaşmış kimselere “*фарцовщик*” (fartsovşik/karaborsacı); döviz spekülasyonu yapan kimselere “*валютчики*” (valyutçiki/döviz tüccarları) ve hizmet işlerini sağlayanlara ise “*дельты*” (deltsı/bayiler) denilirdi. Birçoğu Yahudi olan bu kimselerin faaliyetleri, tüketicilerin yanı sıra başarıları hedeflenen planların gerçekleştirilmesine göre belirlenen ve üretim için ihtiyaç duyulan malzemelere sahip olma konusunda baskı altında olan fabrika yöneticileri tarafından da talep edilmekteydi. Nakliye sırasında yaşanan bir problem, kötü hava koşulları veya üretimde yaşanan bir sorun nedeniyle yöneticilerin çoğu planların aksamaması için

¹⁶ Rusça tam adı Коллективное Хозяйство/Kollektivnoye Hozyaystvo (Kolektif Ekonomi) olan bu yapı Stalin’in tarım sektöründe SSCB’nin ihtiyaç duyduğu üretimi gerçekleştirmek amacı ile bireysel çiftlikleri birleştirerek kolektif bir tarım modeline verilen isimdir. Kolhoz modeli, tek tek bireysel çiftliklere temin edilmesi mümkün olmayan tarım makinaları desteğinin birleştirilerek toprağın kolektif ve daha yüksek bir teknikle işletilmesi esasına dayanır. Kolhoz toprağı devlete ait bir toprak olup çiftçiler herhangi bir kira vermeden bu topraktan faydalanırlar. Çiftlik araçları ise kolhoz toprağında yaşayanların kolektif mülkiyetindedir (https://www.academia.edu/10079148/Kolhozlar_Sovhozlar_ve_Kibutzlar_Kolektif_%C3%96rg%C3%BCt_Yap%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1n_%C4%B0ncelenmesi_%C3%9Czerine_Bir_Deneme, 19.06.2017).

“толкач” (tolkaç) (bir iş için ihtiyaç duyulan malzemenin vaktinde temin edilmesini sağlayan kimse) olarak isimlendirilen kimselere başvururdu (Gitelman, Glants ve Goldman, 2003: 81-83). Bir tolkaç (толкач), plânlı ekonominin karar verme kurumları olan “Госснаб” (Gossnab), “Госплан” (Gosplan)¹⁷ veya bakanlıkların temin edemediği unsurları tedarik edilmesi ve teslimatını düzenlerdi (Goldman, 2003: 118). 1987 yılında Gorbaçov’un kooperatifçilik ve özel teşebbüs faaliyetlerini kapsayan reformları ile Sovyet vatandaşlarının özel teşebbüslerine dair faaliyetleri ekonomik suç kapsamından çıkarılıp yasal bir zemine kavuşmuş oldu. Ancak çarlık döneminde ve komünist dönemde olduğu gibi serbest piyasa faaliyetlerine alışık olmayan birçok Slav kökenli Rus için bu durum dezavantaj yarattı. Bunların aksine birçoğu yahudi kökenli, on yıllarca ticaretle uğraşan, “толкач” (tolkaç) ve “фарцовщик” (fartsovşik) olarak tanımlanan kimselerin sahip oldukları bilgi ve beceriler ise kendilerine oldukça faydalı bir konum sağladı (Goldman, 2003: 118).

1991’e kadar hâkim Sovyet ideolojisine ait kontrol mekanizmaları ve karar verme organlarının aniden işlevini yitirmesi ve plânlı ekonominin yerini piyasa sistemine bırakması sürecinde oluşan karmaşık koşullar altında ülke ekonomik anlamda büyük sorunlarla karşı karşıyaydı. Boş marketler ve ülke genelinde kıtlık durumu kıt kaynakları tedarik etme becerisine sahip kimselere büyük fayda sağladı. İlk olarak kooperatifleşmeler sayesinde eski yer altı faaliyetlerine yasal bir karşılık buldular. Kooperatiflerden sağladıkları kârlar ise sermaye biriktirmelerini sağladı.

1993 yılının başlarında bir banka açmak için gereken asgari sermaye 75.000 dolar gibi oldukça az bir miktardı. Kooperatiflerden sağlanan kârlar banka açmak için gereken sermayeyi sağladı. Daha sonra bu bankalarla, özelleştirme sürecindeki devlete ait işletmelerin satın alınmasını sağlamak üzere mülk sahiplerine krediler açtırıldı (Goldman, 2003: 119). Böylelikle bu dönemde kurulan bankaların birçoğu kurucuları için kişisel birer bankamatik anlamına geliyordu (Yılmaz, 2014: 211).

Aleksandr Smolenski, Sovyetler Birliği döneminde ekonomik suçlar kapsamına giren yasa dışı ticari faaliyetlerle uğraşan; Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından sahip olduğu bilgi ve tecrübeleri sayesinde inşaat alanında bir ticari işletmeye ve aynı zamanda bir bankaya sahip olarak ekonomik ve siyasî

¹⁷ Tam adı SSCB Bakanlar Kurulu Devlet Planlama Komitesi olup plânlı ekonominin uygulanmasının bir aracı olarak ülke çapında planlama yapan ve bu planların yerine getirilmesini denetleyen bir devlet kurumudur. 21 Ağustos 1923’te kurulan Gosplan 1925 yılından itibaren SSCB ulusal ekonomisinin geliştirilmesi amacı ile yıllık planlar oluşturmaya başladı (<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/71695>, 20.06.2017).

anlamda Rusya’da etkili olan oligarkların ilk örneklerinden biridir (Goldman, 2003: 119 ve Hoffman, 2003: 50-74).

Fotoğraf 4: Aleksandr Smolenski

Kaynak: <http://www.banki.ru/news/interview/?id=618916>, 20.11.2017.

Bir Yahudi olarak Smolenski için iş alanında ilerlemek oldukça sınırlıydı. Devlet tarafından “yabancı” olarak damgalanan Smolenski neredeyse her türlü ilerlemeden mahrumdu (Hoffman, 2003: 51).

1954 yılında doğan Smolenski, Kazakistan’da Cambulski Jeoloji Teknik Enstitüsü’nden mezun olmuştur (Goldman, 2003: 119). Daha sonra Moskova’da devlete bağlı bir yayınevinde çalışmaya başlayan Smolenski, SSCB yasalarınca ikinci bir işe sahip olmak yasal olarak mümkün olmamasına rağmen daha fazla para kazanmak amacıyla bir fırıncı dükkanında da çalışmaya başlamıştır (Hoffman, 2003: 53).

1981’de devlete ait yayınevinde izinsiz İnciller basmak ve yasa dışı olmasına rağmen ikinci bir işte çalışmak nedeniyle KGB tarafından “ekonomik suçlar” kapsamında tutuklanan Smolenski (<http://www.netstudien.de/Russland/smolenski.htm#.WUe3JuvyIX>, 19.06.2017) Moskova’nın dışında Kalinin adlı bir kasabada bulunan hapisanenin inşaat ekibinde 2 yıl cezaya çarptırıldı (Hoffman, 2003: 54). Cezasının ardından Smolenski için yasal anlamda çalışma neredeyse imkânsız hale geldi. Böylece karaborsa faaliyetlerine başlayan Smolenski riskten kaçınmadı ve zaman içinde bu yasa dışı pazarın tüm kurallarını öğrendi (<http://www.netstudien.de/Russland/smolenski.htm#.WUe3JuvyIX>, 19.06.2017).

Gorbaçov'un 1986'da Kooperatifler Kanunu'nu çıkarması (Yapıcı, 2010: 19) Smolenski için yeni fırsatlar anlamına geliyordu. 1987'de Moskova No.3 adlı bir kooperatife kayıt olarak çok sayıda tacire yapı malzemeleri tedarik eden bir inşaat kooperatifi kurdu. Daha sonra Smolenski büyük bir başarı ile çok sayıda villa inşa etti (<http://www.netstudien.de/Russland/smolenski.htm#.WUe3JuvyJIX>, 19.06.2017). Sektördeki başarısı ile çok para kazanan Smolenski 1988'de kendi bankasını açma kararını aldı. Smolenski, sonraki yıllar boyunca ticari faaliyetlerinin merkezini oluşturacak olan “*Столичный Банк*” (Stoliçnyy Bank) (Hoffman, 2003: 65), ödemelerini bağımsızca ve yetki denetimi olmaksızın düzenlemek için 1989'da kurdu. Gizemli bankalardan biri olarak düşünülen ve bu sebeple yetkililerin faaliyetlerine dair şüphe duyduğu “*Столичный Банк*” (Stoliçnyy Bank) hakkında çok sayıda araştırmalara ve izlemelere rağmen yasa dışı faaliyetlerine ilişkin bir kanıt bulunamadı. “Hızlı para” bankası olarak düşünülen “*Столичный Банк*” (Stoliçnyy Bank) bazı suç örgütlerinden fonlar aldı.

Smolenski 90'lı yılların ilk yarısında en güçlü girişimcilerden biri olarak kabul edildi. Smolenski bu yıllarda gücünü Boris Yeltsin, Anatoli Çubais ve Yuri Lujkov ile yaptığı anlaşmalar sayesinde sağlayabildi. Bu isimler Smolenski'ye birçok anlaşmada yardım etmesinin yanı sıra hakkındaki suçlamalara dair belgeleri örtbas etti. 1997'de devlete ait bir banka olan “*Агропромбанк*” (Agroprombank'ı) yalnızca 24 milyon dolar karşılığında 1257 şubesi ile birlikte tarıma dair tüm sübvansiyonların bankası aracılığı ile ödenmesine dair devlet güvencesi sağlayarak devraldı (“*Столичный Банк*” (Stoliçnyy Bank) bu devir işleminden sonra “*СБС-Агробанк*”¹⁸ (SBS-Agro Bank) adını aldı). Ancak bu sübvansiyonlar bir şirketler ağı aracılığı ile değiştirilerek köylülerin bu fonlardan yararlanması engellendi.

Buna karşılık Smolenski ise, Yeltsin'i sahip olduğu medya gücü ile destekledi. Smolenski'nin ortağı olduğu çeşitli medya organları arasında “*Коммерсант*” (Komersant) yayınevinin yanı sıra, “*Деньги*” (Dengi), “*Сельская Жизнь*” (Selskaya Jizn), “*Столица*” (Stolitsa) gibi birçok günlük dergi ve gazete mevcuttu. Bunlara ek olarak Smolenski'nin, “*НСН*”¹⁹ (NSN) radyo istasyonu ve

¹⁸ Rusça tam adı: Столичный Банк Сбережений-Агропромбанк (Stoliçnyy Bank Sberejeniy-Agroprombank/Sermaye Tasarruf Bankası-Agroprombank).

¹⁹ Rusça tam adı: Национальная Служба Новостей (Natsionalnaya Slujba Novostey/Ulusal Haber Servisi).

“OPT”²⁰ (ORT) televizyon istasyonunda ortaklığı vardı. 1996 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Smolenski, Yeltsin’in en önemli destekçilerinden biriydi (<http://www.netstudien.de/Russland/smolenski.htm#.WUe3JuvyJIX>, 19.06.2017).

Ağustos 1998 yılında Rusya’da gerçekleşen malî krize kadar Smolenski’nin sahip olduğu SBS-Agro Bank (СБС-Агробанк) şube sayısı bakımından Rusya’nın en fazla şubesine sahip devlet bankası Sberbank’tan sonra ikinci sırada yer almaktaydı. 17 Ağustos 1998’de rublenin devalüasyonu, Rus borsasının çökmesine neden oldu. Rusya’nın hazine bonolarına ilişkin moratoryom ilan etmesi Smolenski dâhil olmak üzere birçok banker için büyük bir felaket oldu (Goldman, 2003: 120).

Smolenski borçlarını ödeyebilmek için devletin üst kademesi ile olan temasları sayesinde Merkez Bankası’ndan büyük miktarda kredi aldı. Ancak bir süre sonra banka, devlet yönetimi altına girdi. Fakat banka grubu en büyük varlıklarını daha önce ihracatçılar ve iştirakler tarafından yurt dışına transfer etmişti. Yeterince parayı yurt dışına aktaran Smolenski güvenli bir yere kaçtı. Bir süre sonra Rus yetkililerle anlaşarak Rusya’ya dönen Smolenski küçük bir bankacılık grubu (Обн Банк) kurdu ve Moskova’daki Staliçnu Bank’ı yeniden canlandırdı. 2003 yılında Smolenski “Обн Банк”²¹ (OVP Bank’ı) Vladimir Potanin’e sattı. (<http://www.netstudien.de/Russland/smolenski.htm#.WUe3JuvyJIX>, 19.06.2017). 1999 yılında 10 milyar değerinde Rus fonlarını yurtdışındaki hesaplara aktarma ve yolsuzluk iddiası ile suçlanan Smolenski (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/692297.stm>, 20.06.2017) 2003 yılında fonlara dair daha fazla soruşturma geçirmeme güvencesi ile eski alacaklıları ile anlaştı. Nisan 2004 yılında Staliçnu Bank’ı yeniden kurma konusunda yetki alsa da Haziran ayında bankacılık sektöründen tamamen çekilerek hisselerini yeğeni Aleksey Grigoriyev’e devretti (<http://www.netstudien.de/Russland/smolenski.htm#.WUe3JuvyJIX>, 20.06.2017).

Vladimir Gusinski, diğer birçok oligark gibi Sovyetler Birliği dönemindeki yasa dışı ekonomi faaliyetleri sayesinde zenginleşmiştir. Gusinski’yi diğer oligarklardan benzersiz kılan özelliği ise servetini özelleştirmelerle birlikte devlete ait varlıkları devralmak yerine sıfırdan oluşturmasıdır (<http://www.pbs.org/frontlineworld/stories/moscow/gusinsky.html>, 24.06.2017).

²⁰ Rusça tam adı: Общественное Российское Телевидение (Obşestvennoye Rosiyskoe Televidenie/Rus Halk Televizyonu).

²¹ Rusça tam adı: Открытая Валютная Позиция Банка (Otkritaya Valyutnaya Pozitsiya Banka).

1952 yılında Moskova’da bir yahudi olarak doğan Gusinski (<http://www.richestussian.com/1001-3/vladimir-gusinsky/>, 24.06.2017), 1969’da Gubkin Petrol ve Doğal Gaz Enstitüsü’nde üniversite eğitime başladı. Ancak eğitimini tamamlamadan orduya katıldı. İki yıl orduda görev aldıktan sonra 1975 yılında Devlet Tiyatro Sanatları Araştırmaları Enstitüsü’ne katıldı. 1979’da mezun olarak tiyatro kariyerine aktör ve yönetmen olarak devam etti (<https://alchetron.com/Vladimir-Gusinsky-589576-W>, 24.06.2017).

Gusinski ticari kariyerine ilk olarak 1970’li yıllarda henüz 20’li yaşlarındayken taksi sürücüsü olarak başladı. Aynı zamanda karaborsa faaliyetlerinde bulunan Gusinski 1980’li yıllarda Komünist Parti ile yakın ilişkiler geliştirdi. Yakın ilişki içinde olduğu isimlerden biri de Moskova belediye başkanı Yuri Lujkov’du (<https://wideawakegentile.wordpress.com/2014/02/16/the-magnificent-seven-the-original-russian-oligarchs/>, 24.06.2017). 1987 yılında Gorbaçov’un Kooperatifler Kanunu’nu çıkarması ile Gusinski yalnızca bin dolar ile kadın giyimi üzerine bir kooperatif kurdu (<http://www.pbs.org/frontlineworld/stories/moscow/gusinsky.html>, 24.06.2017). 1989’da Washinton’ın en büyük hukuk firması olarak bilinen Arnold ve Porter’ın sahibi olduğu, bir danışmanlık firması olan APCO ile birlikte Batılı yatırımcılara danışmanlık hizmeti vermek üzere Moskova’da “*Мост Банк*” (Most Bank)’ı kurdu. Batılı yatırımcılar ile Rusya’da köprü görevini üstlenen danışmanlık firmasına ise Rusça’da köprü anlamına gelen “*мост*”(most) adını verdi (Hoffman, 2003: 80-81). Yakın ilişki içinde olduğu Moskova Belediye Başkanı Yuri Lujkov, Moskova belediye fonlarının ana depolarından biri olarak Gusinski’nin Most Bank’ını seçti (<http://www.rusnet.nl/encyclo/g/gusinsky.shtml>, 24.06.2017). Gusinski’nin Yuri Lujkov ile yakın ilişkileri sayesinde Most Bank, Moskova ekonomisi içinde oldukça önemli bir kurum haline geldi ve Rusya’nın en büyük holdinglerinden biri oldu (<https://wideawakegentile.wordpress.com/2014/02/16/the-magnificent-seven-the-original-russian-oligarchs/>, 24.06.2017).

Gusinski 1993 yılında “*Сегодня*” (Segodnya/Bugün) gazetesini kurarak medya sektörüne girdi. Ardından Lujkov’un yardımı ile Kanal 4 adlı televizyon kanalına ait denetimi elde etti. Rusya’nın ilk özel televizyon kanalı NTV’yi kurdu (<http://www.richestussian.com/1001-3/vladimir-gusinsky/>, 24.06.2017).

1994 yılında İlk Çeçen Savaşı başladığında NTV televizyon kanalı Rus hükümetini sivillere karşı aşırı güç kullanılmasını eleştirdi. Hükümet ve hükümet yanlısı kesim NTV’yi Rus karşıtı güçlerle iş birliği yapmakla suçladı. 1994 yılı

sonunda Cumhurbaşkanlığı Gizli Servisi tarafından Gusinski'nin ofisine saldırı emri verildi. Ülkeyi terk etmek zorunda kalan Gusinski ve ailesi 6 ay sonra Rusya'ya dönebildi. Bununla birlikte Gusinski'nin yokluğunda NTV bağımsız yayın anlayışını sürdürdü (<https://alchetron.com/Vladimir-Gusinsky-589576-W>, 26.06.2017).

1996 yılına gelindiğinde Gusinski komünist tehlikeye karşı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Yeltsin'in seçim kampanyalarını finanse eden yedi oligarktan biriydi (<http://www.netstudien.de/Russland/gussinski.htm#.WVFT8uuLTIU>, 26.06.2017). Buna karşılık devlet kontrolündeki doğal gaz şirketi Gazprom, NTV'nin %30 hissedarı oldu. Ayrıca Yeltsin NTV'ye ülkenin dört ulusal yayın frekansından birine erişim hakkı veren kararnameyi imzaladı (https://www.rferl.org/a/russia_independent_ntv_fell_silent/3557594.html, 26.06.2017). Ayrıca “Эхо Москвы” (Ekho Moskvi/Moskova'nın Yankısı) adlı bir radyo istasyonu ve “Итоги” (İtogi) adlı haftalık haber dergisini de kurarak Rusya'da medya imparatoru haline geldi (<http://www.richestrussian.com/1001-3/vladimir-gusinsky/>, 24.06.2017). Böylelikle “Мосм-Групп” (Most Group) tüm medya varlıklarını “Медиа-Мосм” (Media Most) adı altında topladı (<https://alchetron.com/Vladimir-Gusinsky-589576-W>, 26.06.2017).

1996 yılı cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından NTV yeniden Yeltsin hükümeti aleyhine yayınlar yapmaya başladı. Gusinski'nin bu tutumunun nedenine ilişkin Yeltsin'in sekreteri Aleksandr Voloşin'in Gusinski'ye kredi vermeyi reddetmesinin tetiklediği yönünde iddialar vardı. NTV, Yeltsin'in kızı ve Yeltsin'e yakın oligarklar hakkında bir dizi yayınları sürdürdü. Özellikle “Куклы” (Kuklı/Kuklalar) adlı satirik kukla şovunda Rus politikacıları ve iş çevresinden Yeltsin'e yakın isimler alay konusu edildi (Goldman, 2003: 124).

1999 yılına gelindiğinde Yeltsin başbakan olarak Putin'i atadı. Aynı yıl Moskova başta olmak üzere bazı Rus şehirlerinde terörist saldırılar meydana geldi. Kremlin bu saldırıları Çeçen bölücüler tarafından gerçekleştiğini iddia ederken (<http://www.nybooks.com/articles/2012/11/22/finally-we-know-about-moscow-bombings/>, 26.06.2017) NTV bu saldırıların arkasında FSB'nin²² olduğu yönünde yayınlar yaptı. Bu yayınlarla Gusinski, Kremlin'e göre çizgiyi aşmıştı (https://www.rferl.org/a/russia_independent_ntv_fell_silent/3557594.html, 26.06.2017). Ayrıca Kursk denizaltısının batmasına ilişkin Putin'in bu kazaya

²² Rusça tam adı: Федеральная Служба Безопасности (Federalnaya Slujba Bezopasnosti/Rusya Federal Güvenlik Servisi)

verdiği pasif tepki ve Putin hükümetinin başta Vladivostok olmak üzere Rusya'nın doğusundaki yerleşim bölgelerinin ısınma problemini giderememesi ve bölgeye elektrik sağlayamaması NTV tarafından eleştirildi. Putin NTV'nin bu yayınlarına karşılık harekete geçti. Gusinski 2000 yılında ortağı olduğu Ruskoye Video'dan 10 milyon dolar zimmetine para geçirme suçundan tutuklandı. Moskova'da 3 gün hapis yattı. Ardından Media Most ve NTV hisselerinin bir kısmını daha önce 261 milyon dolar kredi aldığı Gazprom'a devretme karşılığında İspanya'ya gitti (Goldman, 2003: 124-125). 12 Aralık 2000'de Gusinski'ye para aklama ve dolandırıcılık suçundan İnterpol aracılığı ile tutuklama emri çıkarıldı ve İspanya'da tutuklandı (<https://wideawakegentile.wordpress.com/2014/02/16/the-magnificent-seven-the-original-russian-oligarchs/>, 27.06.2017).

Fotoğraf 5: Vladimir Gusinski

Kaynak: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/789728.stm>, 20.11.2017.

Rusya başlangıçta devlet tarafından kontrol edilen doğal gaz şirketi Gazprom'dan 262 milyon dolarlık kredi alabilmek için kendi şirketi Media Most'un varlıklarını yanlış beyan etmekle suçladı. Daha sonra bu suçlamalara para aklama iddiaları eklendi. 2001 yılı Nisan ayında İspanyol hâkim Baltazar Garzon, Gusinski hakkındaki iddiaların İspanya'da bir suç teşkil etmediğini ileri sürerek Gusinski'yi Rusya'ya iade etmeyi reddetti.

Bir Yahudi olan Gusinski 1996 yılında (Российский Еврейский Конгресс/Rosiyskiy Yevreyskiy Kongres) Rus Yahudi Kongresi'nin kurucularından biriydi ve aynı yıl kongrenin başkanı seçildi (<http://www.nytimes.com/1996/01/11>

/world/russia-s-jews-organize-with-swiss-caterer-s-help.html, 27.06.2017). Gusinski, Rus pasaportunun yanı sıra İsrail pasaportuna da sahipti. Kendisi daha sonra hakkındaki iddiaların siyasî nedenlerle ileri sürüldüğünü beyan ederek İsrail'e taşındı (<http://www.jewwatch.com/jew-crime-mob-russia-ussr-oligarch-file.html>, 27.06.2017). Bu sırada Gazprom, NTV hisselerine el koydu. Ayrıca Rus mahkemesi tarafından Media Most'un tasfiyesine karar verildi (<http://www.pbs.org/frontlineworld/stories/moscow/gusinsky.html>, 27.06.2017). Hâlen İsrail'in Tel Aviv şehrinde yaşayan Gusinski burada ticarî hayatına devam ediyor (<http://www.netstudien.de/Russland/gussinski.htm#.WVLRf-vyjIV>, 27.06.2017).

Oligarklar arasında belki de en ünlü ve tartışmalı isim komünizm sonrası Rusya'nın ilk otomobil distribütörü ve LogoVaz (ЛогоВАЗ) otomobil şirketinin başkanı **Boris Berezovski**'dir (Cox, 2000: 28-43). 1946 yılında doğan Berezovski Moskova Üniversitesi'nde matematik eğitimi aldı. 1983 yılında karar verme teorisi üzerine tez çalışması ile doktora eğitimini tamamladı(<http://www.independent.co.uk/news/obituaries/boris-berezovsky-businessman-who-profited-from-communisms-fall-but-made-an-enemy-of-putin-8547568.html>, 30.06.2017).

Aktif olarak ticarete katılmadan önce 20 yıl Sovyetler Birliği'nin seçkin enstitülerinde çalıştı. Perestroyka döneminde Berezovski büyük ölçekli kurumlara Ar-Ge hizmetleri sunan Bilimsel Teknik Merkezi olarak adlandırılan kuruluşlar aracılığı ile geliştirdiği yönetim yazılımını diğer şirketlere dağıttı. Yazılımın ana müşterilerinden biri de (<http://www.netstudien.de/Russland/beresowski.htm#.WVdR7ojyg2x>, 01.07.2017) dönemin en büyük Sovyet otomobil üreticisi AvtoVaz'dı (АВТОВАЗ). Aynı zamanda AvtoVaz şirketinin danışmanlığını yapan Berezovski, AvtoVaz (АВТОВАЗ) şirketinde yakın temasta olduğu kimselerle kendi otomobil bayiliğini LogoVaz (ЛогоВАЗ) adı altında kurdu. Devlet tarafından belirlenen fiyatlarla araba satın aldı ve onları yüksek fiyatlarla ülke çapında satarak kâr sağladı (<http://www.famous-entrepreneurs.com/boris-berezovsky>, 01.07.2017). 1989 yılında kurulan şirket iki yıl içinde Rusya'daki Mercedes otomobillerinin resmî dağıtıcısı oldu. Dört yıl içinde 250 milyon doları aşan cirosu ile Rusya'daki en büyük özel teşebbüslerden biri haline geldi (<http://russiapedia.rt.com/prominent-russians/business/boris-berezovsky/>, 01.07.2017). Berezovski birkaç yıl içinde biriken serveti ile enerji, bankacılık ve medya sektörlerine de katıldı. 1995-1997 yıllarındaki özelleştirme faaliyetleri döneminde Roman Abramoviç ile birlikte Rusya'nın altıncı büyük doğal gaz şirketi olan Sibneft'in kontrolünü ele geçirdi

(<https://upclosed.com/people/boris-berezovsky-1/>, 02.07.2017). Rusya'nın ulusal kanalı ORT televizyon kanalının %46 hisselerini satın aldı ve Rusya'nın ilk özel televizyon kanalı Kanal 6'yı kurdu (<http://russiapedia.rt.com/prominent-russians/business/boris-berezovsky/>, 02.07.2017). Ayrıca devlete ait havayolu şirketi Aeroflot'un kontrolünü de ele geçirdi (<https://www.britannica.com/biography/Boris-Berezovsky>, 02.07.2017).

1996-2000 yılları arasında Berezovski Rusya'nın en güçlü oligarkıydı. Bunun nedeni ise Berezovski'nin Yeltsin'inkızı Tatyana Diyaçenko ve Yeltsin'in çevresindeki isimlerle olan yakın ilişkileriydi (<http://www.netstudien.de/Russland/beresowski.htm#.WVimtojyg2y>, 02.07.2017). 1996 yılı Ocak ayında Dünya Ekonomik Forumu'nun düzenlendiği Davos'ta Berezovski Yeltsin'i cumhurbaşkanlığı seçimlerinde destekleme kararını alan oligarkların lideriydi. Sahip olduğu ORT televizyon kanalı aracılığı ile Yeltsin lehine propaganda yaptı. Buna karşılık 1996 yılında Rusya Güvenlik Konseyi Sekreterliği'ne atandı. İki yıl sonra ise Bağımsız Devletler Topluluğu yürütme sekreterliğine atandı (<http://www.famous-entrepreneurs.com/boris-berezovsky>, 02.07.2017).

Fotoğraf 6: Boris Yeltsin ve Kızı Tatyana Diyaçenko

Kaynak: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/7063201/Boris-Yeltsins-daughter-attacks-Vladimir-Putin.html>, 20.11.2017.

Berezovski Putin'i destekleyerek Kremlin'de Yeltsin'e yakın isimlerden biri olmasını sağladı. Ancak Putin'in cumhurbaşkanı olduktan sonra oligarkları siyasetten uzak tutma yönündeki tutumu Berezovski ve Putin arasında çıkar çatışmasına neden

oldu (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6708103.stm>, 02.07.207). Böylece 2000 yılı sonlarına doğru cumhurbaşkanlığı seçimlerinde desteklediği Putin'e karşı muhalif isimlerden biri oldu (<http://russia-ic.com/people/general/b/673>, 02.07.207). Putin'e karşı Liberal Parti'ye finansal destek sağladı (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6708103.stm>, 02.07.2017).

Berezovski sahip olduğu ORT televizyon kanalı aracılığı ile Putin'in politikalarını açık bir şekilde eleştirdi. Putin, Berezovski'nin Rusya'nın en büyük televizyon kanalının kontrolünden vazgeçmesini istiyordu (<http://www.netstudien.de/Russland/beresowski.htm#.WVimtojyg2y>, 02.07.2017). ORT'nin 1999 yılında Moskova başta olmak üzere Rus şehirlerinde meydana gelen bombalı saldırıları Putin'in Çeçenistan'a girmek için düzenlediği yönündeki haberleri (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6708103.stm>, 02.07.2017) ve Kursk denizaltısının batması ile ilgili eleştirileri Putin'i harekete geçmek için tetikleyen yayınlar oldu (<http://www.netstudien.de/Russland/beresowski.htm#.WVimtojyg2y>, 02.07.2017). 20 Eylül 2001 tarihinde Rusya'da dolandırıcılık, kara para aklama ve iktidarı zorla ele geçirme çabası iddiaları ile polis tarafından arandı. 2003 yılı Eylül ayından itibaren Berezovski siyasî sığınmacı olarak İngiltere'de yaşamaya başladı (<http://russia-ic.com/people/general/b/673>, 02.07.207).

2007 yılında Rus mahkemesi tarafından ulusal havayolu şirketi Aeroflot şirketinden 9 milyon dolar tutarında parayı zimmetine geçirmek suçundan gıyabında yargılanarak 6 yıl hapis cezasına çarptırıldı (<http://russiapedia.rt.com/prominent-russians/business/boris-berezovsky//>, 02.07.2017). Ancak İngiltere tarafından Rusya'ya iade edilmedi (<http://www.nytimes.com/2007/11/30/world/europe/30briefs-berezovsky.html?rref=collection%2Fsectioncollection%2Feurope®ister=google>, 02.07.2017). Haziran 2009 tarihinde ise devlet şirketi AvtoVaz'dan bin beş yüz araç çalmak suçu ile gıyaben 13 yıl hapis cezasına çarptırıldı (<http://russiapedia.rt.com/prominent-russians/business/boris-berezovsky//>, 02.07.2017). Berezovski, Putin ile yakınlaşan Sibneft'teki ortağı Roman Abramoviç'in varlıklarını satmazsa hükümetin onu hapse atacağına dair şantaj yaptığını ve Sibneft'teki hisselerini değerinin altında satmaya zorladığını iddia ederek dava açtı. Ancak Berezovski Londra Yüksek Mahkemesi'ne açtığı 3 milyar sterlinlik davayı kaybetti. Bunun sonucunda Berezovski maddi sıkıntı içine girerek Londra'daki bürolarını kapatmak zorunda kaldı (<http://www.milliyet.com.tr/devlerin->

savasini-abramovic-kazandi/dunya/dunyadetay/01.09.2012/1589378/default.htm, 02.07.2017).

Fotoğraf 7: Boris Berezovski Londra Yüksek Mahkemesi Çıkışında Basın Mensuplarının Sorularını Yanıtlarken

Kaynak: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2196271/Berezovsky-v-Abramovich-Pictured-arms-great-friends-court-battle.html>; 20.11.2017.

Londra’da yaşayan eski bir KGB ajanı Aleksandr Litvinenko bazı komplolarla ilişkili olarak Putin’e dair iddiaları destekliyordu. Litvinenko, 2006 yılında radyoaktif madde ile zehirlenerek öldürüldü (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130325_boris_berezovski_portre, 02.07.2017). 1998 yılında Federal Güvenlik Konseyi toplantısında Berezovski’nin öldürülmesine dair emir aldıklarını bildiren Litvinenko buna ek olarak, Putin’in cumhurbaşkanı seçilebilmek için Rusya’da yüzlerce kişinin öldüğü bombalı saldırıları gerçekleştirip saldırıları Çeçenlerin üzerine attığını iddia ediyordu (<http://www.milliyet.com.tr/suikast-emrini-buyuk-ihhtimalle/dunya/detay/2182511/default.htm>, 02.07.2017).

Litvinenko’nun ölümüne dair Putin ve Berezovski birbirlerini suçladı. Berezovski Litvinenko’nun zehirlenerek öldürülmesi üzerine 10 milyon sterline aldığı malikânesini kurşun geçirmez camlar, lazer gözetleme sistemleri, kameralar ve çelik kapılarla donattı. (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130325_boris_berezovski_portre, 02.07.2017). Berezovski 2013 yılında İngiliz polisinin

verdiği bilgiye göre Londra'da kaldığı evin banyosunda ölü olarak bulundu (<http://www.nytimes.com/2013/03/29/world/europe/british-police-detail-clues-in-death-of-berezovsky.html?mcubz=0>, 02.07.2017).

Oligarklar arasında tartışmalı bir diğer isim ise Yukos davası tanınan ile **Mihail Hodorkovski**'dir. 1963 yılında Moskova'da doğan Hodorkovski 1986 yılında Moskova Mendeleyev Kimya Teknolojisi Enstitüsü'nden kimya mühendisliği derecesi ile mezun oldu. Hodorkovski, Mendeleyev Enstitüsü'nde öğrenci iken aynı zamanda Komsomol Başkan vekilliği yaptı. Üniversiteden mezun olduğu 1986 yılında Rusya'da Gorbaçov'un perestroyka olarak adlandırdığı liberal ekonomik reformları uygulanmaktaydı (<https://www.irishtimes.com/news/crime-and-law/the-ex-russian-oligarch-taking-on-irish-authorities-1.2875888>, 04.07.2017). Hodorkovski'nin 1986 yılında bir kafe açması ve daha sonra bilgisayar ithalat ve ihracatı yapmaya başlaması onun ilk ticarî girişimleriydi (<https://www.britannica.com/biography/Mikhail-Khodorkovsky>, 04.07.2017). 1989 yılında Rusya'nın ilk özel ticarî bankası Bank Menatep'in ortağı oldu (<http://www.jewishvirtuallibrary.org/mikhail-khodorkovsky>, 04.07.2017). Hodorkovski, 1995 yılında özelleştirmeler döneminde Rusya'nın ikinci en büyük petrol şirketi Yukos'u 350 milyon dolarlık bir teklifle satın aldı. Kısa bir süre içinde Yukos'u en şeffaf yönetilen şirketlerden biri haline getirdi (<https://www.theguardian.com/world/2005/may/31/russia.oil>, 04.07.2017).

Hodorkovski, Sibneft ile Yukos'u birleştirerek Rusya'nın en büyük petrol şirketini oluşturmak istiyordu (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4041551.stm>, 04.07.2017). Hodorkovski ve ortakları yeni oluşturulacak mega petrol şirketinin hisselerinin bir kısmını Amerikalı veya Avrupalı bir şirkete satma konusunda görüşmeler yapıyorlardı. Ancak batılı bir şirketin Rusya'ya girip ülkenin en büyük petrol şirketinin kontrolünü ele geçirme ihtimali Putin'i kaygılandırdı. Bu girişim aynı zamanda Rusya dışına ne kadar petrol satılacağı konusunda devlet kontrolünün ortadan kalkması anlamına geliyordu. Sektör aynı zamanda petrol boru hatlarını da kontrol ediyordu. Putin, bu durumun Rus hükümetinin petrol sektörü üzerinde kontrolünü kaybetmesi anlamına geleceğini düşündü (<http://www.stratejikortak.com/2017/03/rusyanin-mutlak-gucu-putin.html>, 04.07.2017).

Putin, Cumhurbaşkanı olduğunda oligarklarla bir toplantı yaptı. 90'lı yıllarda özelleştirmeler sayesinde zenginleşen oligarkları siyasetin dışında kalmaları yönünde uyardı. Putin'in bu beyanı oligarklara siyasetle ilgilenmedikleri sürece devlet

tarafından yatırımlarına karışılmayacağı mesajını içeriyordu (<http://www.dw.com/tr/rus-zenginler-tedirgin/a-2526373>, 04.07.2017). Yeltsin hükümeti döneminde Petrol Bakanı olarak görev yapan Hodorkovski (<https://www.theguardian.com/world/2005/may/31/russia.oil>, 04.07.2017) 2003 yılında yapılan bir toplantıda Putin yönetimini yolsuzlukla suçlayarak açık bir şekilde Putin'e muhalif olduğunu göstermiş oldu (<http://www.dw.com/tr/rus-zenginler-tedirgin/a-2526373>, 04.07.2017). Hodorkovski Putin'e muhalefet liberal partiye serveti ile destek oldu (<http://www.bbc.com/news/world-europe-12082222>, 04.07.2017). Hodorkovski'nin gizlemediği muhalif tutumu, medya imparatoru Vladimir Gusinski ve Kremlin'i yönlendirme gücüne sahip Boris Berezovski ile aynı kaderi paylaşmasına neden oldu (http://www.bbc.co.uk/turkish/fooc/story/2004/07/040726_fooc_moscow.shtml, 04.07.2017). 31 Ekim 2003 yılında Yukos'un kırk yaşındaki CEO'su vergi kaçırma ve dolandırıcılık suçlarından tutuklandı (http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa ve <http://www.heritage.org/europe/commentary/the-yukos-affair>, 04.07.2017). Forbes dergisinin 2004 listesine göre 15 milyar dolarlık serveti ile Rusya'nın en zengin iş adamı olan Hodorkovski (<https://www.rferl.org/a/khodorkovsky-numbers-10/25147814.html>, 04.07.2017) ortağı Platon Lebedev ile 27 milyar dolar vergi kaçırma iddiası ile suçlandılar (<http://www.hurriyet.com.tr/lahey-mahkemesi-rusya-ya-50-milyar-dolar-ceza-kesti-26905261>, 04.07.2017).

31 Mayıs 2005 tarihinde Lebedev ve Hodorkovski hakkındaki mahkeme kararı açıklandı. Karara göre Lebedev ve Hodorkovski 9 yıl hapse mahkûm edildi. Karar üzerine Hodorkovski Sibiry'a da bir hapis haneye gönderildi (<http://russiapedia.rt.com/prominent-russians/politics-and-society/mikhail-khodorkovsky/>, 04.07.2017).

Yukos davası diğer oligarklar için ders niteliğindeydi. Eğer hapse girmek istemiyorlarsa muhalefete yardım etmemeleri gerekecekti. İş adamlarının yardım edebileceği tek parti Putin'in kurduğu “*Единая Россия*” (Yedinaya Rosiya/Birleşik Rusya Partisi) olmalıydı (<http://www.dw.com/tr/rus-zenginler-tedirgin/a-2526373>, 04.07.2017).

19 Aralık 2004 tarihinde Hodorkovski'nin 27 milyar dolarlık vergi borcuna karşılık Yukos'un en önemli petrol sahaları devletin düzenlediği açık arttırma ile satıldı. Adı daha önce duyulmamış olan “*Финансовая Группа Байкал*”

(Finansovaya Gruppa Baykal/Baykal Finans Grubu) ihaleye katılan tek firmaydı. Yaklaşık 5 dakika süren ihalenin ardından piyasada tanınmayan Baykal Finans Grubu 9.4 milyar dolarlık teklifle Yukos'un petrol üretiminin üçte ikisini sağlayan en büyük ortağı “Юганскнефтегаз” (Yuganskneftegaz'ın) sahibi oldu. Ancak Yuganskneftegaz'ın gerçek değerinin bu satış fiyatının iki katı olduğu tahmin ediliyordu. Baykal Finans Grubu ihalenin ardından devletin işlettiği petrol şirketi Rosneft tarafından satın alındı (<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/612-yukos-imparatorlugunun-tasviyesi>, 04.07.2017). Yeni şirketin Yönetim Kurulu Başkanı olan İgor Seçin aynı zamanda Putin'in çok yakın bir arkadaşıydı (<http://haberrus.com/politics/2012/05/22/enerji-krali-secin-rosneft-ceosu-oldu.html>, 04.07.2017).

Fotoğraf 8: Mihail Hodorkovski

Kaynak: <http://www.monitorulcj.ro/mapamond/31432-putin-a-semnat-decretul-de-gratiere-pentru-mihail-hodorkovski#sthash.9wCtYfwf.dpbs>, 20.11.2017.

Hodorkovski hakkında ilerleyen yıllarda yeni davalar açıldı. Hodorkovski, zimmetine para geçirme, petrol şirketlerinden 23.5 milyar dolar çalmakla suçlandı. Yeni suçlamalarla birlikte serbest kalmasına bir yıl kala Hodorkovski'nin hapisten çıkmasının önüne geçildi (<http://www.milliyet.com.tr/putin-e-muhalefetin-diyeti-hala-bitmedi/dunya/dunyadetay/28.12.2010/1331735/default.htm>, 04.07.2017). 2009 tarihinde Lebedev ve Hodorkovski hakkında zimmetine para geçirme ve kara para aklama suçlarından cezalarına ek olarak 14 yıl hapsi istendi. (<http://www.milliyet.com.tr/putin-e-muhalefetin-diyeti-hala-bitmedi/dunya/dunyadetay/28.12.2010/1331735/default.htm>, 04.07.2017).

[//www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/10527953/Mikhail-Khodorkovsky-profile.html](http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/10527953/Mikhail-Khodorkovsky-profile.html), 04.07.2017). Hodorkovski 23 Ağustos 2014 tarihinde Putin'in affı ile serbest kaldı (<http://www.turkrus.com/63722-ozgur-kaldi-almanyaya-uctu-xh.aspx>, 04.07.2017).

Birçok oligark liberal ekonomik reformlardan önce özel ticaretin ekonomik suç kapsamında olduğu Sovyet yıllarında yasa dışı ticari faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak böyle olmayan oligarklar da vardı. Bunlardan biri de bir zamanlar çok az kimse tarafından tanınan **Roman Abramoviç**'ti. Öyle ki "gizli oligark" olarak adlandırılan Abramoviç için 1999 yılında "*Наша Версия*" (Naşa Versiya/Bizim Versiyonumuz) gazetesi fotoğrafını bulan ilk kişiye ödül teklif etti (Goldman, 2003: 142).

Oligarklar arasında yeni ve az tanınmış biri olsa da Abramoviç kısa zamanda başarılı bir strateji ile hızla yükselerek 2000 yılında en etkili 10 Rus iş adamından biri olarak kabul edildi (Goldman, 2003: 142). Abramoviç başarısının büyük bir kısmını 1992 yılında tanıştığı dönemin en güçlü oligarkı Boris Berezovski'ye borçludur (<http://www.netstudien.de/Russland/abramowitsch.htm#.WV4NvYjyg2w>, 06.07.2017). Berezovski sayesinde Yeltsin'in kızı Tatyana Diyaçenko başta olmak üzere Yeltsin'e yakın isimlerin ve Yeltsin'in halefi Putin'in güvenini ve desteğini kazandı (Goldman, 2003: 142).

1966 yılında Rusya'nın Saratov şehrinde doğan Abramoviç 4 yaşında anne ve babasını kaybettikten sonra Rusya'nın Komi bölgesinde akrabalarının yanında büyümüştür. Moskova'da Gubkin Petrol ve Doğal Gaz Enstitüsü'nden mezun olan Abramoviç (Goldman, 2003: 143) ilk ticarî faaliyetlerine Gorbaçov'un özel küçük işletmelerle ilişkin düzenlemeleri ile başlamıştır. 1992 ve 1995 yılları arasında beş şirket kurmuştur. Ancak hepsi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Rusya'da özelleştirme faaliyetlerinin devam ettiği 1995 yılında Berezovski ile 100 milyon dolar karşılığında Sibneft'in hisselerini satın almıştır. Birçok analiste göre Abramoviç ve Berezovski'nin ödediği miktar şirketin gerçek değerinin çok altındaydı (<http://www.biyografi.info/kisi/roman-abramovic>, 08.07.2017).

Yeltsin'in halefi olarak Putin'in yönetime geçmesinin ardından 2000 yılında Putin oligarklarla uzlaşma toplantısı yaptı. Buna göre oligarklar eğer siyasete karışmazsa devlet onların yatırımlarına müdahale etmeyecekti. Ancak Yeltsin döneminde ülkenin en güçlü ismi olarak bilinen Berezovski ve medya imparatoru olarak bilinen Gusinski Putin ile yaşadığı sürtüşmeler neticesinde ülkeyi terk etmek

zorunda kaldı. Yukos'un eski patronu Hodorkovski ise Putin'e muhalefet bir isim olarak hakkında açılan soruşturmalar neticesinde hapis cezasına çarptırıldı (Yapıcı, 2010: 91-99). Bunların aksine Putin'in güvenini kazanan Abramoviç Aralık 2000 tarihinde Rusya'nın Çukotka Özerk Bölgesi valiliğini kazanarak parlamentoda dokunulmazlık elde etti (<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/1446051/Shy-orphan-who-rose-to-join-Russias-superrich.html>, 06.07.2017). Mevcut kanunlara göre 2005 yılında görev süresi son bulan Abramoviç'in yeni dönemde görevine devam edebilmesi için Putin kanunları değiştirerek özerk bölge valilerinin seçimle değil atama ile görevlendirileceklerini ilan etti. Böylece 21 Ekim 2005 tarihinde Putin, Abramoviç'i Çukotka bölge valisi olarak atadı (<http://www.biyografi.info/kisi/roman-abramovic>, 08.07.2017).

İngiliz gazeteciler Dominic Midgley ve Chris Hutchins Abramoviç'i 1999 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Putin'i destekleyen ve Putin'in hasımlarına karşı hareket etmesi için güvenebileceği bir isim olarak nitelendirmişlerdir (<https://www.counterpunch.org/2017/02/15/how-a-russian-steel-oligarch-and-putin-ally-is-profiting-from-keystone-xl/>, 06.07.2017). Abramoviç'in başarısında büyük katkısı olan ve Putin'le yaşadığı sürtüşmeler neticesinde Rusya'yı terk etmek zorunda kalan Berezovski'nin Abramoviç'e açtığı Sibneft'teki hisselerini şantajla sattırdığına ilişkin davanın Putin ile yakın ilişkileri olan Abramoviç lehine sonuçlanması tesadüf eseri görülmemektedir (<http://www.bbc.com/news/uk-19654189>, 06.07.2017).

2003 yılında Hodorkovski'nin petrol devi olma yolunda Yukos ve Sibneft'i birleştirme girişimi neticesinde Abramoviç 3 milyar dolar karşılığında sahip olduğu Sibneft şirketine ait hisselerini Hodorkovski'ye sattı (<http://www.gazprom-neft.com/press-center/news/3409/>, 08.07.2017). Ancak bir süre sonra Abramoviç tarafından birleşmenin durdurulması talep edildi. İngiliz Independent gazetesinin yaptığı habere göre Abramoviç bu talebin öncesinde Putin ile bir görüşme gerçekleştirmişti (<http://www.independent.co.uk/news/business/news/abramovich-out-to-seize-control-of-oil-giant-with-putins-backing-94187.html>, 07.07.2017). Görüşmeye göre Kremlin ancak roller değişirse şirketlerin birleşmesine izin verecekti. Buna göre Sibneft Yukos'u devralmalıydı. Eğer Yukos yöneticileri buna razı olmazsa anlaşma iptal edilecekti (Sixsmith, 2010: 160).

Hodorkovski'nin önlenemeyen yükselişi ile birlikte 2008 yılında Başkanlık Seçimleri'nde aday olacağına dair verdiği demeç Putin'i harekete geçirdi (Yapıcı,

2010: 99-100). 2003 yılı sonlarına doğru sonucu vergi kaçırma, dolandırıcılık iddiaları ile Hodorkovski, hakkında açılan davalar neticesinde tutuklandı. Daha sonra Abramoviç Sibneft'teki %72 oranında hisselerini devlet şirketi Gazprom'a 13 milyar dolar karşılığında sattı (<https://www.counterpunch.org/2017/02/15/how-a-russian-steel-oligarch-and-putin-ally-is-profiting-from-keystone-xl/>, 06.07.2017). Birleşmenin ardından Yukos-Sibneft olarak adlandırılan şirket BP, Shell ve Exxon Mobil'den sonra dünyanın en büyük dördüncü petrol şirketi olacaktı (<http://www.hurriyet.com.tr/yukos-ve-sibneft-birlesmeyecek-190165>, 07.07.2017).

Abramoviç, Gazprom'a satıştan elde ettiği kazancı yeni yatırımlarda kullandı. Örnek olarak Rusya'nın en büyük çelik fabrikası Evraz'ın hisselerinin %41'ini satın aldı (<http://www.biyografi.info/kisi/roman-abramovic>, 08.07.2017). Böylece Abramoviç'in kişisel serveti Sibneft-Gazprom birleşmesinin ardından ikiye katladı (<https://www.counterpunch.org/2017/02/15/how-a-russian-steel-oligarch-and-putin-ally-is-profiting-from-keystone-xl/>, 06.07.2017). Richard Sakwa'ya göre Putin dönemi ile birlikte Abramoviç'in serveti katlanarak artmıştır. Sakwa, Abramoviç'i Putin'e en yakın isimlerden biri olarak nitelendirmiştir (<https://www.counterpunch.org/2017/02/15/how-a-russian-steel-oligarch-and-putin-ally-is-profiting-from-keystone-xl/>, 06.07.2017).

Fotoğraf 9: Chelsea'nin Patronu Roman Abramoviç

Kaynak: <http://www.mirror.co.uk/sport/football/news/diego-costa-given-short-shrift-10587511>, 20.11.2017.

Abramoviç, 2001 yılında ortağı Eugene Shvidler ile birlikte Sibneft varlıklarının yanı sıra %26 hisse oranı ile Rus ulusal havayolu şirketi Aeroflot, %50 hisse oranı ile dünyanın ikinci en büyük alüminyum üreticisi Rusal, Rusya'nın ikinci büyük otomobil üreticisi GAZ, AvtoBank, Orsk-Khalilovsky Metal Birliği, sigorta devi Ingosstrakh, Kraznoyarsk'daki bir hidroelektrik santrali ve Ust Ilinsky kâğıt hamuru ve kâğıt fabrikası ile Millhouse Capital adlı yatırım şirketini oluşturdu (<https://www.theguardian.com/world/2004/may/08/russia.football>, 06.07.2017 ve <http://www.internethaber.com/abramovic-nasil-zengin-oldu-155707h.htm>, 06.07.2017). “Тройка Диалог” (Troyka Diyalog) şirketi finans analisti James Fenkner'a göre Millhouse Capital'in ortalama 5 milyar dolar değerinde olup Rusya'nın gayri safi milli hasılasına %3-5 arasında bir katkıda bulunduğunu ifade etti (<http://old.themoscowtimes.com/business/article/tmt/250575.html>, 08.07.2017 ve Goldman, 2003: 145). Bu yatırımları ile birlikte Abramoviç İngiliz gazetesi Sunday Times'a göre 2004 yılında dünyanın en zengin 22. kişisi oldu (http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/3635279.stm, 06.07.2017). 2003 yılında İngiliz futbol kulübü Chelsea'yi satın alması ile ünlenen Abramoviç'in (<http://www.biyografi.info/kisi/roman-abramovic>, 08.07.2017) Bloomberg'e göre Mayıs 2017 tarihi ile serveti 11.1 milyar dolardır (<http://www.therichest.com/celebnetworth/celebrity-business/men/roman-abramovich-net-worth/>, 06.07.2017).

Putin döneminde oligarklar arasında yaşanan bölünmelerden Putin'in yanında yer alarak Abramoviç gibi servetini arttıran bir diğer isim de **Oleg Deripaska**'dır (Goldman, 2003: 144). 1968 yılında doğan Deripaska, Rusya'nın en genç oligarkıdır. (<http://www.pbs.org/frontlineworld/stories/moscow/deripaska.html>, 08.08.2017). Rusya'da alüminyum kralı olarak bilinen Deripaska, 2000 yılında Abramoviç ile her biri %50 oranında hissedar olarak “РУСАЛ” (Rusal'ı)²³ kurdu. Rusya'nın alüminyum üretiminin %75'ini kontrol eden Rusal dünya üretiminde ikinci sırada yer almaktadır (<http://old.themoscowtimes.com/business/article/tmt/250575.html>, 08.08.2017).

²³ Rusça tam adı: Русский Алюминий (Ruskiy Alyuminiy/Rus Alüminyum).

Fotoğraf 10: Oleg Deripaska ile Putin Bir Görüşme Sırasında

Kaynak: <https://www.thenation.com/article/mccains-kremlin-ties/>, 20.11.2017.

2003 yılında Abramoviç 2 milyar dolar karşılığında Rusal'a ait %25 hissesini Deripaska'ya sattı (<http://www.rusal.ru/en/about/history/>, 08.08.2017). Böylece Deripaska Rusal'a ait hisselerini %75'e çıkarmış oldu. Deripaska 2007 yılında alüminyum sektöründe rakibi Viktor Vekselberg'e ait Sual Group ve İsviçre genel merkezli Glencore Group ile dünyanın en büyük alüminyum grubunu kurdu (<http://www.rusal.ru/en/about/management/deripaska/>, 08.08.2017). Şirketin ana hissedarlarından Deripaska %66, Vekselberg %23 ve Glencore Group ise %11 oranında hisseye sahiptir (<http://www.netstudien.de/Russland/deripaska.htm#.WWFVZojyg2x>, 08.08.2017).

Tablo 12: 2017 yılı Rusya'daki Bazı Oligarklar ve Onların Sahip Olduğu Şirketler

Oligarkın Adı	Sahip Olduğu Şirket	Oligarkın Yıllık Net Geliri (USD)
Leonid Mikhelson	Novatek (doğalgaz), Sibur Holding (petrokimya)	18.4 milyar dolar
Vladimir Lisin	Novolipetsk (çelik)	16.1 milyar dolar
Genadi Timişenko	Novatek (doğalgaz), Sibur Holding (petrokimya)	16 milyar dolar
Alişer Usmanov	Metalloinvest (çelik)	15.2 milyar dolar
Vagit Alekperov	Lukoil (doğalgaz)	14.5 milyar dolar
Mikhail Fridman	Alfa Group (doğalgaz)	14.4 milyar dolar
Vladimir Potanin	Norilsk Nickel (çelik ve diğer madenler)	14.3 milyar dolar
Viktor Vekselberg	Renova Group (alüminyum, doğalgaz, enerji)	12.4 milyar dolar
Roman Abramoviç	Evrast Holding (çelik), Norilsk Nickel (çelik ve diğer madenler), Chelsea	9.1 milyar dolar
Oleg Deripaska	Rusal (alüminyum), EuroSibEnergo (enerji), GAZ (otomotiv), Ingosstrakh (sigorta şirketi)	5.1 milyar dolar
Pyotr Aven	Alfa Bank, LetterOne (yatırım şirketi)	4.6 milyar dolar

Kaynak:

https://www.forbes.com/billionaires/list/#version:static_header:position_country:Russia ve <https://themoscowtimes.com/articles/revealed-the-russian-billionaires-in-bloombergs-top-100-richest-people-57344>, 09.08.2017.

4.2. PUTİN DÖNEMİ VE OLİGARKLAR

1999 yılının başlarında Yeltsin için en önemli konu Başbakanlık görevi için kendi politikalarına tehdit oluşturmayacak bir aday bulmaktı. Yeltsin ekibi geleceklerini güvence altına almanın yanı sıra Yeltsin iktidarı döneminde yakın ilişki içinde oldukları zengin iş adamları ve üyelerinin güç ve mülkiyetleri üzerindeki kontrolü de sürdürmek istiyorlardı (Shevtsova, 2005: 23). 16 Ağustos 1999'da Yeltsin, iktidarının yeni varisi olarak FSB (Федеральная Служба Безопасности/Federalnaya Slujba Bezopasnosti-Rusya Federal Güvenlik Servisi) yöneticisi Vladimir Putin'i Başbakan olarak atadı (Shevtsova, 2005: 31). Putin, Haziran 1998'de Yeltsin tarafından FSB yöneticiliğine atanmış ve görevi sırasında Yeltsin'in güvenini kazanmıştı (Rutland, 2000. 318). Ardından Yeltsin 31 Aralık 1999'da istifa ettiğini açıklayarak Mart 2000 tarihinde gerçekleştirilecek olan Başkanlık seçimlerine kadar görevi Putin'e devretti. 26 Mart 2000 tarihinde Putin öngörüldüğü üzere Başkanlık seçimlerini oyların %52.9'unu alarak kazandı (Shevtsova, 2005: 54-69 ve Sakwa, 2004; 29). Putin bir siyasî partide çalışarak veya seçimlerde rekabet ederek değil, Rusya'da önde gelen yetkililerin güvenini kazanarak Başkanlık yolunu hızla tırmadı (Rutland, 2000: 319).

Putin, Başkanlık koltuğuna oturduğunda Yeltsin'in başlattığı özelleştirme programını yeniden değerlendirmeden piyasa reformunu sürdüreceğini ifade etti. Putin devleti güçlendirme niyetindeydi. Ancak bunu gerçekleştirirken sistemin plüralistik karakterini tümüyle değiştirmek istemiyordu. Putin'in ilk dönem görevinde Yeltsin'in yakın çevresindeki Başbakan Mikhail Kasyanov, Rusya Cumhurbaşkanlığı İdaresi Şefi Aleksandr Voloşin gibi kilit isimler, Yeltsin'in özelleştirme programının ekibinden Anatoli Çubais varlıklarını sürdürdü (Wegren ve Herspring, 2010: 165-167).

Temmuz 2000 yılında oligarklar ile Putin arasında gerçekleşen görüşmede Putin siyasete müdahale etmedikleri sürece oligarkların ticarî faaliyetlerine müdahalede bulunmayacağını ifade etti. Bu güç dengesini bozanlar ise iktidarın gücüne yenildi. Putin'e muhalif olan oligarklar vergi kaçırma, dolandırıcılık, kara para aklama gibi iddialarla suçlandı. Putin ve oligarklar arasındaki güç mücadelesinin fitilini ateşleyen ise Hodorkovski'nin tutuklanması ile sonuçlanan ünlü Yukos Operasyonu oldu. (Yapıcı, 2010: 98-100). Dünyanın sayılı petrol şirketlerinden biri olan Yukos'un patronu Hodorkovski'nin ABD'li bir şirketle

ortaklık kurma girişimi Kremlin için Rusya'nın enerji politikalarını tehlikeye düşürecek bir durumdu. Putin döneminin yeni elitleri olarak bilinen *silovikilere* göre doğal kaynaklara yönelik yabancı yatırımlar sınırlandırılmalıydı. Yukos Operasyonu ile Hodorkovski tutuklandı ve petrol devi Yukos'un hisselerine el koyularak devletleştirilmesi sağlandı. Bazı kaynaklar Yukos davasının ardında silovikilerin etkisi olduğunu ifade etmektedir (Yapıcı, 2010: 101-102; Caşın ve Derman, 2016: 159; Bremmer ve Charap, 2007: 84). Bu bakımdan Yukos davası Rusya'da oligarşik kapitalizmden²⁴ siloviki kapitalizmine²⁵ geçişin dönüm noktası olarak kabul edilir (Puffer ve McCarthy, 2007:6).

Kremlin içinde sayıları 10'u bulduğu düşünülen gruplaşmalar arasında liberaller, teknokratlar ve silovikiler öne çıkan 3 gruptur. Ekonomik Kalkınma ve Ticaret Bakanı German Gref, Finans Bakanı Aleksey Kudrin liberaller arasında öne çıkan isimlerdir. Siloviki ve teknokratlara göre daha zayıf bir yapıya sahip bu grup Batı liberalizmine kıyasla daha müdahaleci ancak rakiplerine nazaran daha piyasa dostu olan ekonomi politikalarına sahiptir. Rusya Başbakanı ve Gazprom Yönetim Kurulu Başkanı Dimitri Medvedev ve Gazprom'un Yöneticisi Aleksey Miller teknokratlar arasında gösterilir. Devlet tekeliindeki en büyük doğal gaz şirketi Gazprom'un üst düzey yönetim kadrosunda yer alan Medvedev ve Miller, Gazprom ve diğer tüm politika kararlarında önemli etkiye sahiptir. Siloviki olarak adlandırılan grup ise bu üç grup arasında en güçlüsüdür. Başkanlık İdaresi Başkan Yardımcısı Igor Seçin, Başkan Danışmanı Viktor İvanov ve FSB'nin Başkanı Nikolay Petruşev silovikilerin çekirdek kadrosunu oluşturan isimlerdir. Bu isimler Kremlin'deki en önemli konumları temsil etmelerinin yanı sıra devlete ait işletmeler ve özel şirketlerde de en yüksek konumlarda yer almaktadırlar (Bremmer ve Charap, 2007: 85).

“Siloviki” (Силовики) terimi Rusça “güç yapıları” anlamına gelen *siloviye strukturu* (Силловые Структуры) kelimesinden türetilmiş olup silahlı kuvvetler, kolluk güçleri veya istihbarat teşkilatında görev yapmış veya halen yapıyor olan kimseleri tanımlamak için kullanılır. Ancak bu terimin Rus siyasetinde kullanımı farklıdır. Her güç yapısında çalışan/çalışmış siyasetçi, elit bağlamında siloviki

²⁴ Oligarşik kapitalizm; başta doğal kaynaklar olmak üzere özel sektörde rekabet gücü az olan sanayi kollarında faaliyet gösteren az sayıdaki büyük ve güçlü finansal-sanayi gruplarının ekonomik faaliyetlerini tanımlar. Kryshantovskaya oligarkların oldukça büyük bir finansal zenginlik ve siyasi nüfuza ile yükselişini “oligarşik kapitalizm” olarak adlandırır (Puffer ve McCarthy, 2007: 5).

²⁵ Siloviki kapitalizmi devlete ait şirketler ve özellikle bazı özel sektördeki şirketler olmak üzerinde artan devlet katılımını ifade etmek için kullanılır (Puffer ve McCarthy, 2007: 6).

değildir. Rus siyasetinde elit grubu olarak tanımlanan “siloviki”leri birleştiren ortak tutumlar ve çıkarlar vardır (Bremmer ve Charap, 2007: 85). Silovilere göre Yeltsin döneminde devletin enerji sektörü başta olmak üzere stratejik öneme sahip doğal kaynaklarına ilişkin kuruluşların özelleştirilmesi Rusya’nın ulusal çıkarlarını zedelemiştir. Silovikilere göre toplumun temeli olan devlet güçlü olmak zorundadır. Güçlü devletin savunucuları ise silovikiler olmalıdır. Çünkü “güç yapıları” içinde yer alanlar canları pahasına devlete hizmet eden kimselerdir. (Kryshtanovskaya ve White, 2005: 1071-1073).

Bu görüşler etrafında birleşen silovikilerin başka bir ortak özelliği ise Putin ile yakın ilişki içinde olmalarıdır. Putin iktidarı ile silovikiler devletleşen şirketlerin başına getirilerek ülke ekonomisi üzerinde söz sahibi olmuşlardır. (http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/07/050727_russia_economy.shtm, 02.12.2017). Tablo 13’e bakıldığında Putin iktidarının ikinci döneminde birçok oligark gücünü yitirirken silovikiler Rosneft, Aeroflot ve Gazprom gibi devletin en önemli şirketlerinin başına geçmişlerdir.

Tablo 13: Oligarklardan Silovarklara

Oligarklar	1996 yılında Oligarklar Tarafından Yönetilen Kilit Firmalar	2006 yılında Oligarklar Tarafından Yönetilen Kilit Firmalar	2006 yılında Silovarklar Tarafından Yönetilen Kilit Firmalar	Silovarklar
Boris Berezovski Roman Abramoviç	AvtoVaz, Aeroflot, ORT, Sibneft	-	Aeroflot Almaz-Antei	Viktor İvanov
Vladimir Gusinski Rem Vahirev	NTV Gazprom	-	Rosoboron- Export Avtovaz	Sergey Şemezov
Mihail Hodorkovski Vladimir Potanin	Yukos (Yuganskneftgaz ile birlikte) Norilsk Nikel Silovye Maşinu	- Norilsk Nikel	Gazprom, Sibneft NTV, OMZ Rosneft Yuganskneftegaz	Aleksey Miller İgor Seçin
Mikail Fridman	Alfabank TNK	Alfabank TNK-BP	Russian Railroad	Vladimir Yakunin

Kaynak: Treisman, 2007: 146.

Devlet işletmelerinin güçlendirildiği bu yeni yapılanmayı “devletçi” olarak bilinen yöneticiler liderliğinde kendilerine “sadık” özel şirketler grubu oluşturulması olarak niteleyen Peregudov bu yapıyı “devlet korporatizmi” olarak adlandırır. Putin iktidarı sırasında 1990’lı yıllarda iş dünyasının siyasete sızmasının aksine siyasîlerin iş dünyasına sızması yaşanmıştır (Charap, 2007: 345).

Tablo 13’e bakıldığında 1990’lı yılların başında zenginleşen oligarklardan Vladimir Potanin ve Mikail Fridman’ın Putin döneminde de ticarî etkinliklerini sürdürdüğü görülmektedir. Bu isimlere ek olarak Oleg Deripaska ve Vagit Alekperov’u da eklemek mümkündür. Putin ve “silovark”lara sadık kalan bu oligarklar Putin iktidarının ikinci döneminde de servetlerini koruyarak iş dünyasında varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır (Yapıcı, 2010: 117).

Sonuç itibarıyla Yeltsin iktidarı döneminde oligark olarak adlandırılan zengin iş adamları Kremlin’e sızmış, servetleri ve medya gücünü kullanarak siyaseti yönlendirme gücüne sahip olmuşlardır. Putin döneminde ise oligarklara karşı baskıcı bir tutum izlenerek Kremlin içinde oligarkların gücü sonlandırılmak istenmiştir. Bu dönemde devletin stratejik öneme sahip doğal kaynaklarına ilişkin işletmeler oligarkların elinden alınarak kamusallaştırılmış ve bu yolla devletin etkinliği artırılmıştır. “Siloviki” olarak adlandırılan Kremlin’in bazı üst düzey siyasetçileri devlet kontrollü işletmelerin yönetici konumlarına getirilmiştir. Böylece “siloviki”ler iş dünyasına sızarak birer işadamlarına bir başka deyişle “silovark”lara dönüşmüştür.

4.3. RUSYA FEDERASYONU’NUN DIŞ TİCARETİNDE OLİGARKLARIN YERİ

SSCB döneminde dış ticaret tekelleştirilmişti. Ticarî faaliyetleri yürütme hakkı yalnızca SSCB Dış Ticaret Bakanlığı ve Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı’na gerçekleştirilmekteydi. Ancak SSCB’nin son dönemlerinde Merkez Bankası rezervlerinin kritik seviyede tükenmesi, ülkedeki sanayi üretimindeki durgunluk, artan dış borçlar Rusya’nın kısmen gümrük kapılarını açmasına neden oldu (Malashevskaya, 2005: 6).

1980’li yıllarda siyasî liderler dış ticaret alanında reformlar yapmaya başladı. 1980’li yılların sonlarında ülkedeki ekonomik ve siyasî değişikliklerin bir sonucu olarak merkezî planlamadan piyasa ekonomisine geçiş ve dış ticaret işlemlerine ilişkin koşulların serbestleştirilmesi yönünde değişiklikler gerçekleştirildi.

Gorbaçov'un *perestroyka* olarak bilinen reformları başlatması genç girişimcilere yerli ve yabancı fiyat farklılıklarından faydalanma imkânı sağladı. Yeltsin dönemindeki özelleştirme dalgaları ile birlikte Rusya bir yandan kapitalist sisteme entegre olurken diğer yandan ülkede büyük servet sahiplerinden oluşan oligarşik bir yapı oluştu. Oligark olarak bilinen bu kimseler Rusya'nın en önemli doğal kaynaklarına ait kurumlarını özelleştirmeler sayesinde ele geçirerek büyük bir servete sahip oldular. Çalışmamızın bu bölümünde Rus ekonomisinde oldukça büyük bir paya sahip olan oligarkların Rusya'nın dış ticaretine etkileri incelenecektir.

Oligarkların Rusya'nın dış ticaretine etkileri alanında Guriev ve Rachinsky'nin (2004) çalışması literatürde öne çıkan yegâne çalışmadır. Guriev ve Rachinsky'nin Tablo 14'deki çalışmasında Rusya'daki 32 farklı sanayi kolu ticaret hacmine göre sıralanmıştır. Tablonun ilk sütunu oligarkların kontrol ettiği 32 farklı endüstriyel iş koluna ait satış paylarını göstermektedir. İkinci sütun ise oligarkların Rusya'daki tüm sanayi dallarındaki payını göstermektedir.

Tablo 14'deki bulgular oligarkların doğal kaynaklar ve otomotiv sektörü başta olmak üzere sanayideki en büyük iş kollarına hâkim olduğunu gösterir. Doğal gaz, enerji ve makine imalatı ise oligarklar tarafından kontrol edilemeyen sanayinin en büyük diğer kollarıdır. Rusya'da doğal gaz ve enerji sektörleri federal hükümet tarafından monopolleştirilen Gazprom ve Büyük Enerji Sistemleri tarafından yönetilmektedir (Guriev ve Rachinsky, 2005: 135-136).

Son olarak tabloya göre 32 sanayi sektörünün toplam üretimi 4,500 milyar ruble olup bu miktar 2001 yılında Rusya'nın sanayi üretiminin %76.5'ini ve GSYİH'in %50'sini temsil etmektedir (Guriev ve Rachinsky, 2005: 137).

Tablo 14'deki dört firma yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-Hirschman Index'i işletmelerin pazar paylarından ziyade bireysel sahiplerinin başka bir deyişle oligarkların pazar paylarını yansıtmaktadır. Oligarklar tarafından kontrol edilen iş kolları yüksek oranda yoğunlaşmış sektörlerdir²⁶. Bu sektörler aynı zamanda küresel rekabete açık ticarete konu olan mal sektörleridir.

²⁶ Sektörel yoğunlaşma, belli sayıda firmanın belirli bir ürünün üretildiği piyasada o ürünün toplam üretimini kontrol edecek büyüklüğe ulaşmasıdır. Yoğunlaşma arttıkça sektöre dair piyasada tekelleşme gerçekleşerek rekabet oranı azalacaktır (<http://www.mevzuatdergisi.com/2011/03a/01.htm>, 19.09.2017).

Tablo 14: Oligarkların İş Kollarına İlişkin Olarak Mülkiyet Yoğunlaşmaları ve İş Kollarındaki Satış Payları

İş Kolu	2001 Yılı Satışları (Milyar Ruble)	Satışlarda Oligarkların Payı	Dört Firma Yoğunlaşma Oranı ²⁷	Herfindahl-Hirschman Index (HHI) ²⁸
Petrol	1,256	%72	%59	1,347
Doğal Gaz	579	%1	%94	8,655
Enerji	499	%8	%49	1,736
Demir Metaller	275	%78	%66	1,180
Otomotiv	225	%71	%71	2,365
Makine	209	%12	%12	51
Demir Dışı Metaller (Alüminyum Dışındaki)	154	%92	%95	6,250
Süt	100	%18	%23	215
Kâğıt Hamuru Ve Kâğıt	93	%30	%41	646
Kömür	89	%48	%47	691
Alüminyum	84	%80	%90	2,274
İnşaat Malzemeleri	82	%6	%32	385
Mücevherat	74	%0	%87	2,666
Et	69	%16	%29	299
Gübre	61	%46	%66	1,350
Bira	59	%2	%57	1,171
Tütün	59	%0	%91	3,121
Fırıncılık	58	%0	%5	11
Lastik	51	%4	%65	1,291
Şekerleme	50	%0	%59	1,179
Ahşap	48	%5	%8	32
Vodka	45	%14	%33	384
Balık	42	%0	%22	202
Atölye	40	%5	%14	95
Borular	34	%55	%85	3,541
Maden Cevheri	30	%73	%59	1,190
Araba Lastiği	28	%10	%64	1,338
Eczacılık	28	%17	%37	446
Kablo	23	%15	%34	411
Paligrafi	22	%2	%38	659
Mobilya	20	%3	%23	206
Alkolsüz İçecekler	18	%0	%62	1,610
Toplam	4,500	%39		

Kaynak: Guriev ve Rachinsky, 2005: 137.

²⁷ Oligarkların kontrol ettiği 32 farklı sanayi kollarının değerlendirildiği tablonun dört firma yoğunlaşma oranı sektörün satışlardaki en büyük dört firmanın payını yansıtır. Dört firmanın yoğunlaşma oranı 0-100 aralığındadır.

²⁸ Tablonun Herfindahl-Hirschman Index'inin yansıtıldığı sütun 32 sanayi koluna ilişkin olarak teşebbüslerin piyasa paylarının karesidir. Bu endeks piyasanın tekelleşme veya tam rekabet eğiliminde olduğunu gösterir. Herfindahl-Hirschman Index'i 0-10.000 arasında değişmektedir. HHI < 1000 olduğunda piyasa tam rekabet durumundadır. 1000 < HHI < 1800 ifadesi piyasada monopolcü rekabet olduğunu ortaya koyar. HHI > 1800 durumu oligopol piyasayı ifade eder. Son olarak HHI > 10000 ifadesi piyasanın tamamen monopol halinde olduğunu ortaya koyar.

Tablo 14’de oligarkların satış paylarının toplam satış payı içinde %20’sinden fazlasını kontrol ettiği iş kollarını ele alalım. Maden cevheri ve otomotiv sektörü dışında tüm sektörler küresel pazara satış yapmaktadır. Üretimin %30-90’ı küresel pazara ihraç edilmektedir. Gerçekte bu sektörler Rusya’nın toplam ihracatının yarısını oluşturmaktadır (Gurieva ve Rachinsky, 2005: 135-136).

SONUÇ

Rusya geniş bir coğrafya ve zengin bir tarihe sahiptir. Tarihte dünya politikasında önemli ülkelerden biri olan Rusya bugün de dünyadaki baş aktörlerden biridir. Küçük knezliklerden güçlü bir imparatorluğa dönüşen ardından Sovyetler Birliği döneminde dünyadaki iki kutuptan birini temsil eden Rusya 17 milyon km² lik uçsuz bucaksız coğrafyası, doğal kaynakları ve zengin siyasî tarihi ile dünün ve bugünün yanı sıra dünya politikasının geleceğine de yön verecek kilit ülkelerden biri konumundadır. Bu sebeple Rusya'daki ekonomik ve siyasî kararların şekillenmesinde oldukça etkili olan Rus siyasî seçkinlerini tanımak Rusya'yı daha iyi analiz etmemize katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada Rusya'daki mevcut oligarşik yapının daha iyi anlaşılması için Rus siyasî seçkinlerinin tarihsel süreci ele alınmıştır. 10. yüzyıldan başlayarak 17. Yüzyıla kadar Rusya'daki seçkinlere verilen isim boyardı. Rusya'daki zengin aristokrasi sınıfını temsil eden boyar oligarşisinin etkinliği “Korkunç İvan” lakaplı IV.İvan döneminde “opriçnina” teşkilatlanması ile büyük ölçüde bertaraf edildi. Rusya'da monarşinin ardından Sovyetler Birliği dönemine gelindiğinde Stalin önderliğinde yeni bir Sovyet seçkin yapısı oluşturuldu. Nomenklatura adı verilen bu yapı bir sınıfı temsil etmeyip Sovyetler Birliği Komünist Partisi içindeki önemli görevlerdeki isimlerin birer listesiydi. Bu listedeki isimler parti içindeki görevlerine göre hiyerarşik olarak sıradan sovyet insanın sahip olmadığı haklara erişebiliyordu. SSCB'de Gorbaçov dönemine gelindiğinde Gorbaçov nomenklaturanın resmen kaldırıldığı açıklamıştı. Nomenklatura varlığını güvence altına almak için perestroyka yıllarında özel mülkiyet edinmeye yöneldi. Yani Rusya'da nomenklaturanın varlığı hâlâ geçerliydi. Nomenklatura bu dönemde yalnızca bir dönüşüm içine girmişti. Modern Rusya'daki oligarklara bakıldığında Rem Vahirev, Vagit Alekperov gibi birçok ismin nomenklatura kökenli olduğu görülmektedir.

Nomenklaturadaki en büyük dönüşüm SSCB'nin son dönemlerinde prestroyka ile ortaya çıkan Komsomol merkezlerinde gerçekleşti. SSCB içinde ticarî faaliyet yapma yetkisi yalnızca Komsomol merkezlerine aitti. Komsomol merkezlerinde yetişen bu genç girişimciler SSCB sonrası Rusya'nın yeni oligarşik yapısını oluşturacak isimlerdi.

Perestroyka yıllarındaki reformlar Rusya'daki büyük değişimin alt yapısını hazırladı. Reformlar SSCB'nin temellerini yıkarak 1991 yılında birliğin dağılmasına

oldu. Rusya’da bir devir kapanmış Yeltsin ile birlikte yeni bir dönem başlamıştı. Yeltsin’e göre Rusya’yı ekonomik krizden kurtarmanın yolu liberal reformların hızlı bir şekilde uygulanmasıydı. Rusya’da 1992-1996 tarihleri arasında liberal reformlar kapsamında özelleştirme faaliyetleri gerçekleştirildi. Özelleştirmelerin ilk dalgası ile halka vadedilen özel mülkiyet edinme fırsatından en çok faydalananlar nomenklatura içindeki “kızıl idareci”ler oldu. Reformlar dahilinde büyük ölçekli kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi ise Rusya’da yeni bir seçkinler sınıfının doğmasına yol açtı. Çalışmada da belirtildiği gibi Rusya’da değişim sadece görünürdeydi. Liberal ve demokratik bir görünüme rağmen Rusya’da mevcut yapı gerçek anlamda demokrasinin olmadığını göstermektedir.

Yeltsin özelleştirmelerle kamu mallarını değerinin çok altında fiyatlarla genç girişimcilere satarken bunun karşılığında siyasî alanda oligarkların kendisini desteklemesini beklemiştir. Rus ekonomisinin büyük bir kısmını elinde tutan oligarklar siyasî alanda da etkili olmaya başlamışlardı. Kötü giden ekonomi ile halkın Yeltsin’e olan sempatisinin azalmasına rağmen 1996 yılı cumhurbaşkanlığı seçimlerinden Yeltsin oligarkların desteği ile galip çıkmıştı. Yeltsin hükümeti döneminde oligarkların müthiş yükselişi 2000 yılında Putin’in devlet başkanlığına gelmesi ile değişti. Putin Cumhurbaşkanlığı görevine başladığında ilk işi oligarklarla bir toplantı yapmak oldu. Putin’in oligarklara mesajı siyasete karışmadıkları sürece yatırımlarına müdahale edilmeyeceğiydi. Putin’in bu uyarısına karşı birkaç isim Putin’e karşı muhalif tavırlar sergilemeye devam etti. Bunun neticesinde Yukos davası ile ünlenen Hodorkovski, Berezovski gibi Yeltsin döneminin güçlü oligarklarına karşı vergi kaçırma, yolsuzluk ve rüşvet gibi suçlamalarla dava açıldı. Bu davalar neticesinde Hodorkovski hapis cezasına çarptırılırken, Berezovski ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Hodorkovski ve Berezovski Putin’e muhalefet olmanın bedelini ağır öderken Putin hükümeti ile iyi geçinen Roman Abramoviç, Oleg Deripaska gibi oligarklar güçlerini korumaya devam etti.

Ekonomik açıdan değerlendiriliğinde özelleştirmelerle oligarkların kontrol ettiği şirketler Sovyet dönemi kıyasladığında oldukça iyi bir performansa ulaştığı görülmüştür. Ticaretin serbestleşme ile Rusya’da dış ticaretin payı 2012 yılında GSYİH’in %44’ünü oluşturmaktaydı. Bu rakam SSCB döneminde %3-4 arasındaydı (<http://www.yaleeconomicreview.org/archives/380>, 19.09.2017).

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Aslund, A. (2007). *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded And Democracy Failed*. Washington: Peter G. Peterson Institute for International Economics.
- Blasi, J. R., Kroumova, M. ve Kruse, D. (1997). *Kremlin Capitalism: Privatizing The Russian Economy*. New York: Cornell University Press.
- Caşın, M. H. ve Saynur Derman, G. (2016). *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*. Ankara: SRT Yayınları.
- Cliff, T. (1990). *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*. (Çev. Ali Saffet ve Tank Kaya). İstanbul: Metis Yayınları.
- Darity, W. A. (2008). *International Encyclopedia of The Social Sciences*. Farmington Hills: Macmillan Reference USA.
- Gitelman, Z., Glants, M., ve Goldman, M. I. (2003). *Jewish Life After The USSR*. Bloomington: Indiana University Press.
- Goldman, M. I. (2003). *The Piratization of Russia: Russian Reforms Goes Awry*. London and New York: Routledge.
- Hoffman, D. E. (2003). *The Oligarchs: Wealth And Power In The New Russia*. New York: Public Affairs.
- Kagarlitsky, B. (2002). *Russia Under Yeltsin And Putin: Neo-Liberal Autocracy*. London: Pluto Press.
- Kurat, N. A. (1987). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi.
- Mawdsley, E. ve White, S. (2000). *The Soviet Elite from Lenin to Gorbachev: The Central Committee and Its Members 1917-1991*. Oxford: Oxford University Press.
- Onay, Y. (2002). *Rusya ve Değişim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Paxton, J. (2004). *Leaders of Russia and The Soviet Union: From Romanov Dynasty to Vladimir Putin*. New York: Taylor and Francis Group.
- Shevtsova, L. (2005). *Putin's Russia*. Washington D. C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Sixsmith, M. (2010). *Putin's Oil: The Yukos Affair And The Struggle For Russia*. New York: The Continuum International Publishing.

- Thoburn, H. (2015). *Rusya Siyasetini Anlama Klavuzu*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Voslensky, M. (1984). *Nomenklatura: The Soviet Ruling Class*. USA: Doubleday.
- Wegren, S. K. ve Herspring, D. R. (2010). *After Putin's Russia*. USA: Rowman&Littlefield Publishers.
- Willerton, J. P. (1992). *Patronage and Politics in The USSR*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Winters, J. A. (2011). *Oligarchy*. New York: Cambridge University Press.
- Yapıcı, M. İ. (2010). *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etmenler*. Ankara: Usak Yayınları.

MAKALELER

- Braguinsky, S. (2009). Postcommunist Oligarch in Russia: Quantitative Analysis. *The Journal of Law And Economics*. 52(2): 307-349.
- Bremmer, I. ve Charap, S. (2007). The Siloviki in Putin's Russia: Who They Are and What They Want. *The Washington Quarterly*. 30(1): 83-92.
- Charap, S. (2007). Inside Out: Domestic Political Change and Foreign Policy in Vladimir Putin's First Term. *Demokratizatsiya*. 15(3): 335-352.
- Cox, S. M. (2000). The Politics of Russia's Financial Industrial Groups *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 1(1): 28-43.
- Evans, A. B. (2011). The Failure of Democratization in Russia: A Comparative Perspective. *Journal of Eurasian Studies*. 2(1): 40-51.
- Guriev, S. ve Rachinsky, A. (2005). The Role of Oligarchs in Russian Capitalism. *Journal of Economic Perspectives*. 19(1): 131-150.
- Hanson, P. (1999). The Russian Economic Crisis And Future of Russian Economic Reform. *Europe-Asia Studies*. 51(7): 1141-1166.
- Harasymiw, B. (1969). The Soviet Communist Party's Leadership Recruitment System. *Canadian Journal of Political Science*. 2(4): 493-512.
- Kryshtanovskaya, O. (1995). Transformation of The Old Nomenklatura into A New Russian Elite. *Sociological Research*. 34(6): 6-26.
- Kryshtanovskaya, O. ve White, S. (1996). From Soviet Nomenklatura to Russian Elite. *Europe-Asia Studies*. 48(5): 711-733.
- Kryshtanovskaya, O. ve White, S. (2005). Inside the Putin Cohort: a Research Note. *Europe-Asia Studies*. 57(7): 1065-1075.

- Kryshtanovskaya, O. ve White, S. (2005). The Rise of The Russian Business Elite. *Communist And Post-Communist Studies*. 38(3):293-307.
- Özsoy, İ. (2006). Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. Güz(39): 163-194.
- Puffer, S. M. ve McCarthy, D. J. (2007). Can Russia's State-Managed, Network Capitalism Be Competitive? Institutional Pull Versus Institutional Push. *Journal of World Business*. 42(1): 1-13.
- Rigby, T. H. (1988). Staffing USSR Incorporated: The Origins of The Nomenklatura System. *Soviet Studies*. 40(4): 523-537.
- Rigby, T. H. (1999). New Top Elites For Old in Russian Politics. *British Journal of Political Science*. 29(2): 323-343.
- Rutland, P. (2000). Putin's Path to Power. *Post-Soviet Affairs*. 16(4): 313-354.
- Sakwa, R. (2002). *Russian Politics And Society*. London and New York: Routledge.
- Sakwa, R. (2008). Putin and The Oligarchs. *New Political Economy*. 13(2): 185-191.
- Simon, R. (2010). Passive Revolution, Perestroika, And The Emergence of The New Russia. *Capital&Class*. 34(3): 429-448.
- Stephan, P. B. (1991). Perestroika And Property: The Law in The Post-Socialist Soviet Union. *The American Journal of Comparative Law*. 39(1): 35-65.
- Treisman, D. Putin's Silovarchs. *Orbis*. (2007). 51(1): 141-153.
- Türkölmez, O. (2017). Putin mi Rusya'yı Kurtardı? Rusya mı Putin'i Yarattı? Son Yüzyıla İlişkin Bir Değerlendirme. *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(2): 17-29.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Adler, S. (2 Temmuz 2007). DW. *KGB'den Devlet Başkanlığına: Putin*. <http://www.dw.com/tr/rus-zenginler-tedirgin/a-2526373>, (04.07.2017).
- Alchetron. *Vladimir Gusinsky*. <https://alchetron.com/Vladimir-Gusinsky-589576-W>, (24.06.2017).
- Amir, E. (16 Mart 2017). Stratejik Ortak. *Putin: Rusya'nın Mutlak Gücü*. <http://www.stratejikortak.com/2017/03/rusyanin-mutlak-gucu-putin.html>, (04.07.2017).
- Aven, D. (02.04.2013). *Russia's Economic Transition: Challenges, Results and Overhang*. <http://www.yaleeconomicreview.org/archives/380>, (19.09.2017).

Balcı İzgi, B. *Devlet Yardımları, Sektörel Yoğunlaşma Ve Rekabet*. <http://www.mevzuatdergisi.com/2011/03a/01.htm>, (19.09.2017).

Balmforth, T. (25 Kasım 2013). RadioFreeEuropeRadioLiberty. *Russia: Khodorkovsky By The Numbers*. <https://www.rferl.org/a/khodorkovsky-numbers-10/25147814.html>, (04.07.2017).

Başlamış, C. (26 Temmuz 2004). *Oligarkların Benzer Kaderleri*. BBC TURKISH. http://www.bbc.co.uk/turkish/fooc/story/2004/07/040726_fooc_moscow.shtml, (04.07.2017).

BBC NEWS. (18 Nisan 2004). *Chelsea Owner UK's 'richest man'*. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/3635279.stm, (06.07.2017).

BBC NEWS. (19 Eylül 2012). *Roman Abramovich 'could not pull strings' with Putin*. <http://www.bbc.com/news/uk-19654189>, (06.07.2017).

BBC NEWS. (22 Aralık 2013). *Mikhail Khodorkovsky*. <http://www.bbc.com/news/world-europe-12082222>, (04.07.2017).

BBC NEWS. (28 Mart 2000). *Russia's New Oligarchs*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/692297.stm>, (20.06.2017).

BBC NEWS. (31 Mayıs 2007). *Profile: Boris Berezovsky*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6708103.stm>, (02.07.2017).

BBCNEWS. (13 Haziran 2000). *Russian media mogul arrested*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/789728.stm>, (20.11.2017).

BBS NEWS. (31 Mayıs 2005). *Timeline: The rise and fall of Yukos*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4041551.stm>, (04.07.2017).

Bessonov, K. RUSSIAPEDIA. *Prominent Russians: Mikhail Khodorkovsky*. http://russiapediart.com/prominent-russians/politics-and-society/mikhail_khodorkovsky/, (04.07.2017).

Biyografi.info. *Roman Abramoviç*. <http://www.biyografi.info/kisi/roman-abramovic>, (08.07.2017).

Brookes, P. (28 Aralık 2004). The Heritage Foundation. *The Yukos Affair*. <http://www.heritage.org/europe/commentary/the-yukos-affair>, (04.07.2017).

Center On Global Interests. (4 Nisan 2013). *20 Years Later: How the 1993 Constitutional Crisis Foreshadowed Putin's Undemocratic Russia*. <http://globalinterests.org/2013/04/04/20-years-later-how-the-1993-constitutional-crisis-foreshadowed-putins-undemocratic-russia/>, (26.05.2017).

Commanding Heights. (10 Mayıs 2000). *Up for Debate Privatization Who Wins? Russia's Reform Compromise: Naive Capitalism* (Yegor Gaidar). http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/ufd_privatizerussia_full.html, (19.05.2017).

Cowell, A. (28 Mart 2013). *British Police Detail Clues in Death of Russian Tycoon*. The New York Times. <http://www.nytimes.com/2013/03/29/world/europe/british-police-detail-clues-in-death-of-berezovsky.html?mcubz=0>, (02.07.2017).

Curtis, G. E. (1996). *Russia. Russia: A Country Study*. <http://countrystudies.us/russia/71.htm>, (11.08.2016).

Davies, K. (07 Mart 2017). The Russian Billionaires on Bloomberg's Rich List. *The Moscow Times*. <https://themoscowtimes.com/articles/revealed-the-russian-billionaires-in-bloombergs-top-100-richest-people-57344>, (09.08.2017).

Eğilmez, M. (19 Mayıs 2014). Kendime Yazılar. *Ahbab Çavuş Kapitalizmi*. <http://www.mahfiegilmez.com/2014/05/ahbab-cavus-kapitalizmi.html>, (12.08.2017).

Eke, S. (27 Temmuz 2005). *Rusya ekonomisi 'mutlu azınlığın'*. http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/07/050727_russia_economy.shtml, (02.12.2017).

ENCYCLOPEDIA BRITANNICA. *Boris Berezovsky: Russian Entrepreneur*. <https://www.britannica.com/biography/Boris-Berezovsky>, (02.07.2017).

ENCYCLOPEDIA BRITANNICA. <https://www.britannica.com/event/Strategic-Arms-Limitation-Talks>, (30.11.2017).

Ericson, C. (2012). *The Oligarchs: Money And Power in Capitalist Russia*. Stockholm: Stockholm Text Publishing. https://books.google.com.tr/books?id=4eWCBwAAQBAJ&pg=PT41&hl=tr&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false, (22.05.2017).

Famous Enpreneurs. *Boris Berezovsky*. <http://www.famous-entrepreneurs.com/boris-berezovsky>, (01.07.2017).

Finoshina, M. *Prominent Russians: Boris Berezovsky*. RUSSIAPEDIA. <http://russiapedia.rt.com/prominent-russians/business/boris-berezovsky/>, (01.07.2017).

Forbes. *The World's Billionaires*. https://www.forbes.com/billionaires/list/#version:static_header;position_country:Russia, (09.08.2017).

FRONTLINE WORLD. *How to Make A Billion Dolars: Oleg Deripaska (Aluminum King)*. <http://www.pbs.org/frontlineworld/stories/moscow/deripaska.html>, (08.08.2017).

FRONTLINE WORLD. *How to Make A Billion Dollars: Vladimir Gusinski. (Media Magnate)*. <http://www.pbs.org/frontlineworld/stories/moscow/gusinsky.html>, (24.06.2017).

Gaidar, Y. (2003). *The Economics of Russian Transition*. London: The MIT Press.

GAZPROM NEFT. *Yukos and Sibneft Agree in Principle to Merger*. <http://www.gazprom-neft.com/press-center/news/3409/>, (08.07.2017).

Global Proramme Against Money Laundering. (2001). *Russian Capitalism and Money Laundering*. <https://www.imolin.org/pdf/imolin/rc84066e.pdf>, (19.05.2017).

HABERRUS. (22 Mayıs 2012). *Enerji Kralı Seçin, Rosneft CEO'su Oldu*. <http://haberrus.com/politics/2012/05/22/enerji-krali-secin-rosneft-ceosu-oldu.html>, (04.07.2017).

Hellevig, J. (30 Mart 2015). Awara. *Russian Tax Guide: The Russian Judiciary (Chapter 3)*. <http://www.awarablogs.com/the-russian-judiciary>, (11.08.2016).

Horn, S. ve Vardi, I. (15 Şubat2017). Counterpunch. *How a Russian Steel Oligarch and Putin Ally is Profiting from Keystone XL*. <https://www.counterpunch.org/2017/02/15/how-a-russian-steel-oligarch-and-putin-ally-is-profiting-from-keystone-xl/>, (06.07.2017).

Hürriyet. (1 Ağustos 2014). *Lahey Mahkemesi Rusya'ya 50 milyar dolar ceza kesti*. <http://www.hurriyet.com.tr/lahey-mahkemesi-rusya-ya-50-milyar-dolar-ceza-kesti-26905261>, (04.07.2017).

Hürriyet. (16 Aralık 2003). *Yukos ve Sibneft Birleşmeyecek*. <http://www.hurriyet.com.tr/yukos-ve-sibneft-birlesmeyecek-190165>, (07.07.2017).

İbrahimov, A.. (01.09.2010). *Rusya'daki Siyasi Sistemin Temel Özellikleri*. <http://www.dagarcikturkiye.com/rusyada-siyasi-sistemin-temel-ozellikleri-yd-176.html>, (20.09.2017).

İNTERNETHABER. (28 Ekim 2015). *Abramoviç Nasıl Zengin Oldu?*. <http://www.internethaber.com/abramovic-nasil-zengin-oldu-155707h.htm>, (06.07.2017).

Jewish Virtual Library. *Mikhail Khodorkovsky*. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/mikhail-khodorkovsky>, (04.07.2017).

- Kınacı, Y. Z. Academia.edu. *Kolhozlar Sovhozlar ve Kibutzlar: Kolektif Örgüt Yapılarının İncelenmesi Üzerine*.
https://www.academia.edu/10079148/Kolhozlar_Sovhozlar_ve_Kibutzlar_Kolektif_%C3%96rg%C3%BCt_Yap%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1n_%C4%B0ncelenmesi_%C3%9Czerine_Bir_Deneme, (19.06.2017).
- Knight, A. (22 Kasım 2012). Finally, We Know About the Moscow Bombings. *TheNewYorkReview of Books*. <http://www.nybooks.com/articles/2012/11/22/finally-we-know-about-moscow-bombings/>, (26.06.2017).
- Korchagina, V., Koriukin, K., Startseva, A. (01 Kasım 2001). *The New Face of Russia's Oligopoly*. The Moscow Times. <http://old.themoscowtimes.com/business/article/tmt/250575.html>, (08.07.2017).
- Levy, A., Clark, C. S. (08 Mayıs 2004). He won, Russia lost. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2004/may/08/russia.football>, (06.07.2017).
- MailOnline. (31 Ağustos 2012). <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2196271/Berezovsky-v-Abramovich-Pictured-arms-great-friends-court-battle.html>., (20.11.2017).
- Melander, Felicia. *Transition and Oligarchy: The Role of the Russian Oligarchs during the Yeltsin Era*. <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=1757341&fileOId=1768144>, (19.05.2017).
- Merz, T. (19 Aralık 2013). Mikhail Khodorkovsky: Profile. *The Telegraph*. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/10527953/Mikhail-Khodorkovsky-profile.html>, (04.07.2017).
- Millar, J. R. (2004). *Encyclopedia of Russia*. New York: Macmillan Reference USA.
- Milliyet. (1 Eylül 2012). *Devlerin Savaşını Abramoviç Kazandı*. <http://www.milliyet.com.tr/devlerin-savasini-abramovic-kazandi/dunya/dunyadetay/01.09.2012/1589378/default.htm>, (02.07.2017).
- Milliyet. (22 Ocak 2016). *Suikast Emrini 'Büyük İhtimalle' Putin Verdi* <http://www.milliyet.com.tr/suikast-emrini-buyuk-ihтимalle/dunya/detay/2182511/default.htm>, (02.07.2017).
- Milliyet. (28 Aralık 2010). *Putin'e Muhalefetin Diyeti Hâlâ Bitmedi*. <http://www.milliyet.com.tr/putin-e-muhalefetin-diyeti-hala-bitmedi/dunya/dunyadetay/28.12.2010/1331735/default.htm>, (04.07.2017).

Mirror. (8 Haziran 2017). *Diego Costa given short shrift by Roman Abramovich as Chelsea stars' hotline to owner is cut off*.
<http://www.mirror.co.uk/sport/football/news/diego-costa-given-short-shrift-10587511>, (20.11.2017).

Monitorulcj.ro. (20.12.2013). *Putin a semnat decretul de grațiere pentru Mihail Hodorkovski*. <http://www.monitorulcj.ro/mapamond/31432-putin-a-semnat-decretul-de-gratiere-pentru-mihail-hodorkovski#sthash.9wCtYfwf.dpbs>, (20.11.2017).

Moss, W. G. (2002). *A History of Russia*. USA: The McGraw-Hill.

NEOLDU.COM. (19.05.2015). *Novgorod'un Moskova Tarafından İşgali*.
<https://www.neoldu.com/novgorod-un-moskova-tarafindan-iskali-468h.htm>,
(20.09.2017).

Netstudien. *Russisch Monopoly: Alexander Smolenski*.
<http://www.netstudien.de/Russland/smolenski.htm#.WUe3JuvyIX>, (19.06.2017).

Netstudien. *Russisch Monopoly: Boris Beresowski*.
<http://www.netstudien.de/Russland/beresowski.htm#.WVdR7ojyg2x>, (01.07.2017).

Netstudien. *Russisch Monopoly: Oleg Deripaska*.
<http://www.netstudien.de/Russland/deripaska.htm#.WWFVZojyg2x>, (08.08.2017).

Netstudien. *Russisch Monopoly: Roman Abramowitsch*.
<http://www.netstudien.de/Russland/abramowitsch.htm#.WV4NvYjyg2w>,
(06.07.2017).

Netstudien. *Russisch Monopoly: Wladimir Gussinski*.
<http://www.netstudien.de/Russland/gussinski.htm#.WVFT8uuLTIU>, (26.06.2017).

New World Encyclopeda. (19 Aralık 2016). *Boris Yeltsin*.
http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Boris_Yeltsin, (25.05.2017).

Oğan, S. (24 Aralık 2004). *TÜRK SAM. Yukos İmparatorluğunun Tasviyesi*.
<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/612-yukos-imparatorlugunun-tasviyesi>,
(04.07.2017).

Oliver, M. (31 Mayıs 2005). *A Student of Capitalism. THE GUARDIAN*.
<https://www.theguardian.com/world/2005/may/31/russia.oil>, (04.07.2017).

Onay, Y. (2008). *Rus Stratejisinin Mimarları*. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.

Online Etymology Dictionary. *Oligarchy*.
http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=oligarchy&searchmode=none, (19.06.2017).

Osborn A. (23 Ocak 2016). *Boris Yeltsin's daughter attacks Vladimir Putin*. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/7063201/Boris-Yeltsins-daughter-attacks-Vladimir-Putin.html>, (20.11.2017).

Örmeci, O. (03 Aralık 2014). Uluslararası Politika Akademisi. *Siyasal Sistemler: Rusya Federasyonu*. <http://politikaakademisi.org/2014/12/03/siyasal-sistemler-rusya-federasyonu/>, (23.06.2017).

Özçam, M. (16 Şubat 2012). Paranomist.com. *Adam Smith Kimdir?* <https://www.paranomist.com/adam-smith-kimdir.html>, (15.06.2017).

ProtivPytok.org. *КГБ- Комитет Государственной Безопасности при Совете Министров СССР (1954-1978)*. <http://protivpytok.org/sss/osnovnye-vexirazvitiya-organov-gosudarstvennoj-bezopasnosti/kgb-komitet-gosudarstvennoj-bezopasnosti-pri-sovete-ministrov-sssr-1954-1978>, (13.02.2017).

RadioFreeEuropeRadioLiberty. (14 Nisan 2011). *Ten Years Ago, Russia's Independent NTV, The Talk Of The Nation, Fell Silent*. https://www.rferl.org/a/russia_independent_ntv_fell_silent/3557594.html, (26.06.2017).

Ray, M. *ENCYCLOPEDIA BRITANNICA. Mikhail Khodorkovsky: Russian Businessmen*. <https://www.britannica.com/biography/Mikhail-Khodorkovsky>, (04.07.2017).

Revolvy. *Privatization in Russia*. https://www.revolvy.com/topic/Privatization%20in%20Russia&item_type=topic, (18.05.2017).

Richest Russian. *Vladimir Aleksandrovich Gusinsky*. <http://www.richestrussian.com/1001-3/vladimir-gusinsky/>, (24.06.2017).

Rollinson, S. J. (17 Haziran 2016). Geography Pages. *Maps of Russia*. <http://drshirley.org/geog/geog30.html>, (28.07.2016).

Rousso, A. *Privatisation and Corruption in Russia*. https://pdfs.semanticscholar.org/71a8/812c663dd2f8547ef2a9ae3611e5580d79ae.pdf?_ga=2.134420470.665969629.1497621532-681370326.1497621532, (18.05.2017).

RUSAL. *History*. <http://www.rusal.ru/en/about/history/>, (08.08.2017).

RUSAL. *Management: Oleg Deripaska*. <http://www.rusal.ru/en/about/management/deripaska/>, (08.08.2017).

Rusnet. (13.11.2013). *Vladimir Gusinsky*. <http://www.rusnet.nl/encyclo/g/gusinsky.shtml>, (24.06.2017).

Russia Votes. (12 Ağustos 2015). *The Duma Election 2011*. http://www.russiavotes.org/duma/duma_today.php, (27.08.2016).

Russia-Infocenter. *Boris Berezovsky*. <http://russia-ic.com/people/general/b/673>, (02.07.2017).

Safire, W. (1 Şubat 1998). On Language; Crony Capitalism. *The New York Times Magazine*. <http://www.nytimes.com/1998/02/01/magazine/on-language-crony-capitalism.html>, (18.05.2017).

Schwartz, M. (30 Kasım 2017). Russia: Berezovsky Sentenced in Absentia. *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/2007/11/30/world/europe/30briefs-berezovsky.html?rref=collection%2Fsectioncollection%2Feurope®ister=google>, (02.07.2017).

Shah, S. (1 Aralık 2003). Abramovich 'out to eize control of oil giant with Putin's bcking'. *INDEPENDENT*. <http://www.independent.co.uk/news/business/news/abramovich-out-to-seize-control-of-oil-giant-with-putins-backing-94187.html>, (07.07.2017).

Stanley, A. (11 Ocak 1996). Russia's Jews Organize, With Swiss Caterer's Help. *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/1996/01/11/world/russia-s-jews-organize-with-swiss-caterer-s-help.html>, (27.06.2017).

Stanley, A. (28 Ocak 1996). Russian Banking Scandal Poses Threat to Future of Privatization. *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/1996/01/28/world/russian-banking-scandal-poses-threat-to-future-of-privatization.html>, (20.05.2017).

Staunton, D. (21 Kasım 2016). The ex-Russian Oligarch Taking on Irish. *THE IRISH TIMES*. <https://www.irishtimes.com/news/crime-and-law/the-ex-russian-oligarch-taking-on-irish-authorities-1.2875888>, (04.07.2017).

Şahin, K. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. *Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı*. http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa, (04.07.2017).

TARİHİOLAYLAR. *1917 Rus Devrimi*. <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/1917-rus-devrimi-167>, (26.11.2017).

Tellal, E. *Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası*. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/35903>, (18.05.2017).

The Cold War Museum. *Glasnost and Perestroika*.
<http://coldwar.org/articles/80s/glasnostandperestroika.asp>, (17.02.2017).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 4. The President of the Russian Federation. Article 80*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-6.htm>, (09.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 4. The President of the Russian Federation. Articles 83-90*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-6.htm>, (09.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 5. The Federal Assembly Article. 94*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, Rus Anayasası 94. madde, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 5. The Federal Assembly Article. 95*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 5. The Federal Assembly Article. 96*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 5. The Federal Assembly Article. 97*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 5. The Federal Assembly Article. 103*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 5. The Federal Assembly Article. 102*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 5. The Federal Assembly Article. 100*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 5. The Federal Assembly Article. 104*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 5. The Federal Assembly Article. 105*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 5. The Federal Assembly Article. 107*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-7.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 6. The Government of the Russian Federation. Article. 111*. <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-8.htm>, (09.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 6. The Government of the Russian Federation. Article. 117.* <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-8.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 6. The Government of the Russian Federation. Article. 115.* <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-8.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 7. Judicial Power. Article 118.* <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-9.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 7. Judicial Power. Article 118.* <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-9.htm>, (10.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 7. Judicial Power. Article 126.* <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-9.htm>, (12.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 7. Judicial Power. Article 127.* <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-9.htm>, (12.08.2016).

The Constitution of The Russian Federation. *Chapter 7. Judicial Power. Article 128.* <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-9.htm>, (12.08.2016).

The Day in History. *Cold War: 1991 Coup Attempt Against Gorbachev Collapses.* <http://www.history.com/this-day-in-history/coup-attempt-against-gorbachev-collapses>, (17.02.2017).

The Guardian. (16 Aralık 2009). *Yegor Gaidar Obituary.* <https://www.theguardian.com/world/2009/dec/16/yegor-gaidar-obituary>, (25.05.2017).

The Telegraph. (06 Kasım 2003). *Shy orphan who rose to join Russia's super-rich.* <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/1446051/Shy-orphan-who-rose-to-join-Russias-super-rich.html>, (06.07.2017).

The Telegraph. (16 Aralık 2009). *Yegor Gaidar.* <http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/finance-obituaries/6827912/Yegor-Gaidar.html>, (25.05.2017).

The World FactBook. (01 Ağustos 2017). *Central Asia: Russia.* www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/rs.html, (15.07.2016).

The World Factbook. (01 Ağustos 2017). *Central Asia: Russia.* www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/rs.html, (23.06.2017). (Yazar tarafından derlenmiştir).

TheNation. (20 Ekim 2008). *McCain's Kremlin Ties*.
<https://www.thenation.com/article/mccains-kremlin-ties/>, (20.11.2017).

THERICHEST. *Roman Abramovich Net Worth*.
<http://www.therichest.com/celebnetworth/celebrity-business/men/roman-abramovich-net-worth/>, (06.07.2017).

Tongas, T. (23 Ağustos 2003). *Jew Watch. Ex Russia Media Mogul Arrested in Greece*.
<http://www.jewwatch.com/jew-crime-mob-russia-ussr-oligarch-file.html>, (27.06.2017).

Triesman, D. (2010). *Loans For Shares*.
http://www.nber.org/people/daniel_treisman, (20.05.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (12 Temmuz 2017). *Bilgi Notları: Rusya Federasyonu Siyasî Yapısı ve Yönetimi*.
<http://moskova.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=219665>, (04.08.2016).

Türkrus. (21 Aralık 2013). *Özgür Kaldı, Almanya'ya Uçtu*.
<http://www.turkrus.com/63722-ozgur-kaldi-almanyaya-uctu-xh.aspx>, (04.07.2017).

Ukrayna Hayat. (15 Nisan 2015). *Ukrayna'nın Kısa Tarihi*.
<http://ukraynahayat.com/ukraynanin-kisa-tarihi/>, (28.07.2016).

Universty of Toronto Libraries/T-Space Web Archive. (19 Ağustos 2016). *Boyars*.
<http://wayback.archiveit.org/6473/20160819150652/https://tspace.library.utoronto.ca/citd/RussianHeritage/2.RM/RM.14.html>, (29.07.2016).

Upclosed. *Boris Berezovsky: Russian Business Oligarch*.
<https://upclosed.com/people/boris-berezovsky-1/>, (02.07.2017).

Wide Awake Gentile. *The Magnificent Seven: The Original "Russian" Oligarchs. Vladimir Gusinsky Jewish. (Most Bank)*.
<https://wideawakegentile.wordpress.com/2014/02/16/the-magnificent-seven-the-original-russian-oligarchs/>, (24.06.2017).

Wikipedia. (13 Ağustos 2017). *Boyar*. <https://en.wikipedia.org/wiki/Boyar>, (29.07.2016).

Wikipedia. (19 Temmuz 2017). *Обком*.
<https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%BE%D0%B1%D0%BA%D0%BE%D0%BC>, (10.08.2017).

Wikipedia. (2 Ağustos 2017). *Райком*.
https://ru.wiktionary.org/wiki/%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%BC#.D1.80.D0.B0.D0.B9.D0.BA.D0.BE.D0.BC_I, (10.08.2017).

Wikipedia. (24 Mayıs 2017). *Politics of Russia*.
https://en.wikipedia.org/wiki/Politics_of_Russia, (04.08.2016).

Williamson, M. (24 Mart 2013). Boris Berezovsky: Businessman who profited from communism's fall but made an enemy of Putin. *Independent*.
<http://www.independent.co.uk/news/obituaries/boris-berezovsky-businessman-who-profited-from-communisms-fall-but-made-an-enemy-of-putin-8547568.html>,
(30.06.2017).

Министерство Юстиции Российской Федерации. (4 Ağustos 2017). *Список Зарегистрированных Политических Партий*.
<http://minjust.ru/nko/gosreg/partii/spisok>, (27.08.2016).

Орлова, Б. Н. (18.08.2008). Александр Смоленский: Цена спасения банковской системы была 3 млрд долларов. <http://www.banki.ru/news/interview/?id=618916>,
(20.11.2017).

ПостНаука. (14 Kasım 2016). *Словарь 90-х: Олигархи*.
<https://postnauka.ru/video/69566\\>, (14.06.2017).

РИА Новости. (13 Temmuz 2010). Экономика: "АвтоВАЗ" во II квартале получил 1 млрд руб чистой прибыли.
<http://rian.ru/economy/20100713/254287214.html>, (10.08.2017).

Славари Энциклопедии на Академике. Госплан.
<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/71695>, (20.06.2017).

Славари Энциклопедии на Академике. Госснаб.
http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/131992/%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%BD%D0%B0%D0%B1_%D0%KGBA1%D0%A1%D0%A1%D0%A0,
(21.05.2017).

СССР Комитет Государственной Безопасности. История.
<http://www.shieldandword.mozohin.ru/kgb5491/index.htm>, (13.02.2017).

DIĞER YAYINLAR

Ağır, O. (2014). *Rusya Federasyonu'nda Yürütmenin Konumu ve Otoriterleşme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi.

Malashevskaya, İ. (2005). *Russian State Policies in Current Foreign Trade*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Osnabrück: University of Osnabrück.

Yılmaz, Y. (2014). *Russian Political Elite In The Russian Politics After The Collapse of The Soviet Union*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.

Верховный Суд Российской Федерации. *Overview of the Judicial System of the Russian Federation.*

